T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

# ARAP BAHARI'NIN MISIR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özge ÇINAR

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

# ARAP BAHARI'NIN MISIR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özge ÇINAR

Dr. Öğretim Üyesi Zafer YILDIRIM

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

# ARAP BAHARI'NIN MISIR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tezi Hazırlayan:** Özge ÇINAR

**Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:** 26.06.2019 / 18

**Jüri Başkanı:** Dr. Öğretim Üyesi Zafer Yıldırım

**Jüri Üyesi:** Dr. Öğretim Üyesi Ayşegül Göksel Kutlu

**Jüri Üyesi:** Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Mert Sunar

**Jüri Üyesi:**

KOCAELİ 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....I

ÖZET.....III

ABSTRACT.....IV

SİMGE VE KISALTMALAR.....V

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM
1. 1923-2011 DÖNEMİ MISIR'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE SİYASET ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN YAPILANMALAR

1.1. 1923-1971 DÖNEMİ MISIR'DAKİ GELİŞMELER VE SİYASİ YAPILANMALAR.....4

1.1.1. Krallık ve Nasır Dönemi Mısır Siyaseti ve Siyasi Yapılanmalar.....4

1.2. 2. Enver Sedat Dönemi Mısır Siyaseti.....13

1.2. HÜSNÜ MÜBAREK DÖNEMI MISIR'IN İÇ VE DIŞ SİYASETİNDEKİ GELİŞMELER.....18

1.2.1. Mübarek Dönemi Mısır İç Siyaseti.....18

1.2.2. Mübarek Dönemi Mısır Dış Siyaseti.....23

1.3. MISIR SİYASETİNDE ETKİN OLAN SİYASİ YAPILANMALAR.....26

1.3.1. Müslüman Kardeşler.....26

1.3.2. Selefiler.....31

1.3.3. Kıptiler.....36

1.3.4. Partiler ve Siyasi Örgütlenmeler.....39

İKİNCİ BÖLÜM
2. MISIR'DA ARAP BAHARI SÜRECİ

2.1. MISIR'DA ARAP BAHARI SÜRECİNDE ETKİLİ OLAN YAPILANMALAR.....46

2.1.1. Siyasi Etmenler.....46

2.1.2. Ekonomik Etmenler.....49

2.1.3. Sosyal Etmenler .....53

2.1.3.1. Sosyal Medya Etkisi .....53

2.1.3.2. Kifaye (Yeter) Hareketi .....58

2.1.3.3. 6 Nisan Gençlik Hareketi .....60

2.1.3.4. Halid Said Hareketi .....64

2.1.4. Ordu .....65

2.2 MISIR'DA ARAP BAHARI'NIN BAŞLAMASI VE ARAP BAHARI SIRASINDA YAŞANANLAR .....71

2.3. ARAP BAHARI SIRASINDA SÜPER GÜÇLERIN DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİ .....77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
3. ARAP BAHARI'NDAN SONRA YAŞANAN GELİŞMELER

3.1. MUHAMMED MURSİ'NİN İÇ POLİTİKASI .....88

3.2. MUHAMMED MURSİ'NİN DIŞ POLİTİKASI .....102

SONUÇ .....112

KAYNAKÇA .....116

## ÖZET

21. yüzyılda Ortadoğu coğrafyasını etkileyen önemli olayların başında Arap Baharı olarak adlandırılan süreç gelmektedir. Tunus'ta başlayıp bir domino taşı etkisi yaratarak diğer Ortadoğu devletlerine de sıçrayan bu olaylar bütünü sonraki süreçte Ortadoğu ülkelerinde uzun soluklu iktidarların devrilmesine neden olmuş ve Ortadoğu'daki güç dengelerini değiştirmiştir. Mısır, Ortadoğu coğrafyasında bölgenin politikasını etkileyen stratejik olarak önemli bir ülkedir. Arap Baharı olaylarının Mısır'a sıçramasının siyasi, ekonomik ve sosyal sebepleri bulunmaktadır. Nitekim yaşanan bu olaylardan sonra Hüsnü Mübarek cumhurbaşkanlığını bıraktığını açıklamış ve kendisinin otuz senelik iktidarına son vermiştir. Sonrasında ise gerçekleştirilen demokratik seçimler ile beraber Mısır siyasetinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Ancak sonuçları itibarıyla ise Mısır'ın yeniden otokrasiye döndüğü görülmektedir. Bunun nedenlerinin izahı açısından Mübarek'in devrilmesine neden olan süreçte etkili olan iç ve dış aktörlerin izahı ülkenin yeniden otokrasiye dönmesinin nedenlerinin anlaşılmasında yardımcı olacaktır.

Çalışmamda Arap Baharı süreci Mısır özelinde değerlendirilmiş ve olayların Mısır'da başlamasının sebepleri, olaylar esnasında ülkede yaşananlar ve sonuçları itibarıyla Arap Baharı'nın Mısır'a olan getirileri artıları ve eksileri ile ele alınmaya çalışılmıştır.



Anahtar Kelimeler : Arap Baharı, Mısır, Ortadoğu

## ABSTRACT

In the 21st century, called as the Arab Spring process, is one of the most important cases that affects the Middle East. Starting in Tunisia, it created a domino effect and spread the other Middle East countries and these upheavals caused the removal in powers for many years and changed the balance of the powers in the Middle East. Egypt is a strategically important country that affects the policy of the Middle East. There are many reasons that the Arab Spring spreads to Egypt as political, economic and social. After the demonstrations against the Hosni Mubarak regime, Mubarak announced his resignation from the presidency of Egypt and ended his 30 year presidency. After that, with the democratic elections in Egypt, its intern policy has changed importantly. Eventually it seems that Egypt turned autocracy again. The explanation of the reasons for this and the reasons for the overthrow of Mubarak's internal and external actors will help explain the reasons for the country's return to the autocracy.

In this study the Arab Spring evaluated specifically for Egypt and the reasons of starting these cases in Egypt, what happened during the demonstrations and the gains of the Arab Spring to Egypt after the process and the results of this process discussed with pros and cons.



Key Words: Arab Spring, Egypt, Middle East

## SİMGELER VE KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ASB : Arap Sosyalist Birliği

BAC : Birleşik Arap Cumhuriyeti

BAE : Birleşik Arap Emirlikleri

BM : Birleşmiş Milletler

BRICS : Brazil, Russia, India, China and South Africa

CNN : Cable News Network

GMB : Genç Müslümanlar Birliği

GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

FJP : Freedom and Justice Party

IMF : International Monetary Fund

KİK : Körfez İşbirliği Konseyi

MC : Milletler Cemiyeti

OAPEC :Organization of Arab Petroleum Exporting Countries

SKYK : Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi

UDP : Ulusal Demokratik Parti

UKC : Ulusal Kurtuluş Birliği

# GİRİŞ

Bu çalışmada 21. yüzyılda Ortadoğu coğrafyasını etkileyen önemli olayların başında gelen ve Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin Mısır üzerindeki etkileri üzerine analizler yapılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş'ın başlamasıyla beraber yeniden kurulmaya başlayan dünya düzeninde Mısır da zaman içerisinde kendi konumunu belirlemeye başlar. 1952 yılında Hür Subaylar darbesinden başlayarak Arap Baharı protestolarının başladığı 2011 yılına kadar olan süreç içerisinde Mısır'da iktidara sırasıyla Cemal Abdülnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek gelir. Bu üç ismin de ortak noktası asker kökenli olmalarıdır. Cemal Abdülnasır iki kutuplu dünya düzeni içerisinde Mısır'a bir yer edinmeye çalışır ve üçüncü dünyacılık fikri ile yola çıkarak Bağlantısızlar Hareketi'nin öncülerinden biri olur. Aynı zamanda Batı dünyası için stratejik olarak önemli olan Süveyş Kanalı'nı Asuvan Barajı Projesi'ne finansman sağlayamaması sonrasında bir tepki olarak Kanalı millileştirdiğini açıklar. Abdülnasır'ın Batı devletlerine karşı olan bu duruşu sayesinde Mısır'ın Ortadoğu'da prestiji artar. Cemal Abdülnasır'dan sonra yerine Enver Sedat gelir. Enver Sedat Mısır'ın dış politikasında köklü değişikliklere giderek Arap milliyetçiliğinden ziyade Mısır milliyetçiliği yapar ve İsrail'le Mısır'a kazanımları olan bir barışa ikna edebilmek için bir kez daha savaşır. Bu savaş Mısır'a toprak kazandırırken ülkesinin yönünü Batı'ya ve özellikle ABD'ye çevirmesinde önemli bir engel teşkil eden İsrail ile olan sorununu halletmesini de sağlamış olur. Enver Sedat Camp David süreci sonucunda İsrail ile olan ilişkilerde yeni bir sayfa açar. Mısır dış politikada Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail ile yakınlaşmaya başlar. Ancak Enver Sedat'ın bu politikası aynı zamanda bir suikast sonucu öldürülmesine neden olur ve yerine Hüsnü Mübarek geçer. Hüsnü Mübarek'in iktidara gelmesi ile beraber 1981 yılından Arap Baharı protestolarının başladığı 2011 yılına kadar sürecek olan Hüsnü Mübarek iktidarı başlamış olur. Hüsnü Mübarek iktidara geldikten sonra iç politikada yapılan seçimler ile kendi iktidarının meşruiyetini sağlamaya yönelirken, dış politikada ise Enver Sedat'ın izinden giderek Amerika ile yakın bir dış politika izler ve bölgede Amerika'nın önemli bir müttefiki haline gelir. Hüsnü Mübarek iktidarı boyunca gerek siyasi gerekse ekonomik olarak halkın sokağa dökülmesine neden olan gelişmelerin temelleri atılır. 2011 yılına gelindiğinde uzun yıllardır iktidarda aynı isim vardır ve

yerine de halefi olan oğlunu getirmeyi planlamaktadır. Halk yoksulluk, işsizlik gibi ekonomik sorunlarla boğuşurken iktidar çevresi giderek zenginleşmiştir. Tüm bu etmenlerin bir araya gelmesi ve sosyal medyanın etkili bir araç kullanılması neticesinde halk sokaklara dökülmüş ve Hüsnü Mübarek'in istifasına kadar giden süreci başlatmışlardır. Nitekim bu protestolar sonucunda Hüsnü Mübarek devrilmiş ve yapılan demokratik seçimler ile ülkede muhalefetin önemli bir ismi ve Müslüman Kardeşler'in siyasi kanadı olan Hürriyet ve Adalet Partisi seçimleri kazanmış, iktidara ise yine Müslüman Kardeşler'in lideri olan Muhammed Mursi gelmiştir.

Tezimin konusu Arap Baharı'nın Mısır Üzerindeki Etkisi'dir. Tezimde 21. yüzyılda Ortadoğu coğrafyasını etkileyen önemli olayların başında gelen ve Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin Muhammed Mursi'nin iktidardan devrildiği döneme kadar olan dönemde Mısır'da nasıl başladığı, geliştiği ve Mısır üzerindeki sonuçları ele alınmaya çalışılmıştır.

Tezim üç ana bölümden meydana gelmektedir. Tezimin ilk bölümünde Mısır'ın 1923 yılındaki Krallık döneminden başlayarak Hüsnü Mübarek dönemine kadar olan siyasi tarihi ve bu tarih içerisinde iç ve dış politikaları analiz edilmeye çalışılmıştır. Daha sonrasında ise Arap Baharı'nın önemli aktörleri olan Müslüman Kardeşler, Selefiler, Kıptiler ve Mısır siyasetinde yer alan partiler ve siyasi örgütlenmelerin Mısır tarihi içerisindeki gelişimi aktarılmıştır.

İkinci bölümde ise Mısır'ı Arap Baharı sürecine getiren etmenler mercek altına alınmıştır. Bunlar siyasi etmenler, ekonomik etmenler ve sosyal etmenler olarak üç bölüme ayrılmıştır. Mısır siyasetinde ordu çok önemli bir yerdedir ve aynı zamanda Arap Baharı olaylarında ordunun tavrı oldukça hayati bir noktada durmaktadır. Bu sebeple ordu ayrı bir başlık altında incelenmiş; öncelikle Mısır siyaseti içerisindeki gelişiminden bahsedilerek sonrasında Arap Baharı olaylarının seyrini nasıl etkilediği aktarılmıştır. Daha sonra ise Arap Baharı olaylarının Mısır'da başlaması ve bu süreçte Mısır'da yaşananlar ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Hiç şüphesiz ki bu dünya düzeni içerisinde iki büyük süper güç olarak ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın Arap Baharı'na olan bakışları ve bu olaylar neticesinde yeni kurulan düzen içerisinde bulunmak istedikleri konumlar oldukça önem arz

etmektedir. Bu nedenle tezimin ikinci bölümünün sonunda iki büyük süper gücün olaylar sırasındaki tutumlarından ve sonrasında kurulan düzen içerisinde güttükleri dış politika stratejilerinden bahsedilmiştir.

Tezimin üçüncü bölümü Arap Baharı sonrası süreci anlatmaktadır. Demokrasi talepleri ile sokaklara dökülen halk kitleleri gerçekleştirilen demokratik seçimlerle ülkeden yıllardır süregelen muhalefetin önemli bir ismi olan Müslüman Kardeşler'in lideri Muhammed Mursi'yi cumhurbaşkanı olarak seçmişler ve seçimlerden de yine Müslüman Kardeşler'in siyasi kanadı olan Hürriyet ve Adalet Partisi birinci olarak ayrılmıştır. Bu bölümün ikinci alt başlığında Muhammed Mursi'nin iç ve dış politikasını aktarılmıştır. Bu başlık altında ayrıca Mursi ile başlayan yeni düzen, bu düzenle siyasal yapıya eklenen ve çıkarılanlar ekseninde analiz edilmiştir. Muhammed Mursi iktidarda yalnızca bir sene kalabilmiş ve kendisi Abdulfettah el Sisi'nin darbesi ile iktidardan indirilmiştir. Demokrasi talebi ile sokaklara dökülen halk kitleleri her ne kadar demokratik seçimlerin gerçekleştirilmesini sağlayarak ilk kez bir sivili cumhurbaşkanı olarak seçseler de Mısır sadece bir sene sonra bir askeri darbe ile karşı karşıya kalmıştır. Ülke yeniden otokrasiye teslim edilirken demokrasi bir kez daha rafa kaldırılmıştır.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## 1.1923-2011 DÖNEMİ MISIR'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE SİYASET ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN YAPILANMALAR

## 1.1 1923-1971 DÖNEMİ MISIR'DAKİ GELİŞMELER VE SİYASİ YAPILANMALAR

### 1.1.1 Krallık Ve Nasır Dönemi Mısır Siyaseti Ve Siyasi Yapılanmalar

Mısır 1841-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin özerk bir eyaleti olarak yönetilmiştir. Osmanlı Devleti'nin müttefik devletlerin yanında I. Dünya Savaşı'na girmesi ile birlikte Mısır'ın Osmanlı Devleti içindeki konumu değişmeye başlamış, İngiltere'nin Mısır'ı himaye altında bir devlet olarak ilan etmesiyle neredeyse 400 yıllık Osmanlı hakimiyeti sona ermiştir. Çünkü Osmanlı Devleti müttefiklerle savaşa girince İngiltere de zor bir durumda kalmıştır. Süveyş Kanalı İngiltere için hayati bir önem taşımaktadır. Farklı kıtalardan gelen askerleri kanal vasıtası ile taşıyan İngiltere için Osmanlı hakimiyetindeki Mısır'ın müttefiklerle savaşa girmesi hiç olağan bir durum değildir. İngiltere için Mısır'ın büyük önemi vardır. Britanya'nın Osmanlı ile Mısır'ın bağını koparması ile Mısır artık Osmanlı himayesinde değil, İngiltere himayesinde bir ülke haline gelmiştir. 1922 yılında Britanya Mısır'ın bağımsızlığını imparatorluk çıkarlarını koruyan mühim şartlar içeren bir bildiri ile tek taraflı olarak ilan eder. Bu Mısır'ın siyasi durumunu istikrarsız bir hale getirir. Britanya artık ülkedeki tek iktidar merkezi değildir; iktidar artık Britanya, saray ve Vafd arasında üçe bölünmüştür. (Mansfield, 2012: s.275)

1923 yılı sonlarında Mısır'da, serbest seçimler yapılır. Vafd bir siyasi parti olarak örgütlenir ve parlamentodaki sandalyeleri ezici bir çoğunlukla kazanır. Kral Fuad Saad Zaglul'u[1] davet ederek Vafdçı bakanlardan oluşan bir hükümet atar.

[1] Saad Zaglul; Mısır bağımsızlık hareketinin ve Vafd Partisi'nin lideri, 1924'te Mısır'ın halk oyuyla başa gelen ilk başbakanı.

Zaglul Mısır'ın ilk seçilmiş başbakanı olur. Bu seçimlerle beraber Mısır'da parlamenter demokrasi süreci başlar.

1930'lu yıllarda dünyada dünya dengelerinin değişmeye başlamasıyla beraber Mısır dış politikasında da değişmeler görülür. Avrupa'da filizlenen yeni ideolojilerle birlikte dünya yeni bir savaşa doğru giden sürece doğru girer. İtalya da faşizmin yükseldiği ülkeler arasındadır. İtalya'nın Habeşistan'da yayılmacı bir politika izlemesi Mısır'ı doğrudan etkiler. Çünkü Habeşistan'ı işgal eden İtalya'nın Afrika'ya yönelik sömürgeci ve yayılmacı politikalar izlemesi Mısır'ı savunma durumuna geçirir. Mısır'ın savunması ise İngiltere'ye bağlıdır.

Kral Fuad bu gelişmeler karşısında Vafd'ın[2] siyasetteki gücünü istemeyerek de olsa kabul etmiştir. Kral Fuad bu sayede halkın desteğini almıştır. Kral Fuad 1935 yılı sonunda 1923 anayasasını tekrar yürürlüğe koyar. Kral Fuad'ın 1935 yılında vefat etmesiyle beraber yerine 16 yaşındaki oğlu Kral Faruk geçer. 1936'da Kral Fuad'ın ölmesi ve yerine 16 yaşındaki oğlu Faruk'un gelmesi Mısır demokrasisinden yana olanları sevindirir. 1923 anayasasına riayet edilerek 1936 yılında seçimler tekrar düzenlenir. Sonucunda Vafd Partisi seçimleri kazanır ve Vafdist bakanlıklar kurulur. (Goldschmidt, 2007: s.343) 1923 Anayası ile birlikte Mısır'da seçimler düzenlenmeye başlanır. Anlaşmanın önemi de buradan ileri gelmektedir. Görüldüğü üzere bu anlaşmayla beraber parlamenter demokrasiye yönelik ilk adım atılmış olur.

İngiltere 1922 yılında tek taraflı olarak Mısır'ın bağımsızlığını ilan eder. İngiltere Mısır üzerindeki himayesini kaldırır ve Mısır iktidarını kral pozisyonuna yükseltir. Ancak Mısır'daki askeri varlığını garanti altına alır ve kapitülasyonların sürmesini sağlar ve Mısır hala kendi dış politika stratejisine sahip değildir. (Cleveland, ty, s. 220-221) Deklarasyon İngiltere'nin Mısır'a bağımsızlık kazandırması açısından önemlidir. Ancak bu bağımsızlık İngiltere'nin sağladığı sınırlar ekseninde gerçekleşir. Bu gelişmeler ile birlikte İngiltere 1922 yılında yayınlanan deklarasyonu gözden geçirmeye karar verir. İngiltere, Mısır ile Mısır'ın bağımsızlığını tanıyan bir anlaşma yapar. Anlaşmada İngilizlerin Süveyş üzerindeki

[2] Vaft Partisi; 1919 yılında büyük toprak sahibi ve hukukçulardan oluşan yedi ileri gelen kişi tarafından kurulan, hedefi Mısır'ın tam bağımsızlığı olan kurulan parti. Lideri Saad Zaglul'dur.

hakları korunur. Anlaşmaya göre İngilizler Süveyş Kanalı üzerindeki askeri varlıklarını koruyacaklar ve bir saldırı durumunda Mısır'ı savunma hakları bulunacaktır. Bu anlaşma ile birlikte 1922 deklarasyonu avantajları korunmuştur, 1936 anlaşmasının farkı ise; bu anlaşmanın Vafd gibi seçimle işbaşına gelen bir hükümet tarafından imzalanmış olması ve Mısır'da İngiliz askeri birliklerinin bulunmasına resmi olarak izin vermesidir. (Cleveland, 2011: s.222)

Bu anlaşmanın Mısır halkı için önemi; artık tam bağımsızlığın sağlanmış olmasıdır. Mısır, Milletler Cemiyeti'ne girer, İngiltere de bunu destekler. Mısır ile İngiltere arasında imzalanan bu ittifak anlaşmasıyla İngiltere Mısır'dan çekilmiş; ama Süveyş üzerinde asker bulundurma hakkı korunmuştur. Ayrıca Mısır bir saldırıya uğrarsa İngiltere onu savunacaktır. 1937 yılına gelindiğinde Mısır'da kapitülasyonlar kaldırılır ve Mısır MC'ye üye olur. (Armaoğlu, 2009: s.259)

Ancak Kral Faruk babası Fuad kadar başarılı değildir. Kurulan Vafdist hükümetin ömrü uzun olmaz. Ülkede muhalif rüzgarlar esmeye başlar. Bunun sebebi ise Mısır halkının ekonomik durumudur. Zenginler ve yoksullar arasındaki fark giderek keskinleşmeye başlamıştır. Meslek sahipleri, esnaflar ve memurlar arasından yükselen bir orta sınıf da oluşmaktadır. Mısır'ın tam bağımsız olması ekonomik açıdan bir getiri olmamış, İngiltere'nin sömürü zamanlarındaki gibi Mısır halkı yoksul kalmıştır.

Bu karmaşa içerisinde Mısır'ın içinden yeni bir hareket yükselmeye başlar: Müslüman Kardeşler. Bu örgüt ileride birçok olayda adından söz ettirecektir. Zaman zaman engeller, yasaklarla karşılaşıp zorlu sınavlardan geçecek; ama tezimin konusu olan Arap Baharı'nda da önemli bir rol oynayacak ve 1930'lu yıllardan başlayarak 2000'lere kadar varlığını koruyabilecektir.

1930'lu yılların sonu tüm dünyayı etkileyecek bir sürecin dönüm noktası olur. Avrupa'da yükselen faşizm hareketiyle birlikte I. Dünya Savaşı'nın ağır sonuçlarını Avrupa daha ağır bir şekilde ödemeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve daha ağır sonuçlar doğurması neticesinde tüm dünya düzeni yeni baştan yazılır. Almanya her ne kadar savaşın başlarında kazanan taraf gibi görünse de,

müttefik devletlerin kontrolü ele almasıyla beraber, savaş aleyhine dönmeye başlar. Mihver devletler savaşı kaybeder, teslim olur ve dünya düzeni yeniden kurulmaya başlanır. Soğuk Savaş'ın başlamasına neden olan bu gelişmeler sonucunda dünyaya iki blok hakim olur. Bir taraf Sovyetler'in başını çektiği Doğu Bloku, diğer taraf ise Amerika'nın başını çektiği Batı Bloku'dur. Tüm dünya devletleri bu bloklardan birinin çatısı altına girmeye başlayınca iki kutuplu bir dünya düzeni sahneye çıkar. Mısır'ın ise bu iki kutuplu dünya düzeninde yeri net değildir. Ancak daha sonra kendi gibi düşünen devletlerle beraber hareket eden Abdülnasır Bağlantısızlar Hareketi'ni oluşturacak ve yeni dünya düzeninde stratejisini belirleyecektir.

Soğuk Savaş ile beraber Ortadoğu'yu etkileyen diğer önemli gelişme İsrail Devleti'nin kurulmasıdır. BM 27 Kasım 1947 tarihinde taksim kararı verir. Bu karara tepki olarak 30 Kasım'da düzensiz ordularla İsrail'e karşı ilk mücadele başlatılmış olur. Ancak onlar başarsız olurlar ve 14 Mayıs 1948 yılında İsrail Devleti resmen kurulur. Bunun üzerine Suriye, Ürdün, Mısır, Lübnan ve Irak bu kez düzenli ordularıyla İsrail'e karşı saldırıya geçerler..(Süer ve Atmaca, ty: s.35)

İsrail Devleti'nin kurulduğunun ilan edilmesinden sonra başlayan ve I. Arap İsrail Savaşı olarak nitelendirilen bu savaş aslında uzun yıllar sürecek olan mücadelenin sadece bir başlangıcıdır. Ancak savaşın sonunda Arap devletleri İsrail karşısında yenilirler. Bu da İsrail'in Ortadoğu'daki yerini daha meşru bir hale getirir. Üstelik Arap devletlerinin birleştikleri İsrail'e karşı yenilmeleri itibarlarını da zedeler. Birinci Arap İsrail Savaşı'nın kazananı İsrail olur. Arap ülkeleri bu savaşı kaybederler ve İsrail topraklarını genişleterek Filistin'in yaklaşık 4/5'ine hakim olur. Aynı zamanda Celile ve Necef'in tamamı ile Kudüs'ün batı kesimini işgal eder ve topraklarını 1/3 oranında arttırır. ABD ve Sovyetler'in kendisinin tarafında olması sayesinde 11 Mayıs 1949 yılında BM'ye üye olan 59. ülke olur. İsrail'in lehine 37, aleyhine 12, 9 da çekimser oy kullanılmıştır. (Koç, 2006: s.132)

Arap İsrail savaşının kaybedilmesi Mısır açısından iç politikada da olumsuz sonuçlar doğurur. Kral Faruk kolay bir şekilde savaşı kazanacağını düşünmüş ve 1948 yılında orduyu Filistin'e gönderirken Mısır Genelkurmayı'na dahi sormamıştır. Savaşa hazırlıksız yakalanan Mısır ordusu, yeteneksiz subaylar, hükümeti silah

alımları konusunda dolandırılan siyasetçiler, BM tarafından yapılan ateşkes çağırısı gibi etmenlerin birleşmesi orduda genel bir moral bozukluğuna neden olmuş ve savaş kaybedilmiştir. 1949 yılı başlarında Mısır yeni İsrail devleti ile bir ateşkes anlaşması imzalar. 1950 seçimlerinde de Vafd Partisi iktidara gelir. Bu kez İngilizleri Nil Vadisi'nden çıkaracakları vaadini vermektediler. (Goldschmith, 2008: s.350)

Kralın ülkeyi büyük umutlarla savaşa sokması ve savaşın sonunda da İsrail'in yenilmesi Mısır'ın itibarını büyük ölçüde zedeler. Halkın rejime olan güveni azalır. Ve tüm bunların sonucunda ülke içinde uzun yıllardır büyüyen muhalif unsurlar daha da ön plana çıkmaya başlar. Kral Faruk bu unsurları bastırmaya çalışsa da seçimlerle gelen zafere engel olamaz.

1952 yılına gelindiğinde ülke içerisindeki protestoların sayısı oldukça artmıştır. Serbest Subaylar Kral Faruk yönetimine son vermek istemektedirler. 23 Temmuz 1952'de bir küçük bir grup ihtilali başlatır. Grup kendisini Hür Subaylar Komitesi olarak tanımlamaktadır ve liderleri de Cemal Abdülnasır'dır. Bu subayların çoğu alt ya da orta sınıfa mensup askerlerdir. Hepsi oldukça genç yaşta olduğundan başkanlığına saygın bir subay olan General Muhammed Necip getirilir. (H.Yılmaz, 2008: s.327)

Hür Subayların lideri General Muhammed Necip'tir; ancak hareketin esas lideri Albay Cemal Abdülnasır'dir. 1953 yılı Ocak ayında tüm siyasi partiler kapatılır. Bunun sonrasında Abdülnasır ordu içindeki gücünü Ulusal Birlik isimli geniş bir kitle örgütü ile perçinler. Sonunda General Necip ile karşı karşıya kalması kaçınılmaz olur ve kendisi ülkedeki tek hakim güç olarak iktidar koltuğuna oturur. (Çeçen, ty: s.188 ) Abdülnasır Mısır'a iktidara geldikten sonra hem ülkenin hem sol kesimi hem de sağ kesimi üzerinde bir baskı kurar. Abdülnasır, toprak reformu ve Asuvan Barajı projesi gibi ülkenin iç siyasetinde sorun olan konulara getirdiği çözümler ile kendi meşruiyetini sağlamaya çalışır. (Sander, 1989: s.421) Süveyş Krizi ile birlikte Abdülnasır'ın takındığı tutum tüm Arap dünyasında Mısır'ın yerinin değişmesine neden olacaktır.

Süveyş Kanalı yalnızca Mısır için değil aynı zamanda diğer dünya devletleri özellikle de İngiltere için önemli olan bir yerdir. Bir Fransız şirketi tarafından işletilen ve Mısır'dan satın aldığı hisseler sonucunda yıllarca İngiltere tarafından stratejik olarak kullanılan bu kanal Batı sömürüsünün önemli bir göstergesidir. Abdülnasır, Nil Nehri üzerinde yapılacak olan Asuvan Barajı projesini çok önemsemektedir. Bu baraj hem ülkenin tarım sektörünü geliştirecek hem de elektrik ihtiyacını karşılayacaktır. Ancak bu barajın yapımı için Abdülnasır'ın dış finansmana ihtiyacı vardır. Ancak barajın inşaatının maliyeti 1 milyar dolardır ve bu Mısır'ın ekonomik gücünün oldukça üzerinde bir rakamdır. Bu yüzden hükümet dış yardım aramaya yönelir. 1955 yılının sonlarında Dünya Bankası kredi paketini onaylar. Pakete ABD ve İngiltere'nin yardımı da dahildir. Ancak bazı şartlar getirilir. Abdülnasır getirilen bu şartlar nedeniyle krediyi alıp almama konusunda kararsızdır; ancak tam o sırada ABD ani bir şekilde kredi teklifini geri çektiğini bildirir. Abdülnasır da ABD'nin bu hamlesine karşın karşı bir hamle yaparak 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklar. Aynı zamanda kanalın gelirlerinin kalkınma projelerinde kullanılacağını söyler. (Cleveland, 2011: s.345)

Abdülnasır'ın kanalı millileştirmesi Batı düñyasında büyük bir tepki ile karşılanırken, Arap dünyasında durum tam tersidir. Abdülnasır bu hamlesi ile halkın gözünde saygınlığını arttırmış ve yıllardır Ortadoğu'yu sömüren Batılı ülkelere karşı önemli bir hamle yapmıştır. Ancak Abdülnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesine Batı dünyasının tepkisi de sert olacaktır; çünkü Batılılar Süveyş'i millileştiren Abdülnasır'ın daha da ileri giderek Mısır petrolünü millileştirmesinden endişe etmektedir. Bu sebeple özellikle İngiltere ve Fransa Kanalı eski konumuna getirmek için görüşmelere başlarlar. Ayrıca Abdülnasır da daha fazla iktidarda kalmamalıdır. Abdülnasır'a karşı bölgede kullanılacak en önemli güç İsrail'dir. İngiltere ve Fransa Mısır'a saldırmak için İsrail ile görüşmeler yaparken, İsrail'de bunu önemli bir fırsat olarak görür. Çünkü İsrail bölgede konumunu sağlamlaştırmak ve coğrafyasını da genişletmek istemektedir. Bu anlaşmazlık İsrail'in yayılmacı politikası için önemli bir fırsattır; üstelik arkasında İngiltere ve Fransa somut olarak durmaktadır.

İngiltere ve Fransa gizli bir karar alırlar ve 30 Ekim'de Mısır'a girerek Süveyş'e doğru ileyip Gazze şeridini işgal ederler. Uçakları ise Kahire, İskenderiye, Port Said

ve Süveyş'i bombalamaya başlar. İsrail, Gazze demiryolu üzerindeki Raffa kasabasına girer. En önemli askeri üslerden biri olan El Ariş ele geçilir. Bu şekilde Mısır ordusunun iletişimi kesilmiş olur. BM ateşkes kararı verir ancak İngiltere ve Fransa bu kararı kabul etmek için şart koşarlar. Bunlardan bir tanesi Mısır ve İsrail'in BM'nin kendi topraklarına girmesine izin vermeleridir. Diğeri ise Süveyş Kanalı'ndaki anlaşmazlık son bulana kadar bölgede kalmasıdır. Sonuncusu ise İngiliz ve Fransız birliklerinin BM polis gücü kurulana kadar Mısır ve İsrail arasında durmasıdır. İsrail bu çağrıyla olumlu yanıt verir. Ancak onun da şartı Süveyş'in İsrail gemilerine açık olmasıdır. Mısır ise bu ateşkesi kabul eder. (Koç, 2006: s.146)

1956 yılında Süveyş Krizi sonucunda tezahür eden Arap-İsrail savaşında Mısır kaybeden taraf olsa da, Abdülnasır kazanmıştır. Kanal konusunda antiemperyalist bir tutum sergileyen Abdülnasır bir anda Arap dünyasının kahramanı haline gelir. İngiltere ve Fransa'nın amacı her ne kadar Abdülnasır'ı iktidardan uzaklaştırmak olsa da Abdülnasır bu tutumu sayesinde savaşı kaybetmesine rağmen koltuğunu korumayı başarır. Arap dünyasında saygın bir yer elde eden Abdülnasır, 1956 savaşından sonra Arap dünyasının da liderliğine soyunur. Arap milliyetçiliğinin bölgede liderliğini hedefler, bu doğrultuda planlarını ortaya koymaya başlar. Abdülnasır üçüncü dünya ülkeleri için önemli olan Bağlantısızlık Hareketi'nin de önemli bir figürü haline gelir. Abdülnasır'ın pan-Arabizm politikası, Batılı devletlere karşı olan anti-emperyal tutumu ve dünyada Bağlantısızlar Hareketi'nin kurucularından biri olarak ön plana çıkması sayesinde Mısır'ın da Arap dünyasında saygınlığı artar ve güçlü bir ülke konumuna gelir. 1958 yılında Suriye ve Mısır arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulur. Ulusal meclis dağıtılatarak yeni bir siyasal düzen kurulur. (Atacan, 2004: s.21) Suriye ile yapılan bu ittifakın adı Birleşik Arap Cumhuriyeti'dir ama her şey Mısır'ın kontrolündedir. Üstelik bu birleşme Suriye'nin büyük bir kısmı tarafından onaylanmamıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin başkanı Abdülnasır'dır, merkezi Kahire'dir. Ayrıca bu birleşme Ortadoğu'daki diğer devletler tarafından da hoş karşılanmamıştır. Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti içinde etkin bir rol üstlenmesinden sonra Abdülnasır'ın Arap dünyası içindeki etkinliği de giderek artar. Zaman içerisinde Abdülnasır Irak'ı da yanına çekmeye çalışır; ancak başarısız olur. Zaten Suriyeliler de zamanla kendisini bu cumhuriyet içinde arka planda hissederler ve bundan hoşnut olmazlar.

Cumhuriyet içerisinde Mısır tek hakimdir. Suriye Mısır'ın bir ili durumundadır. Ekonomik olarak da bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu esnada Suriye'nin iç politikasına karışmış ve ülkede bir iktidar mücadelesi başlamıştır. 29 Eylül'de Suriye Devrimci Komitesi Maamun el Kuzbari'ye yeni bir hükümet kurması için görev verir. Darbenin ardından sivil bir yönetime geçmek kolay olmayacaktır. Kuzbari, öncelikli olarak Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrıldığını söyler. Ürdün ve Suriye yeni hükümeti tanırken, Mısır 1 Ekim'de tüm ilişkilerini bitirir. Yeni hükümet de buna karşın ülkesinde yer alan sivil ve asker farketmeksizin tüm Mısırlıların ülkesinden ayrılmasını istediğini açıklar. (Duman, 2010: s.495) Abdülnasır'ın öncülük hareketlerinden biri de daha küresel çapta olan ve dünyanın sömürülen devletlerinin yanında toplayan Bağlantısızlar Hareketi'dir. Bu hareketin çıkış noktasını anlayabilmek için II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya düzenini incelemek gerekir. Doğu ve Batı Bloku olarak bölünmüş bir dünyada iki kutuplu sistem hüküm sürmektedir. Oysaki Bağlantısızlar Hareketi bu iki kutuplu sistemin herhangi bir tarafında yer almayı reddeder. Üçüncü dünyanın liderlerinin öncülük ettiği bu hareketin önemli liderlerinden biri de Abdülnasır'dır. Doğu Bloku ve Batı Bloku'ndan bağımsız olacak olan Bağlantısızlar Hareketi'nin temelleri 1955 yılında Bandung Konferansı sırasında kurulur. Konferansta 23 Asya ve Afrika ülkesinden temsilciler yer almaktadır. Hareketin öncüleri ise Hindistan Devlet Başkanı Nehru, Yugoslavya Devlet Başkanı Tito ve Mısır Devlet Başkanı Abdülnasır'dır. Konferansta masaya yatırılan konular arasında Birleşmiş Milletler Şartı'nın gözetilmesi, sömürgecilik ve ırk ayrımcılığının reddi, güç blokları arasındaki gerginliklerin azaltılması ve genel bir silahsızlanma gibi konular yer almaktadır. (Ermağan, 2013: s.222) Hareket bizlere Bandung'tan ilk Bağlantısızlar Konferansına kadar olan süreç içerisinde ülkelerin dış politikalarında sömürgecilik anlayışının sonunun geldiğini ve hareketin ilk önceliğinin bölünmüş bir dünya düzenin üstesinden gelmeye çalışmak olduğunu göstermeye çalışmıştır. (Abraham, 2008: s.198) Bağlantısızlar Hareketi Abdülnasır'in liderliğinde 77 ülkenin katıldığı bir oluşum haline gelmiştir. Hareket Doğu ve Batı Bloklarının dışında kalarak kendisine farklı bir rota belirlemiş ve hem milliyetçi hem de sol görüşlerin yer aldığı bir program hazırlamıştır. Böylelikle iki blokun karşısında yer alan bir üçüncü blok oluşturmayı başarmıştır. (Çeçen, ty: s.198) Görüleceği üzere Abdülnasır bölgede etkili bir lider olmakla kalmamış, dünyanın temel iki blokundan ayrı bir hareketin de

liderlerinden biri olmuştur. Abdülnasır iktidarında yaşanan en önemli dış politika sorunu İsrail'dir. İsrail Devleti kurulduğu 1948 yılından itibaren bölgeye savaşı da getirmiştir. 1948 yılında başlayan I. Arap-İsrail Savaşı'ı Arapların İsrail' e yenildiği ilk savaştır. Daha sonra 1956 Süveyş Krizi'nde de İsrail galip gelir. Abdülnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme hamlesiyle birlikte prestiji artsa da bu savaşta fiili olarak yenilmiştir. Arapların gözünde İsrail Ortadoğu'da suni bir oluşumdur ve Ortadoğu topraklarında yeri yoktur. Abdülnasır'ın amacı bölgeden İsrail'i göndererek prestijini arttırmak ve 1956'daki yenilginin intikamını almaktır. Böylece hem İsrail'e karşı bir zafer elde etmiş olacak hem de Ortadoğu'da Mısır önemli bir liderlik elde edecektir. 1967 yılındaki Arap- İsrail Savaşı'nın sürecini tüm bunlar tetikler.

5 Haziran 1967'de İsrail, Mısır hava güçlerine sürpriz bir saldırı düzenler ve Mısır hava gücünün çoğunu daha yerdeyken yok eder. Kral Hüseyin'i ise savaşın dışında kalmaya zorlar, Ürdünlüler açıkça İsrail'e düşmandır. Aynı zamanda İsrail hava kuvvetleri Suriye hava kuvvetlerinin önemli bir bölümünü imha ederler. (Louis ve Shaim, 2012, s:14)

İsrail, Sovyetler Birliği'nin tepkisinden çekinerek her ne kadar Golan Tepeleri'ne saldırmak konusunda kararsız davransa da 10 Haziran 1967'de Golan Tepeleri'ni en önemli kenti olan Küneytre ile birlikte alır. Bunun yanı sıra altı gün içerisinde Mısır'ın elinde yer alan Sina Yarımadası ve Gazze Şeridi'ni ve Ürdün'ün elinde yer alan Doğu Kudüs ve Batı Şeria'yı da işgal eder. Tüm bunların sonunda İsrail'in kontrol ettiği alanlar eskiye oranla üç kat artmış ve kendi içerisinde bir milyondan fazla Arap nüfusu yaşar hale gelmiştir. (Süer ve Atmaca, ty: s.44)

8 Haziran 1967'de Mısır'ın Sina'da yer alan ordusu tamamen yenilir. Bunun üzerine Mısır ateşkes çağrısını kabul etmek durumunda kalır. (T.C. Genel Kurmay Başkanlığı(TSK), 1975: s. 66) Birleşmiş Milletler 22 Kasım 1967 tarihli 242 sayılı kararı oy birliği ile kabul eder. Kararın ilk bölümünde savaş yolu ile toprak kazanmanın kabul edilemez olduğu ve bölgedeki her devletin güvenli bir şekilde yaşamasını sağlayacak haklı ve sürekli bir barışı sağlamak için çalışmanın gerekliliği vurgulanır. (Koç, 2006: s.168)

### 1.1.2. ENVER SEDAT DÖNEMİ MISIR SİYASETİ

28 Eylül 1970 yılında Abdülnasır vefat eder. Abdülnasır vefat edince yerine kimin geçeceği konusunda bir belirsizlik yaşanır. Siyasi kadro bu konuda fikir birliğine varamayınca bir yönetim boşluğu oluşmaması için Mısır anayasasına göre cumhurbaşkanının vekili olan kişinin geçici olarak cumhurbaşkanı olarak tayin edilmesi gerekmiştir. O sırada Enver Sedat cumhurbaşkanı vekilidir ve bu yüzden geçici olarak cumhurbaşkanı olur. (Görgün, 2001: s.82) Abdülnasır'ın ölümü ve yerine Enver Sedat'ın geçmesi Mısır'ın değişecek olan politikasının ilk adımıdır. Enver Sedat göreve ilk geldiğinde Abdülnasır kadar tanınmış bir devlet adamı değildir. Üstelik Abdülnasır yıllar boyunca yalnızca Mısır'da değil tüm Arap devletleri arasında yükselen bir lider olmuştur. Enver Sedat Abdülnasır'ın sahip olduğu nüfuzdan uzaktır. Öte yandan ülke içerisinde de Enver Sedat'a yönelik muhalif sesler yükselmeye başlar. Kendisi göreve ilk geldiğinde Abdülnasır"ın izinden gideceğinin sinyallerini vermesine rağmen kendisine muhalif gruplar oluşmaya başlar. Özellikle Hür Subaylar Hareketi'nin mensubu olan subaylar ülke içerisinde zamanla önemli konuma gelmişlerdir. Güçlü bir mevkide olan bu isimler Enver Sedat'a olan muhalefetin önemli bir ayağıdır. Enver Sedat göreve geldikten sonra otoritesini sağlamlaştırmak için adımlar atmaya başlar. Mısır'ın dış politikasının en önemli sorunlarından biri İsrail'dir. Yıllarca İsrail'e karşı diğer Arap devletleri ile birlikte savaşmış olan Mısır yenilgiye uğramış ve kayıplar vermiştir. Enver Sedat İsrail'in Sina'dan çekilmesini sağlamak ve Süveyş Kanalı'nı yeniden uluslararası deniz trafiğine açmak için İsrail ile uzlaşmaya karar verir. Amacı İsrail'in Sina'nın tamamından değil Akdeniz'de El Ariş'ten, güneyde Kızıl Deniz'den Ras Muhammed'e çekilecek bir çizgiye çekilmesini sağlamaktadır. Ancak bunun olması demek Sina'nın yarısının Mısır'ın eline geçmesi demektir. Enver Sedat'ın 1971 yılında İsrail'e sunduğu bu teklif İsrail tarafından kabul edilmez. (Armaoğlu, 2009: s.860) İsrail'in teklifini reddetmesi üzerine Enver Sedat İsrail ile barış fikrinden uzaklaşır. Mısır, Sovyetlerden silah almaya devam eder. Aynı zamanda Suriye ve Ürdün ile olan ilişkilerini de sağlam bir zemine oturtur. 1973 Savaşı İsrail için oldukça şaşırtıcı olur. Arap kuvvetleri birleşerek ani bir şekilde saldırıya geçerler. 1973 Savaşı'nın başladığı gün hem Yahudiler hem de Müslümanlar için kutsal gündür. Yahudilerin Yom Kimpur adını verdikleri kutsal günde savaş başlar.

Müslümanlar için ise Ramazan ayıdır. Bu sebepledir ki ileriki yıllarda 1973 Savaşı Yahudiler tarafından Yom Kimpur, Müslümanlar içinse Ramazan Savaşı olarak da adlandırılacaktır.

Savaş, 6 Ekim 1973 günü yoğun topçu hazırlık ateşi yapılır. Sonrasında ise hava kuvvetlerinin ve SAM füzelerinin de desteğiyle Mısır'ın saldırısı sonucunda savaş resmen başlamış olur. (T.C. Genelkurmay Başkanlığı(TSK), 1975: s.92) Savaşın başlarında Mısır ve Suriye daha avantajlıdır. Sina ve Golan Tepeleri'nde ilerleme kaydederler. Ancak İsrail bu açığı çabuk kapatır. Zamanla ABD ve Sovyetler Birliği de savaşa müdahil olmaya başlar ve tarafları diplomatik bir çözüm için ikna etmeye çabalarlar. Mısır ve İsrail ordularının da savaş esnasında zor duruma girmeleri sonucunda her iki taraf Güvenlik Konseyi'nin 22 Ekim 1973 günü 338 sayılı kararını aynı gün de kabul eder ve çatışmaları sonlandırırlar. 338 sayılı karar tarafları ateşkese ve 242 sayılı karar da bu ateşkes kararını ivedi bir şekilde uygulamaya çağırmaktadır. 242 sayılı kararda İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesinden bahsedildiğinden dolayı, 338 sayılı kararın bu kısmı Araplara verilmiş bir imtiyazdır. (Armaoğlu, 2009: s.863) İsrail askeri olarak savaşı daha üstün olarak bitirmiş olsa da diplomatik açıdan kaybetmiştir. 1973 Savaşı'nın sonuçları yalnızca Arap devletlerini ve İsrail'i etkilemekle kalmamış, büyük bir krizin de tetikleyicisi olmuştur.

Arap ülkelerinin elindeki en önemli koz petrolüdür. İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi için bu kozu kullanmaya karar verirler. Petrol üretimi kısılır ve fiyatlar yukarı çekilir. Bu sürecin başlamasından sonra diplomatik çözümler için çalışmalara da başlanır. Petrol krizinden hem Amerika hem de Avrupa devletleri etkilenecektir. İsrail, Mısır, Ürdün ve Suriye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 22 Ekim'deki ateşkes kararını kabul ederler; ancak bu çatışmaları bitirmediği gibi ambargo da halen devam etmektedir. Arap ülkelerinin petrol bakanları 1973'te Kuveyt'te toplanır ve aylık %5 kesintiye ek olarak %25 oranında ek bir kesintiye gidilmesi doğrultusunda karar verirler. (Arı, 2007: s.193) Böyle bir durumda ülkeler geri adım atmaya başlarlar. Tavırlarını Arap ülkerinden yana çevirdiklerinin sinyallerini verirler. Bu gelişmeler aslında örgüt içinde etkili iki

devlet olan Suudi Arabistan ve Mısır arasında ilişkilerin ilerlemesine katkı sağlar. Bu durum OAPEC'in[3] daha hızlı karar vermesine olanak tanır. 1973 Aralık ayından sonra Mısır, Ürdün ve İsrail arasında karşılıklı diyalog başlar ve kısıtlamalar da kademeli bir şekilde kaldırılmaya başlanır. (Arı, 2007: s.193)

Dünyanın Arap- İsrail savaşları neticesinde çıkan petrol krizinden bu kadar etkilenmesinden sonra diplomatik adımlar daha görünür atılmaya başlar. BM'nin 338 sayılı kararı ile başlayan diplomasinin devamı gelir. Amerika'nın Dışişleri Bakanı Henry Kissenger Ortadoğu'daki diplomasi trafiğini üstlenen isim olur. Ortadoğu'nun başkentlerine sürekli gidip gelmesi ile "mekik diplomasisi" ne başlar. Kahire, Şam, Kudüs arasındaki diplomaside Kissenger hem İsrail ile hem de Arap tarafı ile görüşmelerini sürdürür ve her iki taraf arasında bir uzlaşma zemini kurmaya çalışır. İsrail'e anlaşma sağlaması halinde gelecekte üzerindeki baskıların azalacağı, Arap tarafına ise İsrail'in kısmi çekilmesinin ileride tamemen çekilmesinin başlangıcı olduğunun vurgusunu yapar. Bu diplomatik sürecin sonunda 18 Ocak 1974 tarihinde Mısır ile İsrail arasında Sina I adı verilen "Askeri Güçlerin Geri Çekilme Anlaşması" imzalanır ve İsrail ordusu Süveyş Kanalı'nın batı yakasından çekilir. (Süer ve Atmaca, ty: s.49)

Böylece Mısır ve İsrail Enver Sedat döneminde ilişkilerini yumuşatmaya başlarlar. Taraflar müzakere etmeye başlamıştır ve bu iki devlet için de çok önemli bir adımdır.

1 Eylül 1975'de Kudüs ve İskenderiye'de İsrail ve Mısır liderleri İkinci Ayırma Anlaşmasını ve İkinci Geçici Anlaşmayı imzalarlar. Bu anlaşmayı oluşturan belgeler 4 Eylül 1975'te Cenevre'de imzalanır. Buna anlaşmaya göre:"

1. Taraflar Ortadoğu anlaşmazlığını barışçı yollarla çözümlenebileceğini, 18 Ocak 1974 Anlaşmasının adil ve devamlı bir barışın ilk adımını teşkil ettiğini belirtiyorlar ve BM Güvenlik Konseyinin 338 sayılı kararının öngördüğü müzakereler yoluyla nihai ve adil bir barışa ulaşma kararlılıklarını ve bu anlaşmanın da bu yönde atılmış bir adım olduğunu teyit ediyorlardı.
2. Taraflar birbirlerine karşı kuvvete ve ablukaya başvurmayacaklardı.

[3] OAPEC: Organization of Arab Petroleum Exporting Countries: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı

3. Taraflar karada, havada ve denizde ilan edilen ateşkese titizlikle uyacaklardı.
4. Bu anlaşma nihai bir anlaşma olmamakla birlikte adil ve devamlı bir barışa doğru atılmış bir adımdı. Taraflar Güvenlik Konseyinin 338 sayılı kararı çerçevesinde nihai barış için çaba harcayacaklardı.
5. Üçüncü devlet gemileri ile taşınan ve askeri olmayan İsrail'e ait kargolar Süveyş Kanalından geçebilecekler; ancak İsrail gemileri Kanaldan geçemeyeceklerdi. Böylece Birinci Arap-İsrail Savaşı'ndan beri ilk defa Süveyş Kanalı İsrail kargosunun geçişine açılmış olmaktaydı." (T.Yılmaz, 2009: s.2007-208)

Söz konusu anlaşmada tarafların kuvvetlerinin birbirlerinden nasıl ayrılacakları belirtilirken sınırlı kuvvet bölgelerinin ve BM Barış Gücünün kontrolünde tampon bölgeler kurulacağı da belirtilmektedir.

Bu ayırma anlaşması ile beraber Mısır'ın Amerika ile ilişkileri gittikçe daha da gelişmeye, Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri ise giderek gerilemeye başlar. Enver Sedat Sina'yı İsrail'den alabileceğini düşünmeye başlar. Ancak Ortadoğu'da dengeler Enver Sedat'ın aleyhine değişmeye başlamaktadır. Arap ülkeleri giderek Mısır'dan uzaklaşırlar. Amerika ve İsrail ile iyileşen politikalara karşı Arap devletleri de Mısır'a cephe almaya başlamışlardır.

Amerika ve Sovyetler Birliği'nin hakim olduğu iki kutuplu dünya düzeninde iki devlet arasında denge sağlanmaya çalışılırken, Ortadoğu'da barışın sağlanması için görüşmeler yapılmaktadır. Özellikle bu konuda Cenevre konferansının yapılması öngörülmüşken, bu konferans hiçbir zaman gerçekleşemeyecektir. Çünkü Arap devletleri İsrail ile yüzyüze görüşmeye karşıdır. Ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü de İsrail tarafından Filistin halkının bir temsilcisi olarak tanınmamaktadır. Bu noktada Enver Sedat çok kritik bir adım atar ve Arap dünyasında bir ilki gerçekleştirir. Enver Sedat tüm Arap dünyasının tepkisini göze alarak 19 Kasım- 21 Kasım 1977 tarihleri arasında Kudüs'ü ziyaret eder. Bu Ortadoğu görüşmelerinde çok önemli bir adımdır. Bunun arkasından hemen sonuç alınamasa da İsrail Başbakanı Manahem Begin İsmailiye'yi ziyaret eder ve bu gelişmeler Camp David sürecinin çok önemli iki temel noktası olur. (Arı, 2004: s.411)

1948 yılından beri Arap dünyası ve İsrail arasında başlayan bu savaş sürecinde bir Arap devleti tarafından ilk kez bu kadar keskin bir adım atılmıştır. Sedat'ın Kudüs'ü ziyaret etmesi ve Knesset'te bir konuşma yapması dünya devletlerini de şaşırtır. Bu görüşmelerde Camp David sürecinde iki önemli konu olacak olan Batı Yakası ve Gazze'nin geleceği ve Mısır-İsrail barışı masaya yatırılır. Dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter'ın arabuluculuğunda Eylül 1978'de yapılan Camp David Anlaşmaları iki tane çerçeve anlaşmadan meydana gelmektedir Birisi Ortadoğu'nun barışının esaslarını çizer ve Batı Şeria, Gazze ve Filistin meselesini ele alır. Diğeri ise İsrail ile Mısır arasındaki ilişkileri iyileştirmek üzerinedir, diğer önemli bir toprak olan Sina Yarımadası'nı ele alır. Ortadoğu'nun barışı için bir çerçeve olan anlaşmanın maddeleri şu şekildedir. "

1. Mısır, İsrail, Ürdün ve Filistin halkının temsilcileri tüm cepheleri ile Filistin Sorunu'nun çözümü üzerine yapılacak görüşmelere katılmalıdırlar. Bu amaca ulaşabilmek için Batı Yakası ve Gazze ili ilgili görüşmeler üç aşamada yapılmalı;

a. Yerleşik halka tam otonomi sağlamak amacıyla, bu bölgede yerleşik halk askeri hükümeti serbestçe seçtikleri kendi idari otoriterleri ile değiştirir değiştirmez, İsrail askeri ve sivil yönetimi bölgeden çekilecektir.

b. Mısır, İsrail ve Ürdün seçilmiş idari otoritenin kurulma tarzında anlaşacaktır.

c. ...yönetim konseyi kurulduktan ve faaliyete başladıktan sonra beş yıllık geçiş dönemi başlayacaktır. Mümkün olduğu kadar çabuk, fakat geçiş süreci başladıktan sonra üçüncü yıldan geç olmamak üzere Batı Yakası ve Gazze'nin nihai statüsünün tespit edilmesi için görüşmeler başlayacaktır. " (Aras, 1997: s.34)

Eylül 1979 anlaşmaları çerçevesinde Mısır ve İsrail arasında olan barış anlaşması da 26 Mart 1979'da imzalanmıştır. Böylelikle 1982 yılında tamamlanacak olan İsrail'in Sina'dan yavaş yavaş geri çekilme süreci başlamıştır. (Aras, 1997: s.34)

Enver Sedat iktidara geldiği ilk yıllardan itibaren iç politikada mücadelesini sürdürmüştür. Sedat iktidarının ilk yıllarında bürokrasi Nasırcı bir çizgidedir. Sedat kendi makamını koruyabilmek ve sahip olduğu yetkileri kullanabilmek için etrafındaki kendine muhalif kesimleri devre dışı bırakmaya başlar. Esasen suikastine giden süreç de bu şekilde başlamış olur. Tasfiye edilenlerin birçoğu Sovyetlere

yakınlığı ile bilinen kişilerdir. Bu Sedat'ın Sovyetler Birliği'nin Mısır üzerindeki etkisini kırmaya çalıştığının bir göstergesidir. ABD ve Sovyetler Birliği Soğuk Savaş döneminde Üçüncü Dünya ülkelerini adeta kendi aralarında paylaşmış, Mısır da Enver Sedat döneminde Amerika'nın politikasına yön verdiği bir ülke haline gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak da İsrail ile 1979 yılında bir barış imzalamış ve diğer Arap ülkeleriyle fikir ayrılığına düşmüştür. (Görgün, 2001: s.91) Enver Sedat'ın iç politikada muhalifleri tasfiye etmesi, buna bağlı olarak da dış politikanın eksenini değiştirerek ABD ve İsrail yanlısı politikalar izlemeye başlaması kendisine olan karşıt seslerin artmasına neden olur. Nitekim 6 Ekim 1981 yılında Kahire'de Silahlı Kuvvetler Günü'nde Yom Kimpur Savaşı anısına düzenlenen askeri bir geçit töreni esnasında Müslüman radikaller tarafından öldürülür. ( Anwar el-Sadat Biography, 2016)

## 1.2. HÜSNÜ MÜBAREK DÖNEMİ MISIR'IN İÇ VE DIŞ SİYASETİNDEKİ GELİŞMELER

### 1.2.1. MÜBAREK DÖNEMİ MISIR İÇ SİYASETİ

Hüsnü Mübarek tıpkı kendisinden önceki cumhurbaşkanları Cemal Abdülnasır ve Enver Sedat, gibi askeri geçmişi olan birisidir. Enver Sedat'ın kendisini cumhurbaşkanı yardımcısı tayin etmesi ile beraber siyasi arenada daha aktif bir rol almaya başlamış ve Enver Sedat'ın suikast sonucu öldürülmesinden sonra yerine geçerek kendisinin uzun yıllar sürecek olan cumhurbaşkanlığı görevini başlatmıştır. Hüsnü Mübarek'in iç politikada verdiği en önemli sınav şüphesiz ki seçimler olmuştur. Hüsnü Mübarek Enver Sedat'ın yerine geçtikten sonra seçimlerde öncelikle kendi meşruiyetini kanıtlama kaygısına düşmüştür. Politikalarını da bu noktada belirleyen Hüsnü Mübarek iktidara geldiği ilk yıllarda pasif bir politika izlemiştir. Enver Sedat'ın öldürülmesinden sonra ülkede yaşanan kargaşa ortamından siyasi açıdan etkilenmek istemeyen Hüsnü Mübarek iktidarının ilk yıllarında istikrarı sağlamak ve korumak için uğraşmış ve ülkede oluşan muhalefete karşı da toleranslı bir politika izlemiştir. Hüsnü Mübarek'in ülkede oluşan muhalefete karşı iktidarının ilk yıllarında bu kadar toleranslı bir politika izlemesi daha sonra eleştirilere konu olmuştur. Bu durum Hüsnü Mübarek'in siyasi geçmişine bağlanmıştır. Enver Sedat

iktidarı süresince Hüsnü Mübarek cumhurbaşkanı yardımcısıdır ve siyasi sorumluluk alan taraf Enver Sedat olmuştur. Kendisi de asker kökenlidir; ancak Abdülnasır ve Enver Sedat gibi Hür Sübaylar Hareketi ile bağlantısı yoktur. Abdülnasır'ın muhalif görüşlerini taşımayan Hüsnü Mübarek, Vafd Partisi, Müslüman Kardeşler ve ülkede oluşan komünist muhalefete karşı daha ılımlı yaklaşmıştır. Siyasi inisiyatif alan taraf Enver Sedat olduğundan iktidarının ilk yıllarında iktidarını koruma kaygısına düşen Hüsnü Mübarek yapılacak olan seçimlerde de bu muhalif unsurlara şans tanımıştır. Halkın gözünde kendi otoritesini inşa etmeye yönelmiş ve ülkede demokratik bir seçim yapılıyor algısını sağlamaya çalışmıştır.

Hüsnü Mübarek'in iç politikadaki adımlarını incelerken 1984, 1987 ve 1990 seçimlerini yakın mercek altına almak gerekmektedir. Seçim sürecinde yaşananlar, seçimlerde uygulanan hukuk kuralları ve kişisel tutumlar yukarıda anlatılanlara karşı daha somut sonuçlar sunacaktır. 1984 seçimleri Hüsnü Mübarek'in halkın gözünde meşruiyetini kanıtlaması açısından önemli bir sınav olur. Hüsnü Mübarek'in başkanı olduğu Ulusal Demokratik Parti üç seçimde de çoğunluğu elde etmesine karşın seçim politikalarında önemli değişikliklere gidilir. 1984 seçimlerinden önce seçim kanununda değişiklikler yapılır. Yapılan bu değişikliklerle adaylar seçimlere bağımsız olarak değil sadece parti meclislerinden katılabileceklerdir. Aynı zamanda %8 baraj sistemi getirilir ve nisbi temsil sistemiyle bu barajı aşamayan partilerin oyları en fazla oyu alan partiye verilecektir. Önceden 350 olan milletvekili sayısı 448'e çıkarılır. Seçim çevreleri genişletilir, sayıları 175'ten 48'e düşürülür ve her partiye her bir seçim çevresi için iki aday listesi yapma zorunluluğu konur. Bu sistem muhalefet partilerinin zararınadır. Bu sistemin sonucu olarak UDP %73 oranında oy alır. Meclisteki görüntüsüne baktığımızda ise UDP'nin 391, Müslüman Kardeşler- Vafd İttifakı'nın 57 koltuğu olmuştur. (Atacan, 2004: s.28)

Seçim kanunundaki bu değişiklere rağmen 1984 seçimleri Mısır'da Abdülnasır iktidarından beri yaşanan en şeffaf seçimler olur. Mübarek iktidarının ilk yıllarında ülkeyi demokratikleşmeye götürüyor algısı uyandırmaya çalışır. Bu sebepledir ki muhalif unsurların çeşitli kısıtlamalarla da olsa seçime girmesine ve mecliste sandalye kazanmasına izin verir. Çünkü Vafd Partisi ve Müslüman Kardeşler gibi oluşumlar yasaklıdır. Uzun yıllardan sonra ilk kez seçime katılabilmişler ve

meclisteki en büyük muhalefet unvanına sahip olmuşlardır. Fakat Vafd Partisi ve Müslüman Kardeşler'in bu ittifakı uzun sürmez ve bir süre sonra kendi içlerinde bölünürler. Bunu da her iki oluşumun geçmiş siyasal çizgilerinde ve ittifakının nedenlerinde aramak gerekmektedir.

Müslüman Kardeşler oluşumu Mısır'ın içerisinde uzun yıllardan beri varolan muhalif bir oluşumdur. Geçmişlerinde hem şiddet kullanmayı hem de siyasi alanda var olmayı reddetmişlerdir. 1980'lerde Müslüman Kardeşler'in siyasi arenada gelişmek istemesinde iki temel neden bulunmaktadır: Birincisi parlamento içerisinde siyasi bir güç olarak varolmayı hedeflemektedirler, çünkü artık bireysel olarak yapılan eylemlerden ziyade kendilerini topluma daha meşru bir şekilde duyurmak istemektedirler. İkincisi ise parlamento seçimlerinde farklı bir siyasi görüşü temsil eden bir parti ile ittifak kurarak daha güçlü bir konuma gelmeyi hedeflemişlerdir. (Al- Awadi, 2004: s.56)

Müslüman Kardeşler'in Vafd partisi ile fikir olarak hiçbir şekilde uyuşmamalarına karşın siyasi ittifak yoluna gitmeleri hesaplanmış bir harekettir. Vafd popüler bir partidir. Bu ittifak halkın gözünde yarattıkları önyargıları kırabilecek niteliktedir. Yeni Vafd olarak adlandırılan bu oluşum siyasi alanda güç kazanabilmek açısından kötü bir fikir değildir. Değişen seçim kanunu ile beraber bağımsız adayların saf dışı bırakılması meclise yalnızca popüler muhalefetin girebileceğini göstermiştir. Bu alanda Vafd Partisi ittifak için doğru bir seçim olmuş ve mecliste Vafd'ın yanında Müslüman Kardeşler de koltuk kazanmıştır.

Daha çok yasal meşruluğu kanıtlamak kaygısına dönüşen 1984 seçimleri sona erip Hüsnü Mübarek iktidara geldiğinde politikaların daha iyi şekilde değiştiğine yönelik halkı inandırmak için çalışmalar yapmaya başlar. Hüsnü Mübarek siyasi çoğulculuğa odaklanan bir siyasi otorite portresi çizmiştir. Kendisinin Enver Sedat'ın davranışları ve politikalarından uzaklaştırmaya çalıştığını göstermeye çalışır. Örneğin Enver Sedat tarafından 1981 yılının Eylül ayında tutuklanan 1500 mahkumun salıverilmesini emreder, tekrar hedef olmayacaklarına onları temin etmek için gidip onlarla tanışır. Ayrıca hükümet içerisinde yolsuzlukları çökertir, hatta ilk konuşmasında halka karşı dürüst olacağının ve yolsuzluklara karşı hoşgörülü

davranmayacağının vurgusunu yapar. İkinci bir örnek vermek gerekirse, Enver Sedat'ın eski bir otobüs şoförü olan erkek kardeşi Esmat Sedat kendisinin görev süresi boyunca bir milyarder haline gelmiştir. Açılan yolsuzluk davasında kendisi ve üç oğlu vurgunculuk suçundan suçlu bulunur ve hapis cezasına çarptırılır. (Darraj, 2007: s.59) Hüsnü Mübarek'in Enver Sedat rejimi ile yaptığı bu hesaplaşmalar kendi iktidarını halkın gözünde bir önceki rejimden farklı olduğunu göstermeye yöneliktir. 1984 seçimlerinde seçim kanununda bazı değişikliklere gidilerek aslında 1952'den beri gerçekleştirilen en demokratik seçimler yapılmıştır. Her ne kadar iktidara Hüsnü Mübarek'in başkanlığında olduğu Ulusal Demokratik Parti gelse de Yeni Vafd partisi kendisini gösterme ve yayılma fırsatı elde etmiştir.

1984 seçimlerinden sonra gerçekleşen diğer bir seçim 1987 yılında olur. Ancak bu seçime gitmeden önce 1984 seçimleri için yapılan düzenlemeler anayasaya aykırı bulunduğundan yeni bir takım değişikliklerle 1987 seçimine gidilir. 1986 yılında seçim kanunda yeni bir düzenleme yapılır; çünkü Anayasa Mahkemesi bağımsız aday olmaya izin vermeyen kanunun anayasa hükümlerine aykırı olduğuna kanaat getirmiştir. 48 seçim çevresinden Meclis'te birer bağımsız koltuk olması gerektiğini içeren bir düzenleme yapılır. Bu düzenlemeden sonra 1987 seçimleri gerçekleştirilir. Mahkeme daha sonra bu yasanın da anasaya aykırı olduğuna karar verir. Tekradan bir düzenleme getirilerek parti listesinden aday olma sistemi kaldırılır ve sonrasında da 1990 seçimleri yapılır. (Atacan, 2004: s.28) Ancak 1987 seçimlerinde Hüsnü Mübarek artık gücünü kanıtlamıştır. Artık Enver Sedat rejiminin politikalarından ayrılarak kendi politikasını yaratmıştır. Ulusal Demokratik Parti eskiye oranla güçlüdür. Hüsnü Mübarek Ulusal Demokratik Parti'yi parlamentoda güç sağlamak için kullanmış ve bunu başarmıştır. Kendisi de artık hükümet ve parti politikalarından sıyrılmayı seçer.

1990 seçimlerine geldiğimiz zaman ise durum Ulusal Demokratik Parti'nin aleyhine dönmeye başlar. Parti kötü bir aday seçiminde bulunmuştur ve yalnıza %57 oranında sandalyeye sahip olabilmiştir; bu oran bağımsızlarla beraber %80'e yükseltilebilir. 1990 seçimlerinde UDP milletvekili sözcüsü ve beş parlamento komite başkanının da dahil olduğu önemli koltuklarını kaybeder. Mübarek partinin yetersizliğini görür ve partisine yeni bir kan getirmek ister. Ancak bunun için

UDP'nin liderlik konusunda kimin yeterli ve nitelikli olduğunu anlamaya ihtiyacı vardır. (Din Arafat, 2009: s.27)

2000'li yıllara gelindiği zaman en önemli konulardan biri uzun bir senedir görevde olan Hüsnü Mübarek'in halefinin kim olacağı konusudur. Hüsnü Mübarek'in kendisi bu konuda beyanat vermekten kaçınır. Ancak aday olarak gösterilen en önemli kişi oğlu Cemal'dir. Hüsnü Mübarek bu iddiaları destekleyen bir adım atar ve bir kararname çıkarır. 3 Şubat 2000'de çıkarılan kararnamede oğlu Cemal iktidar partisi olan Ulusal Demokratik Parti'nin Genel Sekreterya üyesi olarak tayin edilmiştir. Bu durum Mübarek'in oğlunu kendisinden sonra iktidara gelmesi için hazırladığına dair eleştirilere neden olur. (Zısser, ty: s.120)

2005 seçimlerini incelediğimiz zaman, 2005 seçimlerinde Müslüman Kardeşler 88 milletvekili çıkarabilmiş, UDP ise 504 koltuğun 424'üne sahip olmuştur. Bu durum muhalefet için başarısızlık ancak UDP için Meclis'teki çoğunluğunu koruması anlamına gelmektedir.. (Koçak, 2013, s.22) Kendi oğlunu halefi olarak hazırlayan Hüsnü Mübarek için bu seçimler önemli bir başarıdır. Kendisine muhalif olan unsurlar yapılan seçimlerde istenilen başarıya ulaşamazlar. Her ne kadar seçimler çok partili bir ortamda ve demokratik bir şekilde yapılıyor gibi gözükse de aslında durum bu şekilde değildir. Seçime giren siyasi partiler birçok siyasi kısıtlamaların olduğu bir ortamda seçime girerler. Mısır'da 1977'den beri çok partili sistem vardır ama gerçekte Ulusal Demokratik Parti Hüsnü Mübarek'i yasal meşru lideri olarak kabul etmeye devam eder. Malesef, Hüsnü Mübarek'in güvenlik güçleri son seçimlere müdahale eder. 1983 Anayasası siyasi partilere Meclis'te temsil edilebilmek için yüzde 8 barajını getirmesine rağmen, 1971 Anayasası tüm dini partileri yasaklar, adaylar ancak bağımsızlar olarak seçimlerde yarışabilirler. (Goldschmidt, 2008: s.216) Bu yasakların olduğu seçim ortamında Müslüman Kardeşler mecliste yalnız 88 sandalye kazanabilmişlerdir. Ancak Arap Baharı'na doğru giden bu süreçte muhalif güçlerin meclis çatısı altına girebilmeleri oldukça önemlidir. Her ne kadar çok partili bir ortamda seçimler yapılıyor gibi gözükse de ülkenin muhalif unsurlarına şans tanınmaz. Bu sebeple Arap Baharı'nın önemli aktörlerinden olan Müslüman Kardeşler'in bağımsız adaylar şeklinde de olsa meclis çatısı altına girmeleri önemlidir. Ayrıca Hüsnü Mübarek'in yerine halefi olarak

oğlunu getirme çabaları giderek hem muhalefetin hem halkın hem de ordunun tepkisini çekmeye başlar. Bu durum da Hüsnü Mübarek'in birçok farklı kesim tarafından iktidarı terk etmesini isteme nedenlerinden birisini oluşturacaktır.

Mübarek'in hem parlamento seçimlerinden partisi, hem de 1987, 1993, 1999, 2005 seçimlerinde kendisi seçimlerde galip gelmiş ve üst üste dört kez cumhurbaşkanlığı görevine seçilmiştir. (Güçtürk, 2016: s.11) Bu da kendisinin önemli bir başarısıdır, ancak yukarıda da bahsedildiği üzere muhalif unsurlara seçimlerde pek de yer verilmez. Arap Baharı'nın yaşandığı döneme gelindiği zaman ülkede uzun yıllardır devam Hüsnü Mübarek iktidarı bu olayların yaşanmasının önemli siyasi sebeplerinden birini oluşturur. Aynı iktidarının uzun yıllardır devam etmesi ve ülkenin muhalif kesimlerinde demokratik yapılması gereken seçimlerde şans verilmemesi halkın uzun yıllardır devam eden bu rejimin artık iktidarı terk etmesini istemesine neden olacaktır.

### 1.2.2. MÜBAREK DÖNEMİ MISIR DIŞ SİYASETİ

Hüsnü Mübarek'in dış politikasının parametlerini incelerken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta İsrail ve ABD ile olan ilişkilerdir. İsrail kurulduktan sonra bölgedeki ülkelerin dış politikasında en önemli unsur İsrail ile ilişkiler olmuştur. İsrail'i bölgeden kovmak isteyen Arap ülkelerinin dış politika ihtiyaçları da Arap İsrail savaşlarına göre şekil almıştır. Mısır da bu ülkelerden biridir. Ancak Enver Sedat ile birlikte Mısır'ın İsrail'e karşı tutumu değişmiş, İsrail'i bölgeden çıkarmak politikası terk edilmiş ve İsrail'in Ortadoğu'daki varlığı kabul edilmiştir. Enver Sedat İsrail ile olan politikaları tümden değiştirerek barış politikasına hız vermiştir. Öyle ki Enver Sedat ve Manahem Begin bu doğrultuda barışa sağladıkları katkılardan ötürü Nobel Barış Ödülü'ne layık görülürler. Ancak İsrail ile olan bu politikalar Enver Sedat'ın da sonunu getirir ve kendisi bir suikast sonucu öldürülür. Hüsnü Mübarek iktidar koltuğuna oturduğunda Enver Sedat'dan böyle bir İsrail dış politikasını miras alır. Diğer Arap devletlerinin Mısır'a tepkili olması ya da Enver Sedat'ın öldürülmesi Hüsnü Mübarek'in İsrail'e karşı dış politikasını değiştirmesine neden olmaz. Bu hususta Mübarek'in vereceği en önemli sınav İsrail'in Lübnan'ı işgali olur. Mısır'ın İsrail'in Lübnan işgaline karşı tutumunu anlayabilmek için kısaca bu savaşın

nedenlerine değinmek gerekmektedir. Lübnan'ın etnik yapısı incelendiği zaman ülke halkının dini olarak bölünmüş ve aynı dinler içinde de farklı mezheplere bölünmüş olduğu görülür. Bu bölünme Lübnan'ı tarihi boyunca iç çatışmaya sürükleyen neden olmuştur. Lübnan'ın siyasi düzeni mezhepler arasındaki orana göre belirlenmiştir. Bu oran Fransız mandası döneminde 1932 yılında yapılan nüfus sayımına göre mezheplerin genel nüfusa oranı hesaplanarak oluşturulmuştur. Lübnan anayasası 18 mezhebi resmi olarak tanımıştır. Devlet içindeki tüm organlar ve bürokrasi de bu anlayışa göre dizayn edilmiştir. (Altunışık, 2007: s.5) 1970'li yıllara gelindiğinde Lübnan'daki Müslüman nüfusun sayısının Hristiyan nüfusu geçtiği söylenmeye başlanır. Bu yüzden Müslüman grupların bazı liderleri siyaset içerisindeki önemli konumların, Cumhurbaşkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı gibi, Hristiyanlarda olmasını istemez. Bu durum Lübnan'da dini gruplar ve mezhepler arasında bölünerek inşa edilen siyasal sistemin geleceği için tehlike yaratmaya başlar. Mezhepler arasında başlayan bu mücadele önceleri sadece protesto şeklinde olsa da daha sonra çatışmayı beraberinde getirir. (Köprülü ve Ebrem, ty: s.7) Bu karmaşa ortamı içinde başlayan Lübnan İç Savaşı 5-6 sene sürer. Taraflar 80'li yıllara gelindiğinde barış için görüşmelere başlarlar. Ancak bu süreç kolay ilerlemez. Yapılan müzakereler neticesinde ortaya bir anlaşma taslağı çıkar. Bu anlaşma taslağının ilgili devletleri ilgilendiren en önemli maddesi ise şüphesiz ki şudur: "İsrail, Suriye, F.K.Ö. kuvvetleri ile eşzamanlı olarak 8-10 haftalık bir süre içinde Lübnan'dan çekilecektir." (Acar, 1989: s. 107) Hüsnü Mübarek'in dış politikasını bu anlaşmaya yönelik siyasetinde aldığı tavırda incelemek mümkündür. Suriye zaten anlaşmayı onaylamaz. Libya'nın lideri Muammer Kaddafi de Suriye ile hemfikirdir; anlaşmayı reddettiklerini ve imzalanması halinde Lübnan ile diplomatik ilişkilerine son vereceklerini söyler. Ancak bunların tam tersi bir açıklama yapan Mısır cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek anlaşmayı över ve Sabra ve Şatilla'daki Filistin katliamından sonra İsrail'den geri çekilen Büyükelçisini tekrar geri göndereceği açıklamasını yapar. ( Acar, 1989: s. 109) Hüsnü Mübarek'in Lübnan sorunundaki bu tutumu dış politikasının ilk sinyalleridir.

Ortadoğu'da gerçekleşen bir diğer önemli olay ise İran- Irak Savaşı'dır. 1980-1988 yılları arasında gerçekleşen bu savaş tam sekiz yıl sürmüş ve bölge devletlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu savaşın neticesinde her iki devlet de hedefledikleri

amaçlarına ulaşamazlar. Savaşın ilk başlarında Irak , İran topraklarının içlerine kadar ilerler ancak sonrasında İran bu durumun üstesinden gelir ve her iki ülke için savaş bir yıpratma mücadelesine döner. Taraflar sekiz yılın sonunda ateşkesi kabul ederler ve ellerinde neredeyse savaşa dair hiçbir kazanımları yoktur. (Özcan, 2003: s.102) Bu savaş sırasında Mısır'ın dış politikası mühimdir ve Mısır Irak'ın tarafında bir tutum takınır. Bunun en somut örneği, 1981 yılında Irak ile yapılan anlaşmadır. Anlaşmaya göre, Irak'ta Mısırlı işçiler askere çağrılabilecektir. Bunun bir sonucu olarak 1982 yılında yaklaşık 20 bin kişi Irak ordusuna katılır. (Akçay, 2013: s.115) Mısır'ın İran ve Irak Savaşı sırasında Irak'ı destekler bit tutum takınmasının pek çok nedeni bulunmaktadır. İran'da gerçekleşen 1979 İran İslam Devrimi'nden ve Humeyni rejiminden endişe duyan Arap devletlerinin birçoğu bu savaş sırasında Irak'ı destekler. Hüsnü Mübarek yönetimindeki Mısır da bu devletlerden biridir. Mısır'ın realitede Irak'ı ne şekilde desteklediğine gelirsek, bir husus yukarıda belirtilen yaklaşık 20 bin kişinin Irak ordusunda çarpışmaya başlamasıdır. Diğeri ise; Mısır uzunca bir zamandır Sovyetler Birliği'nden silah satın almaktadır. Mısır, Irak-İran Savaşı sırasında Irak'a ihtiyacı olan silahları temin eder. Rakamlara bakıcak olursak, savaşın ilk dört beş yılı içerisinde Mısır Irak'a 1 milyar doların üzerinde silah sevkiyatında bulunmuştur. (Arı, 2007, s.414) Görüldüğü gibi Mısır Irak'ı fiili olarak hem silah temin ederek hem de ordusuna insan gücü sağlayarak destekler. Irak Mısır'ın bu yardımlarını karşılıksız bırakmaz ve Mısır'ın Arap Birliği'ne dönmesi için kendisine destek vereceğine dair söz verir. 1987 yılında Amman'da yapılan Arap Birliği Zirvesi sırasında bu sözünü tutar ve Mısır 13 Kasım 1987 yılında birliğe geri döner. (Arı, 2007: s.414) Mısır'ın bu yardımları sonuç vermiş ve Mısır Arap Birliği'nde tekrar yer almayı başarmıştır. Bu Hüsnü Mübarek açısından dış politikada önemli bir başarıdır. Camp David süreci ile beraber Arap devletlerinin tepkisini çeken ve onlardan uzaklaşan Mısır'ın Arap devletleriyle tekrardan ilişkilerini geliştirmeye başladığının ilk işaretleridir.

Bölgeyi etkileyen bir diğer önemli gelişme Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesidir. İran - Irak Savaşı sırasında Irak'ın yanında yer alan Arap devletlerinin tavrı bu kez aynı olmayacaktır. Mısır da bu devletlerin arasındadır. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile beraber, bölgedeki Arap ülkeleri Irak'a karşı cephe alırlar. Aynı zamanda Amerika ve Batılı devletler de Irak'ın Kuveyt'i işgaline tepki gösterirler. Burada

Mısır açısından vurgulayacağımız nokta Irak'a karşı oluşturulan ve Uluslararası Güç olarak adlandırılan müttefik kuvvetlere katılmasıdır. Bu birleşik kuvvetleri asıl oluşturan Amerika Birleşik Devleti kuvvetleridir. Uluslararası Güç'e farklı sayılarda olmak üzere askerlerini gönderen ülkeler ise şu şekildedir: İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya, Hollanda, Belçika, Danimarka, Norveç, Yunanistan, Sovyetler Birliği, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Fas, Pakistan, Bangladeş, Kanada, Arjantin ve Avustralya. (Uçarol, 2008: s.1023) Amerika'nın öncülüğünde oluşturulan Uluslararası Güç'e katılan ülkelerden biri de Mısır'dır. Abdülnasır zamanında diğer Arap devletlerinin gözünde Mısır itibar sahibidir. Abdülnasır'ın Süveyş Krizi gibi uluslararası meselelerde takındığı tavır yıllarca sömürge altında kalan Arap devletleri için bir umut oluşturmuştur. Ancak Enver Sedat'ın İsrail'e karşı dış politikasını yumuşatmasıyla birlikte Mısır'ın dış politika ekseni değişmeye başlamış ve Mübarek zamanında da bu durum devam etmiştir. Bazı Arap ülkelerine göre Kuveyt Krizi'nde Mısır Batılı ülkelerin yanında yer alarak diğer bir Arap devletine saldırmıştır. Bu Mısır'ın diğer Arap devletlerinin gözünde saygınlığını yitirmesine neden olur. Mısır artık eski dış politikasından oldukça uzaktadır.

## 1.3. MISIR SİYASETİNDE ETKİN OLAN SİYASİ YAPILANMALAR

### 1.3.1. MÜSLÜMAN KARDEŞLER

Müslüman Kardeşler Mısır'da Arap Baharı sürecini etkilemiş olan önemli aktörlerden birisidir. Arap Baharı 21. yüzyılda gerçekleşse de Müslüman Kardeşler örgütünün tarihi çok daha eskiye dayanmaktadır. 20. yüzyılın ilk yarısında kurulan bu örgüt, zaman zaman yasaklansa da, engellense de günümüze kadar ulaşmayı başarmış ve zamanla da meşru bir zemine oturmuştur. Müslüman Kardeşler örgütünden söz ederken kurucusu Hasan El Benna'yı anmak gerekir. Kendisi hem Mısır'ın ihtiyaçlarına cevap verecek bir oluşum yaratmış aynı zamanda da Müslüman Kardeşler'i felsefi olarak da bir temele oturtmuştur. Hasan el Benna 14 Ekim 1906 tarihinde Mısır'ın Buhariye kentine bağlı Mahmudiye kasabasında dünyaya gelir. Babası Abdurrahman el Benna'dır. Hasan el Benna'nın ilk öğretmeni babası olur, daha sonraları ise klasik eğitim veren Medresettü'r Reşadi'd Diniyeye girer.

Sonrasında da 1927 yılında Küçük Ezher olarak bilinen Darululum'da eğitim görmeye başlar. (Hasan el-Benna, ty: s.307)

1927 yılında Kahire'de Genç Müslümanlar Birliği (GMB) kurulur. Hasan el-Benna bu birlik içerisinde oldukça etkindir. GMB İngiliz işgaline karşı çıkan ve milliyetçi görüş benimseyen bir oluşumdur. Bu duruş Müslüman Kardeşler'in de temelini oluşturacaktır. Benna gençliğinden beri çevresindeki sorunlara karşı aktif bir insan olmuştur, bu yüzden Müslüman Kardeşler örgütü onun deneyimlerine göre şekil alır. O dönemlerde Benna kahvehanelerde İslam'ın yenilenmesi hakkında vaaz veren genç bir öğretmendir. Benna'nın çevresindeki arkadaşları Hafız Abdulhamid, Ahmed el-Husari, Fuad İbrahim, Abdurrahman Hasebullah, İsmail İzz ve Zeki el-Mağrib Benna'nın görüşlerinden etkilenerek onun davasına katılmaya karar verirler. (Koç, 2014: s.226 )

Benna'ya katılan bu altı arkadaşı 1928 yılında Süveyş Kanalı yakınlarındaki İsmailiye kentinde İngiliz ordusu kamplarında işçi olarak çalışmaktadır. Benna'ya "Arap ve Müslümanların haysiyetleri kalmamıştır. Yabancılar tarafından kiralanan adamlardan fazlası değillerdir. Biz senin seçtiğin yolu algılamaktan aciziz" diyerek Hasan El Benna'ya liderlik teklif ederler. O da bunu kabul eder ve Müslüman Kardeşler Örgütü kurulmuş olur. (History of the Muslim Brootherhood in Egypt, 2007)

Bu örgüt Mısır'ın kentsel ve muhafazakar orta sınıfını temsil etmektedir. Özellikle Hasan el Benna siyasetten uzak durmaktan yanadır. 1928'li yıllarda bu örgüt için cihad önemli bir unsurdur. Sadece Mısır içerisinde değil tüm diğer İslam ülkelerinde de ideolojisinin yayılması hedeflenmektedir. Zaten 1930'lu yıllardan sonra özellikle de Sünni Arap ülkelerinde Müslüman Kardeşler'in oluşumlarına rastlanması bu görüşün bir kanıtıdır. Milliyetçi değildir ve Mısır'ın dışına da yayılabileceği düşünülmektedir. Batı emperyalist olarak görülür. Müslüman Kardeşler'in fikirsel alt yapısı incelendiğinde siyasetten uzak, cihatçı temellere dayalı olduğu açıkça görülecektir. Hasan el Benna'nın İslam halkları ve devletlerinde olması gerekeni açıkladığı elli maddelik isteklerinin yer aldığı mektubunun siyasal ve yargı alanı ile ilgili olanlarına göz atarsak; "

1. Particiliğe son vermek, ümmetin siyasi gücünü tek bir yöne yöneltmek ve tek bir saf etrafında birleştirmek.
2. Özellikle suç ve cezalarla ilgili olanlar başta olmak üzere, İslami tüm yasalarda İslam'a uygun gerekli düzenlemeleri yapmak.
3. Orduyu güçlendirmek ve gençlik kollarını arttırarak, onlarda cihad duygularını alevlendirmek.
4. Kaybedilmiş hilafetin durumunu pratik olarak ciddi bir şekilde ele alabilmek için gerekli ortamı hazırlamak üzere bütün İslam toprakları ve özellikle de Arap toprakları arasındaki bağları güçlendirmek.
5. Bütün vatandaşlar, İslam öğretilerini yerine getirmekte sorumlu olduklarını iyice anlayacak bir şekilde hükümet dairelerinde İslam ruhunun yaygınlaştırılması.
6. Memurların kişisel yaşantılarının göz altında bulundurulması ve kişisel yön ile ameli yön arasında ayrım yapmamak.
7. Devlet dairelerinde çalışma saatleri yaz-kış farzların edasını kolaylaştıracak bir şekilde ileri-geri düzenlenmeli ve böylece geceleyin çalışmanın önü alınmalı.
8. Rüşvete, iltimasa son vermek ve yalnızca yeterliliğe ve kanuni yetkilere dayanmak
9. Hükümetin bütün işleri İslamın hüküm ve öğretileriyle ölçülmeli
10. Birtakım askeri ve idari görevlerin el-Ezher mezunlarına verilmesi." (Benna, 2012: s.385)

Görüleceği üzere Benna, siyasi ve yargısal olarak düşüncelerini ortaya koymuş, partici bir teşkilatmaya karşı olduğunu belirterek, ümmmetçilik ve cihad üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun sonuncunda 30'lu yıllardan sonra hareketin gücü Mısır'ın dışına yayılmıştır. Hareket Mısır'ın dışına da yayılınca Benna hareketin yaygınlaşması için merkezinin Kahire'ye taşınması gerektiğini söyler ve 1932 yılında merkez Kahire'ye taşınır. 1940 yılına gelindiğinde Müslüman Kardeşler'in üye sayısı önemli bir oranda artar ve hareket siyasi elit üzerinde de etkisini hissetirmeye başlar. 1940'lı yıllarda İsrail'in kurulur ve bununla beraber Filistin sorunu gündeme gelir, bu da Müslüman Kardeşler'in nüfuzunu arttırması için kendisine önemli bir imkan sağlar. (Dalar, 2010: s.50)

Müslüman Kardeşler anti semitik değildir; ama bölgede İsrail'e karşıdır. Emperyalizme karşı bir duruş sergileyen örgütün Batı'nın desteği ile kurulan İsrail'i kabullenmesini beklemek yanlıştır. Müslüman Kardeşler'in bu duruşu zaman zaman Almanya ve dolayısıyla Nazizim ile yakınlaştığı yönünde yorumlara dahi sebep olur. Hareketin mensupları gönüllü olarak da Arap-İsrail savaşlarına katılırlar. Müslüman Kardeşler uzun zaman şiddetten uzak bir duruş sergiler. 25 Şubat 1945-14 Şubat 1946 arasındaki Nukraşi Hükümeti hareketin tarihinin savaş zamanından savaş sonrası evresine geçişindeki hükümettir. Müslüman Kardeşler kendilerini sonraki üç yıldaki en yüksek gücüne ulaştıran bu hükümete ilk başlarda saygı duyarlar. Bu hükümetin başbakanı Nukraşi'dir ve sonunda bu hükümet kendilerine meydan okuyacak olan hükümettir. (Mitchell, 1993: s.34)

Ancak Müslüman Kardeşler'in 1940'lı yıllarda güçlenmesi ile beraber üzerindeki baskı da artar. Nukraşi Hükümeti Müslüman Kardeşler'e karşı oldukça sert bir politika izlemeye başlar. 28 Aralık 1948'te Müslüman Kardeşler'in üyesi olan Abdel Meguid Ahmed Hassan isimli bir kişi Başbakan Nukraşi'ye karşı bir suikast düzenler. Nukraşi bu suikast sonucunda vefat eder. Müslüman Kardeşler ülkede yasaklanır ve devlet tarafından malvarlığına el konulur. 12 Şubat 1949 yılında ise Hasan el Benna arabasında suikaste uğrar ve vefat eder. (Arı ve Koç, 2014, s.228) 1950'li yıllara gelindiği zaman devlet örgütün üzerindeki baskısını iyice arttırmıştır. 7 Aralık 1954'te 7 İhvan[4] lideri idam cezasına çarptırılır ve bu kişilerden altısı idam edilir. Tutuklu olarak yargılananlar ağır işkenceden geçer. 1957'de hükümetin yaylım ateşi sonucu 22 kişi ölür. Genel rakamlara bakıldığında 1965 yılında 20000'den fazla Müslüman Kardeşler üyesi tutuklanmıştır. Bu tutukluların çoğu serbest kalır; ancak yapılan yargılama neticesinde 7 kişinin idamına karar verilir. Sonradan bu idam cezaları ömür boyu hapis cezasına dönüştürülür. Fakat Müslüman Kardeşler Hareketi'nin önderlerinden biri olan Seyyit Kutub[5] idam edilir. (Çakmak, 2007: s.85)

Muhafazakar orta sınıf içinde giderek yayılan bu oluşum zamanla iktidar için bir tehdit olarak algılanır. Örgüt Mısır'ın dışında da taraftar bulmaya başlar. İsrail'e olan

[4] İhvanü'l-Müslümin: Müslüman Kardeşler örgütünün Arapça ismi.
[5] Seyyid Kutub; Mısırlı bir yazar, Kutubçuluk akımının fikir babası.

tavrı sonrasında da halk arasında yayılır. Ülkedeki muhalif hareketlerden Müslüman Kardeşler sorumlu tutulur. 50'lı yıllardan 60'lı yılların ortasına kadar bu baskıcı muameleye maruz kalan Müslüman Kardeşler daha sonra yeraltında örgütlenmeye başlarlar. 70'li yıllara gelindiğinde örgüt uzlaşmacı bir tutum takınır.

Hür Subaylar darbesi ile beraber yasaklanan ve önemli siyasi figürlerden biri olan Müslüman Kardeşler yeraltı örgütlenmesine giderler. Enver Sedat iktidarı ile birlikte değişen Mısır politikalarıyla varlıklıklarını 70'li yıllarda yeniden hissettirmeye başlarlar; ancak bu kez daha uzlaşmacı bir yapıdadırlar. Hüsnü Mübarek iktidarı ile birlikte ise kendilerine seçimlere girme imkanı tanınınca da siyasi arenada aktif bir aktör olarak yerlerini alırlar. 1980'lerde Müslüman Kardeşler seçimlerdeki en büyük başarılarına ulaşırlar, İlk olarak 1984 yılında Vafd Partisi ile yaptıkları ittifak sayesinde altı koltuk kazanırlar ve daha sonra İşçi ve Liberal Parti ile olan ittifaklarında grup içinde 37 vekil kazanırlar Bu performans Müslüman Kardeşler'in etkili bir muhalif güç olarak kuruluşunu göstermektedir 2000 ve 2005 seçimlerine gelindiğinde ise eskiden koalisyon yaptıkları partileri de geçeceklerdir. (Brownlee, 2010: s.424) Seçimler hızlı bir şekilde gerçekleştirilir. Seçim sırasında güvenlik güçleri oy kabinlerini abluka altına alırlar ve ülke genelinde Müslüman Kardeşler'in üyelerine kitlesel tutuklamalar yapılır. İktidarın tüm baskısına rağmen Müslüman Kardeşler parlamentonun 454 üyeli alt kanadına 88 sandalye kazanır, böylelikle parlamento içerisinde en büyük muhalif güç haline gelirler. (Lynch, 2008: s.3-4)

Enver Sedat'ın ölümüyle Hüsnü Mübarek'in iktidara gelmesinden sonra Müslüman Kardeşler'in de çizgisi değişmeye başlar. Kendi kuruluş felsefesi itibariyle siyasetten uzak duran ve gördüğü baskılar sonucu geri plana çekilen örgüt, Hüsnü Mübarek'in iktidara gelmesinden sonra aktif siyasette kendini göstermeye başlar. Mübarek'in politikaları Müslüman Kardeşler'in parlamentoya girmesi için bir fırsat yaratır. Yeni Vafd, Liberal ve Sosyalist İşçi Partisi ile yapılan ittifak 80'lerde Müslüman Kardeşler'in etkisini güçlendirmiştir. (Walsh, 2003) Böylece Müslüman Kardeşler diğer muhalefet partileri ile ittifak kurarak politikada da kendini göstermeye başlamıştır. Hüsnü Mübarek'in iktidar olması ile siyasette var olmaya

başlayan örgüt daha sonra bu iktidarın son bulması için kendini gösterecek ve kendisini iktidarın bir alternatif olarak sunacaktır. Nitelim 21. yüzyılın ilk başlarında bu durum kendisini göstermeye başlar. 2005 yılındaki seçimlere Kifaye (Yeter) Hareketi[6] ile işbirliği yaparak katılırlar. Yapılan seçimlerden olumlu bir sonuç alınır ve Müslüman Kardeşler parlamentonun %20'sine hakim olurlar. Muhalif hareketler içerisinde en fazla oyu onlar almıştır. 2006 yılına gelindiğinde Mübarek Müslüman Kardeşler'in parlamento içerisindeki nüfuzunu azaltmak ve siyasi parti kurmasını engellemek ister. Bunun için anayasanın 34. maddesinin değiştirilmesini ve halk oyuna sunulmasını talep eder. Anayasanın 5. maddesinde de değişiklik yapılır ve dini geçmişi olan din, ırk ve cinsiyet ayrımcılığına dayanan siyasi partiler yasaklanır. Aynı zamanda anayasanın 76. maddesine de bir değişiklik getirilir ve Müslüman Kardeşlerin devlet başkanlığı için bir aday çıkarmalarının önüne geçilmeye çalışılır. (Demir, 2012: s.152) 1928 yılında kurulan bu örgüt, siyasetten uzak bir duruş sergilemiş olsa da zamanla siyasetten uzak kalamamıştır. Geçen yıllar içerisinde baskılara ve engellemelere maruz kalmış, ancak 1980'lerden sonra tekrar gün yüzüne çıkarak, bu kez siyasi arenada boy göstermeye başlamıştır. Zamanla parlamentoda önemli muhalefet gücünü temsil etmeye başlamış ve halkın içinde de etkisi giderek güçlenmiştir. Bu sebepledir ki Mısır'da gerçekleşen Arap Baharı'nın önemli aktörlerinden biri olmuştur.

### 1.3.2. SELEFİLER

Selefi Hareket'in rolü, Mısır'da yaşanan ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreç içerisinde oldukça önem arz etmektedir; çünkü Selefi Hareket'in partisi olan Nur Partisi Arap Baharı'ndan sonra yaşanan süreçte meclise ikinci parti olarak girmeyi başarmıştır. Arap Baharı protestoları esnasında yaşanan olaylar kadar, sonrasındaki sürecin nasıl şekilleneceği de oldukça önemlidir. Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra yapılan demokratik seçimler Mısır halkının kaderini belirleyecek ve siyasi olarak da izlenecek olan rotayı bizlere gösterecektir. Parlamento seçimleri, cumhurbaşkanlığı seçimleri ve sonrasında hazırlanacak olan yeni anayasanın çerçevesinin belirlenmesi Arap Baharı sonrası Mısır'ın siyasi

[6] Kifaye(Yeter)Hareketi; Arap Baharı esnasındaki sosyal etmenlerden biri olan ve Hüsnü Mübarek'in devlet başkanlığına son vermesi talebi ile yola çıkan hareket.

çizgisinin ne yöne evrileceği konusunda bizlere önemli ipuçları verir. Bu noktada ülkedeki muhalif unsurların rengi önemli yer tutar. Bu unsurlar hem Tahrir Meydanı'nda yaşanan süreçte kendilerini göstermişler ve sonrasında da seçimlerle beraber mecliste temsil edilmişlerdir. Selefi Hareket de bu muhalif unsurlardan biridir. Üstelik Selefi Hareket'in tarihi Mısır'da oldukça geçmişe dayanır. Selefi Hareket'in siyasi kanadı olan Nur Partisi'nin ikinci parti olarak meclise girmesi oldukça önem arz eder. Öyle ki Selefi Hareket yıllarca aktif siyasetin dışında durmak gerektiğini savunan bir düşünceyi savunur. Bu bölümde kavramsal olarak Selefilik, daha sonra Mısır'ın siyasi tarihi içerisinde Selefi Hareket'in süreci ve son olarak da Arap Baharı ve sonrasında Selefi Hareket'in siyasete yaptığı katkılar değerlendirilecektir.

Öncelikle Selefiliği kavramsal olarak incelediğimiz zaman kelime anlamına bakmak gerekir. "Selef Arapça Se-Le-Fe kökünden türeyen bir sözcük olup önce/önceki demektir. Bu kelimenin çoğulu Süllaf ve Eslaf şeklinde gelir ve "geçmişler,`atalar, öncekiler" öne gelen alimler yahut ilk alimler vb anlamlarında kullanılır. Selef ekolüne bağlı olan grup veya kimselere de Selefiye denir." (Kubat, 2004, s.237) Selefilik düşüncesinin mezhepsel bir karşılığı bulunmamaktadır. Ondan ziyade İslam düşüncesine farklı bir bakış açısı getiren bir düşünce tarzı olarak tanımlanabilir. (M.S.Yılmaz, 2014; s.539)

Görüldüğü gibi Selefilik İslam düşüncesi içerisinde bir mezhebin adı değildir. Selefilik bir düşünce tarzının adı olarak tanımlanabilir. Selefiliği daha özele indirgeyerek bir tanım yapacak olursak, İslami düşünceyi kutsal bir bilgi kaynağı olarak kabul etmiş ve ona karşı gelmeyi, eleştirmeyi ve yorum yapmayı kesin bir şekilde yasaklamıştır. (Ünal, 2015; s.58)

Selefiliğin savunduğu düşüncelere şöyle bir bakacak olursak, Selefilik Müslümanlığın ilk dönemlerini esas alır. Selefi anlayışa göre Müslümanlığın en doğru biçimi ilk zamanlarda yaşanmıştır. Bu sebeple Selefi Hareket değişime kapalı bir harekettir. Kuran ve sünnet hariç her şeyi reddeder. Eleştiri kabul etmez ve İslam'ın yorumlanmasına karşı çıkar. Mezhepçiliği reddeder. Selefi düşünce rasyonel düşünme şeklini kabul etmez ve gerçek İslam'ın geçmişte yaşanıp sona erdiğini ve

bir daha yaşanamayacağı fikrini savunur. Bu yüzden İslam tarihinde sahabe ve ilk nesillerin görüşlerinin ve yaptıklarının kutsal olarak kabul ediliği bir düşünce şeklinin öncüsü olur. (Ünal, 2015; s.73) Bu sebeple Müslümanlığın ilk günlerine dönüş fikrini savunan kitleleri kendi etrafında toplamayı başarır. Selefi Hareket aynı zamanda siyasete de karşıdır. Selefi Harekete göre siyaset beşeri bir unsurdur ve aktif siyaset içerisinde yer almak doğru değildir. Aslında bu düşünce yapıları ile Müslüman Kardeşler'e benzetilebilirler. Tıpkı Müslüman Kardeşler gibi onlar da uzun yıllar boyu siyasetten uzak durmuşlardır.

Selefilerin tarihsel süreci incelendiğinde dini yeniden yorumlayan bir hareket olduğu görülür. Ancak bunun amacı güncel olanı yorumlayıp ona yeni bir bakış açısı kazandırmak değil, tam tersi "Asr-ı Saadet" veya "Altın Çağ" olarak tabir edilen Hz. Peygamber, Sahabe ve Tabiin dönemlerindeki İslam anlayışına geri dönmektir. (M.S.Yılmaz, 2014; s.540)

Arap Baharı protestoları başladığı zaman Selefiler bu gösteriler karşısında önceleri çekimser kalırlar. Çünkü yıllardır daha pasif bir duruş sergilemişler ve siyasi arenadan uzak durmuşlardır. Selefi Hareketi savunan kitlenin gösterilerde izlediği tavır aslında protestoların giderek büyüyerek ilerlemesi ile beraber değişecektir. Bu değişimle beraber Selefiler kendi duruşlarını değiştirecekler ve hem Tahrir Meydanı'nda hem de sonraki süreçte daha aktif rol alacaklardır. Selefilerin Tahrir Meydanı'nda başlayan gösteriler esnasında nasıl bir tutum takınacaklarını İskenderiye'deki fetvalar belirler. Protestoların ilk günlerinde klasik Selefi anlayışına uygun bir şekilde hareket edilir ve "yöneticiye karşı isyan dinen caiz değildir" şeklindeki fetva sonucunda gösterilere katılım reddedilir. (Akgün ve Bozbaş, ty: s.21) İlk açıklamalardan anlaşıldığı üzere Selefiler duruşlarını hemen değiştirmezler. Öncelikli olarak değişime kapalı yapıları buna müsade etmez. Ancak Mısır'ı zor bir süreç beklemektedir. Tahrir Meydanı'ndaki kalabalık günden güne artar. Hüsnü Mübarek'in gitmesini isteyen kitle giderek çoğalır. Protestolar ülkenin farklı noktalarına yayılır. Dikkati çeken bir diğer husus ise protestolarda yer alan halk kitlelerinin görüşlerinin birbirinden farklı olmasıdır. Selefiler de zamanla bu duruma kayıtsız kalamazlar. Ve değişen tavırlarını ve açıklamalarını incelediğimiz zaman bunu daha net bir biçimde görürüz. 29 Ocak 2011'de ilk deklarasyon yayınlanır.

Deklarasyonda, özel mülkiyetin dokunulmazlığına değinilerek saldırganlığı ve tahribatı kabul etmediklerini ifade etmişlerdir. 30 Ocak 2011'de yayınladıkları ikinci deklarasyonda aynı hususları belirtirler ancak tüm bunların yanı sıra ülkenin himayesi için ordu ile işbirliği içinde bulunulması gerektiğini söylerler. 1 Şubat 2011 akşamı üçüncü deklarasyon yayınlanır ve onda ise ilk defa ülkenin içinde bulunduğu istikrarsız durumu kabul etmişler ve bu doğrultuda yeniliklerin yapılması gerektiğini, bir geçiş dönemi yönetiminin kurulması ve sonrasında seçimlerin yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. (Fayid, 2015: s.65) Bu üç açıklama aslında Selefilerin görüşlerinin nasıl zaman içerisinde evrildiğini gözler önüne serer. Selefilerin de Hüsnü Mübarek'in gitmesi ve sonrasında Mısır için gerekli olan seçimlerin yapılarak halkın istediğinin ortaya konması gerektiğini savunduğunu görürüz. Bu tutum Selefi Hareket için oldukça yenidir. Siyasete karşı olan bu akım zaman içerisinde daha fazla siyasetten uzak kalamamıştır.

Arap Baharı protestolarından sonra yapılacak olan seçimler Selefilerin siyasi arenadaki varlıklarını ortaya koyacaktır. Nitekim bu süreç Selefi Hareket için yeni bir süreçtir. Çünkü hareket özü itibari ile siyasete karşı durmuş ve uzun yıllar siyasetin dışında kalmıştır. Ancak protestolar esnasında Selefi Hareketin yaptığı açıklamalar bizlere göstermektedir ki hareket daha fazla perde arkasında kalmayacak ve siyasette de boy gösterecektir. Aslında Selefi Hareket kendini oldukça revize eden bir oluşum olarak önümüze çıkar. 25 Ocak Devrimi'nin getirdiği değişimden en çok etkilenen grup Selefiler olur. Bunun sebebi Selefilerin özünde siyaset ile ilgilenmemesi; ancak Mısır'daki devrimden sonra kendisini siyasetin içinde bulmasıdır. Hem kurumsallaşmış Selefilik hem de şahıslar merkezli Selefilik devrimden sonra siyasetin içinde örgütlenir ve sonrasında da Selefiler kendi partilerini kurarlar. (Yıldırım, 2013: s. 15) Hüsnü Mübarek'in devrilmesi ile başlayan süreçte artık Mısır'da siyasi düzenin değişeceğinin ilk sinyalleri verilmeye başlanır. Tahrir Meydanı'nda Hüsnü Mübarek'in iktidarı terk etmesi amacı ile toplanan birçok farklı kesimden kitle artık parlamentoda temsil edilecektir. Şüphesiz ki bu kitlelerden biri de Selefiler olacaktır. Hareketin protestolar esnasındaki giderek değişen tavır ve tutumları siyasete de atılacaklarının işaretlerini bizlere vermiştir. Hüsnü Mübarek'in devrilmesiyle beraber Mısır'da iktidarın değişmesi sonucunda şartlar değişmiş ve bu durum Selefilerin yıllardır süregelen geleneksel fikirlerinin değişmesine neden

olmuştur. Bunun üzerine Selefi şeyhler, yasama organlarına katılım yoluyla şeriatı savunacak siyasi partilerin kurulmasına artık karşı olmadıklarını söyleyerek siyasi hale gelmeye de yeşil ışık yakmışlardır. (Fayid, 2015: s.70) Selefilerin yaşadığı fikirsel dönüşüm zaman içerisinde fiili olarak kendini gösterir. İskenderiye Selefileri Siyasi Partiler Komisyonu'na başvurarak Nur Partisi'ni kurmak için ilk adımlarını atarlar. Komisyonun onayından geçmesi sonucunda Haziran 2011'de Mısır'daki ilk Selefi kurulmuş olur. Lideri İmad Abdulğafur'dur. (Çakmaktaş, 2015: s.32)

Böylelikle Nur Partisi Mısır'da kurulan ilk Selefi parti olur. Selefi Hareketin siyasete atılmış ve partilileşmiş olması Selefiler için oldukça yenidir. Selefiler siyaset sahnesinde tecrübeli değillerdir. Kendi alimlerinin verdikleri fetvalar sonucunda, onların siyasete sıcak bakması neticesinde siyasette varolma gayretine girilmiştir. Ancak bu durum kendileri için farklı sorunları da beraberinde getirir. Nitekim yaşanan fikir ayrılıkları birçok farklı Selefi siyasi partinin oluşmasına neden olur. Fikir birliği içerisinde hareket edemeyen Selefi gruplar farklı farklı siyasi partiler olarak örgütlenirler. Bu partilerden yalnızca üç tanesi seçimlere katılabilir. İçlerinden en büyüğü en-Nur Partisi'dir. Partinin kökeni İskenderiye'deki Selefi Davet grubuna dayanmaktadır. Diğerleri ise Selefi Hareket grubunun bir kolu olan el-Fadıla, diğerlerinden sonra kurulan el-Asala Partisi ve İslami cemaatin bir kolu olan İnşa ve İnkişaf Partisi'dir. (Akgün ve Bozbaş, ty, s.23) Nur Partisi'nin seçimlerdeki başarısı oldukça şaşırtıcı olur. Çünkü yıllardan beri siyasetten uzak durmuş hatta siyasete girmeye karşı çıkmış olan bir düşüncenin partisi olan Nur Partisi seçimlerde meclise ikinci parti olarak girer. Bu kısa sürede örgütlenen Selefi Hareket'in başarısıdır. Nur Partisi'nin Müslüman Kardeşler'in siyasi kolu olan Hürriyet ve Adalet Partisi'nden sonra ikinci büyük parti olarak meclise girmesi Mısır'da yaşanan Arap Baharı sürecinden sonra Mısır siyasetinin ne şekilde değişeceğinin ilk sinyallerini bizlere verir. Bu açıdan bu noktayı doğru bir şekilde analiz etmek önemlidir. Çünkü Arap Baharı'nda Hüsnü Mübarek iktidardan düşmüştür ancak sonrasında yaşanacak olan seçimler ve yeni anayasa değişiklikleri Tahrir Meydanı'ndaki kalabalığın iradesini gözler önüne serecek ve Arap Baharı'nın kazanımlarını bizlere gösterecektir. İslami bloğu temsil eden iki partinin en yüksek oy oranını alması siyasetin renginin ne olacağının ilk işaretleridir.

Nur Partisi, Mısır'da kırsal bölgelerden uzun yıllar boyunca önemli ölçüde oy almıştır ve zamanla Mısır içerisindeki en büyük Selefi parti haline gelmiştir. 2011 yılının sonlarında yapılan parlamento seçimlerinde diğer iki Selefi parti ile ittifak yapar. Bunun sonucu olarak %24 oranında oy alır ve Mısır'da en çok oyu olan ikinci büyük parti olur. Parlamentoda ise 123 sandalyeye sahip olmuştur. (Yıldırım, 2013; s.16)

Görüldüğü gibi Selefiliğin Mısır'daki tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Selefilik kendi düşünce tarzı itibari ile siyasetten uzak dursa da Arap Baharı sırasında daha fazla uzak kalamamıştır. Sonrasında ise Selefi gruplar örgütlenerek en sonunda kendi partilerini kurmuşlardır. En önemlisi ise seçimlerde büyük bir başarı göstererek parlamentoya ikinci parti olarak girmeyi başarmış olmalarıdır.

### 1.3.3. KIPTİLER

Mısır toplumu özünde iki farklı etnik gruptan meydana gelmektedir. Bunlardan biri Araplar diğer ise Kıptilerdir. Her iki topluluğun da dili Arapçadır; ayrıldıkları nokta ise dini inançlarıdır. Hristiyan olanlar Kıptiler, Müslüman olanlar ise Araplar olarak adlandırılmaktadırlar. Her iki topluluk da homojen topluluklardır ve Nübye[7], Beja[8], Çerkez[9] ve Berberi[10] topluluklarının birbirleriyle kaynaşması sonucunda oluşmuşlardır. (Tığlı, 2011: s7)

Kıptilerin Mısır'da uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Bu geçmiş Hristiyanlığın tarih sahnesine çıkmasına kadar götürülebilir. Mısır'da Hristiyanlık dininin kabul edilmesi ile beraber Kıptilerin varlığından söz edilebilir. "Tarihten gelen milli ve dini gelenekleri ile, yeni kabullendikleri Hristiyanlık prensiplerini belli ölçüde birleştiren Mısırlılar, Hristiyanlık içerisindeki teolojik tartışmalarda ön saflarda yer almışlardır. Bu durum, onların kısa sürede, Hristiyan dünyasında tanınmasına ve belli bir ağırlık merkezi haline gelmesine sebep olmuştur. Hristiyan dünyası onları, dini ve milli kimliklerini bir arada temsil eden "Kıpti" kelimesi ile adlandırmış, Müslümanlarda

---

[7] Nübye; Mısır'ın güneyinde yer alan Nübye Çölü etrafındaki halka verilen isim
[8] Beja; Kuzey Afrika'da Sudan, Eritre ve Mısır'da yaşayan etnik grup.
[9] Çerkez; anavatanları Kuzey Kafkasya olan bir kavim.
[10] Berberi;Kuzey Afrika'daki yerli halk.

Mısır'ı fethettikleri zaman orayı "Daru'l-Kıpt" (Kıptiler Yurdu) olarak tanıtmışlardır." (Erdem, ty: s.1)

Kıptilerin dünya üzerindeki nüfuslarının kaç olduğu noktasında farklı sayısal verilere rastlanmaktadır. Kaynaklar incelendiğinde 3 milyon ile 8 milyon arasında sayısal bulgulara rastlanır. Günümüzdeki Kıptilere baktığımızda merkezlerinin Kahire olduğu görülür. Kiliseleri bağımsızdır ve kilisenin başında bir patrik yer almaktadır. Kahire'de yer alan bu patrik eski İskenderiye başpiskoposluğunun unvanına sahiptir. Hala Mısır'da otuz bir, Sudan'da iki, Kudüs ve Doğu Afrika'da birer piskopos Kıpti Kilisesi'ne bağlı olarak devam etmektedir. (Kıpti Nedir, ty: s.4)

Kıptiler Mısır'ın yerli halkıdır. Mısır'daki iktidarlardan dönem dönem sürekli baskı gören Kıptiler buna rağmen varlıklarını sürdürmeyi başarırlar. Roma döneminde de Hristiyan gruplardan baskı görürler. Osmanlı Devleti zamanında ise hoşgörü politikası neticesinde dinlerini yaşamaları daha serbest bir hale gelir. Osmanlı zamanından sonra da Kıptiler Mısır içerisindeki varlıklarını sürdürmeye devam ederler. Yakın tarih içerisinde Kıptileri incelediğimiz zaman siyasi alanda var olma çabaları görülür. Hür Subaylar darbesi ile birlikte Kıptiler siyasi olarak görüşlerini hissettirmeye başlarlar. Devrim Komuta Konseyinde temsil edilmeyen Kıptiler Vafd Partisi içerisinde siyasete atılırlar, Abdülnasır Vafd Partisi'ni kapatır ve böylelikle Kıptilerin siyasi arenada kendilerini gösterecekleri bir yer kalmaz. Abdülnasır da Kıptilerin kendisine olan tepkisine son vermek ve ayrımcı bir politikasının olmadığını kanıtlamak ister; bu sebeple Kıptiler arasından bazı insanları seçer ve onları bakanlık pozisyonuna getirir. Ancak Kıpti bakanlar bazı çevreler ile kendi menfaatleri için anlaşma sağlamaya başlarlar ve bu da Abdülnasır'ın bu hamlesinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olur. (Artokça, 2013: s.17) Böylelikle devlet ve Kıptiler arasındaki karşılıklı güven ilişkisi zarar görür. Kıptilerin Amerika ile gelişen ilişkileri de zamanla Mısır'ı rahatsız eder. Nitekim Amerika'daki Kıpti diasporası da oluşmaya başlar. Mübarek yönetimi döneminde, 1998 yılında başkaldırmaya başlarlar ve günümüze kadar bu tepkiler devam eder, zaman zaman da çeşitli protestolarda gün yüzüne çıkar. Ancak bütün bunlara karşın 2005 seçimlerinde Kıptilerin konumu daha da etkisiz bir hale gelir. UDP'nin 444 milletvekili adayı vardır ve bunlardan sadece 2'si Kıptilere ayrılmıştır. Kıptiler günümüzde kolluk

kuvvetlerinde ve parlamentoda yeterince temsil imkanı bulamamışlardır. (Artokça, 2013, s.18) Bu dönemler içerisinde Müslümanlar ve Kıpti Hristiyanlar arasında zaman zaman gerginlikler de yaşanmıştır. Nitekim Arap Baharı sürecinde de bu çatışmayı körükleyen şiddet içerikli olaylara rastlanmaktadır. Örneğin Kasım 2010'da Kahire'de yer alan Ümraniye mahallesinde bir kilise yapılmak istenir. Ancak bu duruma polis müdahale eder ve bir çatışma çıkar. Yaşanan bu çatışma sırasında üç kişi hayatını kaybeder. Aynı zamanda birçok kişi de güvenlik güçlerince tutuklanır. Bu hadiseden bir hafta öncesinde ise Mısır'ın güneyinde Kıptilere yönelik bazı saldırılar düzenlenmiş ve bu saldırılarda on ev ateşe verilmiştir. Kıptiler bu tarz olaylarda güvenlik güçlerinin ayrımcılık yaptığından ve bu olaylara müdahale etmediğinden dolayı onlardan şikayetçi olmuşlardır. Ülkede yaşanan bu tarz olaylar 25 Ocak Devrimi esnasında birçok Kıpti gençlik hareketinin Papa Şenuda'yı[11] dinlemeyerek gösterilere katılmalarının nedenlerinden birisi olmuştur. (Telci, 2013, s.192) 2011 yılında gelindiğinde İskenderiye'de Kıpti vatandaşlara yönelik bir saldırı daha gerçekleşir. Bu saldırıda ise 23 kişi yaşamını kaybeder. Bu olayın ardından hem Kıpti hem de Müslüman pek çok Mısırlı birlikte gösterilere katılarak bu olaya olan tepkilerini beraber dile getirirler. (Telci, 2013, s.193)

Mısır'ın toplum yapısının temelinde Müslüman ve Hristiyan gruplar bulunur. Bu Tahrir Meydanı'ndaki protestolar esnasında gözle görülmektedir. Tahrir Meydanı'ndaki gösterilerde haçlar ve hilaller birlikte kullanılmıştır. Hristiyanlar ve Müslümanlar Mısır sokaklarında ibadetleri sırasında birbirlerini her daim korumuşlardır. Dinlerarası yeni bir diyalog geliştirilmiştir. Mısır toplumunu incelediğimiz zaman da her iki din arasında ciddi bir sorunun olmadığı görülmektedir. (Dinçer ve Çoşkun, 2011: s.13)

Kıptilerin protestolar sırasında duruşunun incelenmesi bu noktada önem arz etmektedir. Çünkü daha önceki satırlarda belirtildiği üzere Kıpti gençler kendi dini liderleri olan Papa Şenuda'nın telkinlerini dinlemeyerek meydanlara inmişlerdir. Aslında Kıptilerin resmi duruşu Arap Baharı protestolarını destekler nitelikte değildir. Arap Baharı'ndan sonra Hüsnü Mübarek'in devrilmesi ile beraber Muhammed Mursi iktidara gelir; ancak Kıpti cemaati bu durumdan memnun değildir. Kıpti cemaatinin

[11] Papa Şenuda: Kıptilerin dini lideri.

Mısır siyasetinde aktif bir rol almaya başladığının en temel göstergesi 3 Temmuz 2013'te Abdulfettah el Sisi'nin darbe ilanı sırasında Kıpti cemaatinin de darbeye destek vermesidir. Bunun somut kanıtı olarak da Sisi'nin darbeyi ilan ettiği sırada yanında Kıptilerin dini lideri Papa II. Tavadros'un bulunması gösterilebilir Ayrıca Papa II. Tavadros bir konuşma yaparak, Mısır ordusunun görevini vatanseverce ve halkın isteği doğrultusunda yerine getirdiğini söylemiştir. (Telci, 2017) Papa II. Tavadros'un konuşmasından da anlaşıldığı üzere Mısır'daki Kıpti cemaati Abdulfettah el Sisi'nin darbesini destekler. Zaten sürecin başından başlayarak Papa Şenuda'nın açıklamalarına bakacak olursak 25 Ocak Devrimi'ne hiçbir zaman destek vermemişlerdir. Bununla beraber Muhammed Mursi iktidarından yana taraf olmayan Kıpti cemaati Abdulfettah el Sisi'nin darbe yapması ile beraber konumlarını bu darbeden yana koyarak Mısır siyasetindeki yerlerini belli ederler. Darbe ile iktidara gelen Abdulfettah el Sisi'nin ise iktidardaki yerini sağlamlaştırması için desteğe ihtiyacı vardır. Çünkü Mısır'da Hüsnü Mübarek'e karşı gösteriler başlamış, Hüsnü Mübarek devrilmiş ve Mısır'da demokratik seçimler gerçekleştirilerek halkın iradesi ortaya konmuştur. Bu aynı zamanda 25 Ocak sürecinin kazanımlarıdır. Abdulfettah el Sisi darbe ile beraber bu kazanımların ve demokratik sürecin önünü kesmiştir. Bu sebeple ülkedeki Kıpti cemaatinin desteği kendisi için önemlidir. Kıptiler Mısır'ın en eski cemaatlerindendir ve Mısır toplum yapısındaki yerleri oldukça önemlidir. Abdulfettah el Sisi Kıptilerin devletin güvencesinde olduğunu her zaman dile getirmiştir. Ayrıca kendisi 2015 yılının Ocak ayında Kıptiler için en önemli dini ayinlerden birisi olan Noel'e katılır. Bu Mısır'da bir cumhurbaşkanının katıldığı ilk Noel törenidir. (Telci, 2017)

### 1.3.4. PARTİLER VE SİYASİ ÖRGÜTLENMELER

Bu bölümde Mısır'ın siyasal hayatı içerisinde yer alan siyasi partiler ve siyasal örgütlenmeler mercek altına alınacaktır. Mısır'ın bağımsızlığını kazandığı süreçten başlanarak günümüze kadar olan süreçte siyasi yaşamına yön veren partilere yer verilecektir. Mısır siyasi hayatında yer alan partileri gruplandıracak olursak; Mısır'da 1. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçten başlayarak Hür Subaylar Darbesi'ne kadar olan süreç, sonrasında Hür Subaylar Darbesi'nden başlayarak Enver Sedat iktidarına kadar olan süreç, Enver Sedat iktidarı ile birlikte çok partili hayata geçilmesi ile

başlayan ve bu sayede kendilerini siyasi platformda ifade etme imkanı bulan örgütlerin kurdukları siyasi partiler ile devam eden ve günümüze kadar gelen süreç olarak bu aşamaları değerlendirebiliriz. Sonrasında ise günümüze doğru geldiğimiz zaman Arap Baharı'ndan sonra Hüsnü Mübarek iktidarının devrilmesiyle beraber kurulmayı ve seçimlere girmeyi başaran siyasi partilere değinilecektir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Mısır kendi siyasal düzenini oluşturmaya başlar. Saad Zaglul'un liderliğinde 1919 yılında Vafd Partisi kurulur. Bu Mısır'da siyasal hayat için önemli bir başlangıçtır. Kuruluşu itibariyle bir çevre etrafında şekillenen Vafd Partisi zamanla bu çizgisinden sıyrılır ve kitlelere hitap etmeye başlar. Abdülnasır darbesine kadar da ülkedeki en önemli ve söz sahibi siyasi aktör olacaktır. Özellikle yabancı güçlere karşı Mısır'ın bağımsızlığını savunan bir düşünceye sahiptir. Çünkü Mısır dönem itibariyle ile İngiliz etkisi altındadır. Vafd Partisi'nin yılları da iktidarı paylaştığı Kral ve İngiltere ile mücadele içinde geçer. Sahip olduğu bu düşünce tarzının da etkisiyle seçimlerden başarı içinde çıkar. Öyle ki İngiltere ile uzlaşıya vardığı düşünüldüğünde partinin çizgisinden çıktığı düşünülür ve oy oranları azalmaya başlar. İngiltere ile yaptığı ittifakın artması sonucunda hem halktan hem de bürokrasiden muhalif sesler yükselmeye başlar. 1952 Hür Subaylar Darbesi ile birlikte tüm partiler kapatılır. Mehmet Ali hanedanının artık ülkeyi idare etmeyeceği kesinleşir. Mısır artık bir cumhuriyettir ve General Necip hem devlet başkanı hem de başbakandır. Ancak Hür Subaylar darbesinin arka planındaki isim Albay Cemal Abdülnasır'dır. Necip ve Abdülnasır çekişmesinden galip çıkan Abdülnasır olur ve Abdülnasır yüksek bir oy oranı ile cumhurbaşkanlığı görevine seçilir. Abdülnasır iktidar olduktan sonra ülkedeki tüm siyasi örgütlenmelere karşı bir harekete girilir. Siyasal partiler, Müslüman Kardeşler, komünist örgütler, libaral düşünce yapısındaki örgütler gibi tüm farklı franksiyonlar devre dışı bırakılır. Artık ülkede neredeyse tek sesli bir güç hakimdir. Abdülnasır rejimi 1952'den sonra ordunun dışında kendisinin kontrolü altında olan ve halkı etkileyebilecek bir siyasi yapılanmaya ihtiyaç duyar. Bu amaç doğrultusunda parti benzeri bazı örgütlenmeler yapılır. 1953 yılında eski döneme ait olan siyasi partiler kapatılır. Sonrasında 1953'te kurulan Ulusal Kurtuluş Birliği, 1958'de kurulan Ulusal Birlik ve 1962'de kurulan Arap Sosyalist Birliği olmak üzere Mısır siyasi yaşamında üç önemli siyasi örgütlenme olarak ön plana çıkar. (Güler, ty: s125) Her

üç örgütünde asıl amacı varolan rejime halk tabanında destek sağlamaktadır. Diğer yandan da Mısır'ın sosyalizme geçişi için hazırlık çalışmaları yürütürler. Parlamento seçimlerine ise aracı olurlar ve bu örgütlerin gösterdiği adaylar arasından seçimler gerçekleştirilir. Bu örgütler sayesinde iktidar profesyonel birlikler, meslek örgütleri ve sendikalara hakim bir güç haline gelir. Kısacası siyasal hayat içerisinde tek etkin aktör olmaya çalışmışlardır. (Güler, ty: s.126) Abdülnasır Mısır'da Arap sosyalizmini kurma ve bunu diğer Arap devlerine de yayma amacını gütmektedir. Böylece Mısır'ın öncülüğünde bir Arap sosyalizmi inşa edilecek ve Abdülnasır da lider bir devlet adamı pozisyonunda olacaktır. Bunları gerçekleştirmek için kullanılacak olan örgüt kitlesel bir tabana sahip olan Arap Sosyalist Birliği'dir. (ASB). ASB, feodalistler ve kapitalistler hariç tüm Mısır halkına açık olan devrimci bir örgüt şeklinde kendisini tanımlamaktadır. ASB, 1960'ların sonunda tüm Mısır genelinde 5 milyon üye sayısına oluşan bürokratik bir oluşum haline gelmiştir. ASB'nin başında Abdülnasır yer almaktadır. Üst düzey yönetiminde ise eski subaylara yer verilmiştir. (Cleveland, 2011: s.354) Özellikle Suriye'nin BAC'dan ayrılması sonrasında Abdülnasır Arap sosyalizmini uygulamak için harekete geçer. Bunun için yeni anayasanın temeli olan Ulusal Yasa 1962 yılında yayınlanır. Burada ülkenin ulusal hedefleri açıklanmış ve Mısır'ın İslam ilkeleri temel alan bir Arap ülkesi olduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca Arap Sosyalist Birliği'nin de tek parti olarak halkın desteğini sağlamak için kurulduğu belirtilir. (Arı, 2007: s.274) Abdülnasır Arap sosyalizmini hem Mısır'da kurmak hem de diğer Arap devlerine yaymak için Arap Sosyalist Birliği'ni kurmuştur. Bu parti Abdülnasır için bir araçtır.

Ancak bu örgütlenmelerin hiçbiri tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Partilerin içeriklerine bakıldığı zaman farklı yaklaşımlara sahip olduğu düşünülse de esasında hepsi halkın yeni rejime destek vermesi amacını taşımaktadır.

Enver Sedat ile başlayan çok partili hayat denemelerine eklenen bir diğer önemli siyasi parti de Ulusal Demokratik Parti'dir. UDP, 79 milyon nüfuslu Mısır Cumhuriyeti'nde 1978 yılında kurulur. Önemli düzenlemeler ve önseçim kısıtlamaları ile dikkat çeken Haziran ve Kasım seçimlerinde UDP seçilmiş Halk Konseyi ve kısmen seçilmiş Şura(Danışma) Konseyi içinde baskın çoğunluğunu koruyarak ulusal politikalara hükmetmeyi sürdürür. (Egypt, ty: s.1) Mısır'da çok

partili hayata 1976 yılında Enver Sedat ile birlikte geçilmiştir. Ulusal Demokratik Parti ise 1978 yılında kurulmuş ve Arap Baharı'nın başladığı 2011 yılına kadar da varlığını devam ettirmiştir. Mübarek bu partinin mensuplarını kendisine yakın olan isimler arasından belirlemiştir. Ulusal Demokratik Parti kurulduğu günden bu yana toplam 8 parlamento seçimi geçirmiş ve hepsinden galibiyet ile ayrılarak mecliste çoğunluğa sahip olan parti olmayı başarmıştır. (Telci, 2013: s.305)

Enver Sedat ile başlayan süreçle birlikte Mısır artık çok partili hayata geçmiş ve siyasi arenada farklı unsurlarda kendilerine yer bulmayı başarmışlardır. Enver Sedat'tan sonra yerine gelen isim Hüsnü Mübarek'tir. Hüsnü Mübarek Tahrir Meydanı protestolarının hedefi olan isimdir. Nitekim Arap Baharı sürecinden sonra kendisi iktidarı terk edecektir. Buradan sonraki nokta önemlidir. Çünkü Hüsnü Mübarek zamanında siyasi arenada kendilerine yer bulamayan gruplar şimdi Arap Baharı'nın getirdiği özgürlük ortamı sayesinde partileşerek ülkenin siyasi hayatına katılırlar. Bu gruplardan en önemlisi hiç şüphesiz ki daha önceki bölümde bahsedildiği gibi Müslüman Kardeşler'dir. Devrim sırasında meydanlarda yer alan bir örgüt olan Müslüman Kardeşler daha sonra Hürriyet ve Adalet Partisi adı altında partileşmiş ve seçimlerden galip ayrılmışlardır. Bir diğer önemli grup ise Selefilerdir. Selefiler de uzun yıllar siyasetten uzak durmuşlar, ancak protestolar esnasında zamanla protestolara katılmışlar ve sonra kendi partilerini kurarak seçimlerde ikinci olmayı başarmışlardır. Üstelik Selefilerin kurduğu tek parti Nur Partisi değildir, fikir ayrılıkları sebebi ile Nur Partisi'nden ayrılan çeşitli Selefi gruplar da kendi partilerini kurarlar. Yine Arap Baharı protestolarından sonra ülkenin çeşitli muhalif kişileri parti kurar yahut protestolarda aktif olarak yer alan figürlerin partileştiğini görürüz. Bu başlığın bundan sonraki bölümlerinde Arap Baharı sonrasında partileşmeye giden siyasal örgütlenmelerden bahsedilecektir.

Müslüman Kardeşler'in siyasal yaşamına Müslüman Kardeşler başlığında değinilmiştir. Bu başlıkta ise onun siyasi kanadı olan Hürriyet ve Adalet Partisi'nin kuruluş süreci ve seçimlerdeki başarısına değinilecektir. Müslüman Kardeşler'in siyasetteki başarısı yalnızca kurdukları parti ile sınırlı değildir. Değinildiği gibi öncesinde de seçimlere katılmışlar ve bağımsız olarak katıldıkları seçimlerde başarılı olmuşlardır. Ancak partileşme süreçleri Arap Baharı sonrasına dayanır. Müslüman

Kardeşler'in siyasi kanadı Hürriyet ve Adalet Partisi'dir. Hürriyet ve Adalet Partisi 6 Haziran 2011'de kurulur ve başkanı Muhammed Mursi'dir. Parti kendisini İslami bir devlet kurmak isteyen İslamcı bir parti olarak tanımlar. Amaçları arasında özgürlüğü ve adaleti özellikle de sosyal adaleti sağlamak yer almaktadır. (Shehata, 2011(Profile: Egypt's Freedom and Justice Party)) Hürriyet ve Adalet Partisi Arap Baharı sonrasında girdiği seçimlerden başarı ile ayrılır. Nitekim uzun yıllar ülke içerisinde yer alan muhalif örgütlerin başında gelmektedir. Daha önce bağımsız adayları ile katıldığı seçimlerde de başarılı olmuştur. Ancak Kasım 2011-Ocak 2012 seçimleri örgütün parti olarak girdiği ilk seçimdir. Üstelik Mısır'da Arap Baharı'ndan sonra yapılan bu seçimler Arap Baharı sürecinin getirdiği kazanımları ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Nitekim Tahrir Meydanı'da yer alan halkın siyasi platformda ne şekilde var olacağı oldukça merak konusudur. Devrim sırasında meydanlarda yer alan sol kesim, liberaller ve yoksul kitleler siyasi sürecin dışında kalır. Müslüman Kardeşler ise uzun yıllardır örgütlü olmalarını bir artıya çevirerek seçimlerden galip ayrılır. Yapılan parlamento seçimlerinde Hürriyet ve Adalet Partisi'nin oy oranı %45, Selefi Nur Partisi'nin oy oranı %22, seküler ve solcu kesimin oy oranı ise %16' olarak kayıtlara geçer. (Özkoç, 2016: s.46)

Mısır siyasetinde ve Arap Baharı'nda etkili olan bir diğer grup ise Selefilerdir. Yukarıdaki seçim sonuçlarından da anlaşıldığı üzere Selefilerin kurduğu Nur Partisi seçimlerden ikinci büyük parti olarak ayrılmıştır. Selefilerin geçmişten günümüze Mısır'daki varlıklarına ve görüşlerine Selefiler konu başlığında değinilmiştir. Bu başlık altında tekrar yer verilmesinin sebebi Selefilerin kurduğu ve Arap Baharı'ndan sonraki seçimlerde siyasete giren Nur Partisi'dir. Nur Partisi'nin haricinde ise Selefilerin kurduğu siyasi partiler mevcuttur. Çünkü Selefiler siyasete uzak görüşlerinden dolayı birlik içerisinde hareket edememişler ve farklı siyasi partiler kurma yoluna gitmişlerdir. Nur Partisi'nden farklı olarak el-Asale Partisi, er-Raye Partisi ve Nur'dan ayrılan bir grup tarafından kurulan el-Vatan Partisi Mısır'da siyasete atılan diğer Selefi partilerdir. (Büyükkara, 2015: s.11)

Mısır'da değinilmesi gereken bir diğer siyasi parti Yeni Vafd Partisidir. Vafd Partisi uzun yıllar Mısır'ın siyasi yaşamına yön vermiş bir partidir. Yeni Vafd Partisi de eski Vafd Partisi'nin bir uzantısı olarak kurulur. Yeni Vafd Partisi, zengin bir iş

adamı olan Seyyid el Bedevi tarafından 1978 yılında kurulur. Temeli 1923-1952 yılları arasında Mısır siyasetinde önemli bir rol oynayan Vafd Partisi'ne dayanmaktadır. Liberal bir görüş benimser. (Shehata, 2011(Profile: Egypt's Al-Wafd Party)) Arap Baharı'ndan sonra yapılan seçimlerden oyların %7.6'sını alması açısından önemlidir. Böylelikle parlamentoda 38 sandalye elde eder. (Smith, 2012: s.2)

Müslüman Kardeşlerin Mısır siyasi hayatındaki yeri oldukça derindir. Müslüman Kardeşler'in partisi olan Hürriyet ve Adalet Partisi kadar yine aynı hareketten koparak kurulmuş olan Vasat Partisi de önemlidir. Çünkü Arap Baharı'ndan sonra yapılan seçimlerde Vasat Partisi de %2 oy alarak parlamentoda 10 sandalye kazanmıştır. (Smith, 2012, s.2) El- Vasat kurulmak için on beş yıl boyunca mücadele etmiştir. Bu mücadelenin sonunda nihayet 2011 yılında kurulmayı başarmıştır. Aslen Müslüman Kardeşler'den ayrılan ılımlı İslamcı bir partidir. (The Cairo Review of Global Affairs, 2011)

Arap Baharı'nın getirdiği özgürlük ortamında birçok siyasi parti kurulur. Ancak bu partilerin hepsi kamuoyu etkinliğine sahip olamaz. Partilerin bazıları Tahrir Meydanı protestolarında öne çıkan isimler ve çevresinden kurulsa da seçimlerde fazla bir başarı elde edemezler. Bölümün bu kısmında Arap Baharı'ndan sonraki süreçte kurulan; ancak seçimlerde fazla bir başarı elde edememiş olan siyasi partilere değinilecektir.

Özgür Mısırlılar Partisi, 2 Nisan 2011 yılında kurulur. Kurucusu bir iş adamı olan Necip Savirs'tir. Liberal ve laik bir görüş benimsemektedir. Edebiyatçı Cemal el Ğitani, şair Ahmed Fuad Necm, yönetmen Halid Yusuf ve ABD'de Boston'da Uzay Araştırmaları Müdürü olan Faruk el Baz partideki önemli isimlerdendir. Devletin seküler olması gerektiği fikrini savunurlar. Necip Savirs Özgür Mısırlılar Partisi'nin kurulma amaçlarından birinin de Müslüman Kardeşler'e karşı mücadele vermek olduğunu belirtmiştir. (Yıldırım ve Abdülcelil, 2012: s.46)

Yarın Partisi, Mısır'da en güçlü muhalif isimlerden birisi olan Eymen Nur tarafından kurulmuştur. Parti laik bir duruşa sahiptir. Vatandaşlar arasında eşitlik

fikrini savunur ve halk arasında din, cinsiyet ve ırk ayrımı yapılmasına karşıdır. Ekonomide liberal bir bakış açısını benimser ve serbest piyasa ekonomisini savunur; ancak sosyal adaletin de altını çizer. (Aljazeera Türk, 2011)

Onur Partisi, Nasırcı bir görüş benimseyen Hamdin Subbahi tarafından 28 Ağustos 2011'de kurulur. Partinin geçmişi çok eskilere 1997 yılına kadar gitmektedir. Ancak 1997 yılından Mısır devrimine kadar olan süreç içerisinde kurulmak için yaptıkları bütün başvuruları reddedilmiştir. (Yıldırım ve Abdülcelil, 2012: s.48)

Mısır Sosyal Demokratik Partisi, laik ve liberal görüş benimseyen bir siyasi parti olarak öne çıkmaktadır. Partide yer alan isimler arasında Kahire Üniversitesi profesörü Muhammed Ebu el-Gar, film yapımcısı Davud Abdüssait ve siyaset yorumcusu Amr Hamzavi bulunmaktadır. Tahrir Meydanı'nda yapılan protesto gösterileri sırasında oldukça aktif rol almış bir partidir. (Aljazeera Türk, 2011)

# İKİNCİ BÖLÜM

# 2. MISIR'DA ARAP BAHARI SÜRECİ

## 2.1. ARAP BAHARI SÜRECİNDE ETKİLİ OLAN YAPILANMALAR

### 2.1.1. Siyasi Etmenler

1952 yılında yaşanan Hür Subaylar Darbesinden sonra iktidara gelen Cemal Abdülnasır'dan başlayarak günümüze kadar Mısır'ı yönetenler hep asker kökenli olmuştur. Üstelik bu rejimler uzun yıllar iktidarda kalmış ve tek adam rejimlerini oluşturmuşlardır. İktidardan ayrılmaları da demokratik seçimler yoluyla olmamıştır. Ortadoğu coğrafyasındaki bu otoriter rejimleri incelediğimiz zaman demokratik seçimler yoluyla iktidardan ayrılmanın olmadığını görürüz. İktidardan düşme ölüm veya darbe gibi zorunlu sebeplerden dolayı gerçekleşir. Bu da bizleri iktidarda olan bu rejimlerin meşruiyetini sorgular hale getirir. Arap Baharı olgusu, doğduğu her ülkede belli ve kendine has özelliklerle tanınmıştır. Öte yandan bu olgunun oluşumuna sebep olan ortak etkenler vardır. Birinci etken, halkların baskıcı iktidarların uyguladığı hegemonyacı sistemden kurtulmak istemeleri ve demokrasinin kendi devletlerinde var olması düşüncesidir. İkinci etken ise fakir halkın sorunlarının giderek tüm halka yayılmasıdır. Arap Baharı'na has özellikler her ülkede mevcut bu iki etkenin birleşmesi sonucunda meydana gelmiştir. (Elarzo, ty: s.23)

21. yüzyılda liberal demokratik rejimlerin yönetimde söz sahipleri oldukları bir zamanda bu tek adam rejimlerinin yüzyıllarının geride kaldığı açık bir şekilde görülmektedir. Adlarında her ne kadar cumhuriyet barındırsa da Ortadoğu rejimleri, benim mercek altında aldığım Mısır da dahil olmak üzere, demokrasi kültüründen uzaktır. Basit bir şekilde, halkın yönetimde söz sahibi olması gereken cumhuriyet yönetimlerinin aksine cumhuriyet kelimesi sadece isimlerinde var olmuştur. İsimlerinde cumhuriyet olan ancak demokratik olmaktan uzak bu yönetimler elbette ki gelişen bu çağda tarihteki yerini almaya mahkumdur.

Mısır'da iktidar halkçı söylemler kullanır ancak iktidara geldikten sonra halktan yana bir tavır takınmaz onun aksine merkeziyetçi bir devlet yapısı benimser. Zamanla da bu iktidar içerisinde çeşitli tasfiyeler yaşanmış ve iktidar çevresi giderek küçülmüş ve babadan-oğla geçen yönetimler ortaya çıkmıştır. İsminde cumhuriyet kelimesi yer almaktadır ancak halk neredeyse yönetimde hiç söz sahibi değildir, bunun aksine otoriter ve halk üzerinde baskı kuran rejimler ortaya çıkmıştır. (Şahin, 2012: s.7)

Mısır Hür Subaylar Darbesi'nden itibaren neredeyse bir askeri vesayet altında yaşamıştır. Ülkede gelişen ve demokrasinin bir parçası olması gereken muhalif hareketler bastırılmıştır. Rejimler giderek otoriterleşmiş ve sivil halk üzerinde baskı kurmuşlardır. Üstelik otoriterleşen bu rejimler giderek zenginleşmiş, halk yoksulluk sınırında yaşamaya mecbur bırakılırken ülke gelirinin büyük bir kısmı bu zenginleşen çevre etrafında toplanmıştır. Arap iktidarları tek partili otoriter rejimler bina etmişler ve demokrasi kültürünün gelişmesine imkan vermemişlerdir. Örneğin Mısır'da Arap Baharı'nın önemli aktörlerinden olan ve ülkedeki en eski muhalif hareket olan Müslüman Kardeşler yıllarca baskı altında tutulmuştur. Bireysel hak ve özgürlüklerin giderek geliştiği bir zamanda halk Mısır da bunun eksikliğini daha çok hissetmiştir. Özellikle gençlerin seslerini yükseltmesi ile başlayan bu süreçte çözümlenmeler başlar. Demokrasinin olmadığı bu sistemlerde halk yönetimde kendisini hissedemez. Demokrasi ve özgürlük taleplerini tetikleyen etmenlerin önemli nedenlerinden biri de baskıcı liderlerden kurtulmak ve demokratik seçimler yoluyla iktidara gelme fikridir. Ancak bu meşru talepler anti demokratik yol ve yöntemlerle bu baskıcı iktidarlar tarafından engellenir, bunun sonucu olarak da bu olaylar zaman içerisinde sokaklara taşınır. (Taşkesen, ty: s.266) Çünkü halk yönetimde yoktur. Bu da iktidarların meşruiyetini sorgulatır. Giderek daha da otoriterleşen bu sisteme karşı 2000'li yıllara gelindiğinde seslerin yükselmesi kaçınılmaz olur. Bu rejimlerin sistemlerinde çeşitli reformlara gittiği zamanlar da olmuştur. Ancak bu çoğu zaman halkın tepkisini azaltmak amaçlı olmuş ve oldukça da yüzeysel bir seviyede kalmıştır. Mübarek dönemine geldiğimiz zaman bir liberalizasyon sürecinin hakim olduğunu görürürüz, bu sürecin en önemli özellikleri; otoriter rejimlere gelen eleştirilerin ve muhalif hareketlerin örgütlenmesini

engellemek ve bu söylemlerin eyleme dökülmesine engel olmak için bunların yalnızca söylem düzeyinde kalmasını sağlamaya çalışmak olmuştur. Uygulanan bu politika ile muhalif sesler yalnızca söylem düzeyine hapsedilmiş ya da rejim içinde yalnızca küçük değişikliklerin yapılmasını başarmıştır. Bu yüzden de uygulamaya konulduktan kısa bir süre sonra terk edilmiştir. (Koldaş ve Köprülü, ty: s.44)

Arap ülkelerinde otoriter rejimlerin canlı kalmasının bazı sebepler bulunmaktadır. "Bellin'e göre Arap ülkelerinin cebir devleti, dört unsur ile otoriterliği tahkim etmektedir. Bunlar otokrat yapıların mali gücü, uluslararası destek ağına sahip olmaları, düşük düzeyli kurumsallaşmaları ve toplumsal seferberlik kabiliyetinin zayıf olmasıdır." (Aras, ty: s. 34) Örneğin Abdülnasır daha milliyetçi bir politika izlemiş, dış dünyaya karşı daha net bir duruş sergilemiştir. Ancak Enver Sedat'la beraber Mısır ekonomide açıklık politikasını izlemiştir. Hüsnü Mübarek zamanında bu devam etmiş, devletin dıştan aldığı yatırımlar artmıştır. Bu otoriter sistemlerde bu mali güç iktidar ve çevresinin etrafında artan bir skala izlemiş ve zenginleşen sermaye çevreleri oluşmuştur. Otoriter iktidarlar kendi finansmanlarını yaratarak giderek zenginleşmiş ve güçlenmiş ve uluslararası çevrelerden de destek alır hale gelmiştir. Koltuğu giderek güçlenen, ülkede tüm kurumları boyunduruğu altına alan bu iktidar sahiplerine karşı elinde fazla da bir şey olmayan üstelik giderek fakirleşen bir halk kitlesinin muhalif bir güç oluşturması kolay olmamıştır. Tahrir Meydanı'nda halkın toplanması bu sebepledir ki birdenbire yaşanan bir olgu değil, yıllardan beri süregelen bu iktidar sahiplerinin baskısından kurtulma, giderek artan yoksulluk oranları ve demokratik rejimlere duyulan özlemle olmuştur.

Süreç, Eylül 2011'de yapılması planlanan Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde toplumsal hareketlilik ve tansiyonun yükselmesi ile kendini göstermiştir. Muhalif kesim 30 yıldan beri sürdürülen olağanüstü hal yasalarının kaldırılmasını istemektedir. Demokratik bir ortamın olmadığını savunurlar, basın yayın organları da devletin kontrolündedir, bu yüzden de gösteri ve miting yapmak da yasaklanmıştır. Bütün dikta yönetimlerinde olduğu gibi halk bu durumda giderek iktidara karşı daha da tepkili bir hale gelir. (Taşkesen, ty: s.267) Ancak bu sefer durum eskisi gibi olmaz. Çünkü 30 yıldır halk artık son raddesine gelmiştir. 2000'li yıllardan başlayarak işçi hareketleri artmıştır. Gençler arasında baş gösteren işsizlik ile beraber muhalif genç

grupların sesi artmıştır. Bu gruplar internet ve çeşitli sosyal ağlardan örgütlenerek belki de uzun yıllardan baskı olan ve iktidardan memnun olmayan muhalif kitleleri çevresinde toplamayı başarmıştır. İleriki bölümlerde daha da ayrıntılı anlatılacak; ancak her ne kadar iktidar çeşitli sansürlerle, yasaklamalarla bu muhalif kitlenin önünü kesmeye çalışsa da hükümet artık başarılı olamayacağını anlar. Üstelik belki de düzgün bir örgütlemeye sahip olmayan bu halk kitlesinin yanına, ülkedeki muhalif hareketler ve muhalif partiler de eklenecektir. Üstelik Tahrir Meydanı'nının başarıya ulaşmasına önemli bir kilometre taşı olan ordu da başları sessiz kalsa da sonradan halkın yanında olduğunu açıkça ortaya koyacaktır.

### 2.1.2. Ekonomik Etmenler

Mısır'ın ekonomik durumu Arap Baharı'na gidilen süreçte en önemli etmenlerden birini oluşturmaktadır. Halkın ekmek, özgürlük ve adalet sloganları ile Tahrir Meydanı'nda yer aldığı göz önünde bulundurulursa, ekmek ile ifade edilen boyutun Mısır ekonomisi olduğu açıkça görülecektir. Mısır'ın ekonomisi Abdülnasır döneminden beri çeşitli reformları uygulamaya çalışmakta ve yenilenmeye çalışılmaktadır. Abdülnasır döneminde Mısır ekonomisi üzerinde Arap sosyalizminin etkileri görülmüştür. Enver Sedat ise iktidara geldikten sonra ekonomiyi dışa açmaya yönelmiştir. Mübarek döneminde ise Mısır ekonomisi ciddi krizlerle yüzleşmiş ve 2000'li yıllara gelindiğinde enflasyon, işsizlik ve yolsuzluklar üst safhaya ulaşmıştır. Böyle bir tabloda da halkın ekonomik durumu giderek kötüye gitmiş ve seslerini yükselttikleri bir konu da yaşanan bu ekonomik çöküntü olmuştur.

Mısır ekonomisine yakından bir göz atacak olursak; Mısır ekonomisi Suudi Arabistan'dan sonra Arap dünyasının ikinci büyük ekonomisidir. Ayrıca Mısır Arap dünyasının en çok nüfusa sahip olan ülkesidir.[12] Mısır ekonomisinin temel özelliklerinden biri de ekonomi uzun zamandır liberal politikalar ile yönlendirilmek istenilmesine rağmen kamu sektörünün ekonomideki ağırlığının devam etmesidir. Kamu sektörü içerisinde de ağırlıklı sektör hizmet sektörüdür. Hizmet sektörü yaklaşık olarak GSYH'nin yarısını teşkil etmektedir. Mısır'da tarım sektörü hem gıda güvenliği, hem uluslararası ticaret , hem diğer sektörlere girdi üretmesi hem

[12] http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/

istihdam hem de toprak ve su kullanımları açılarından önemli bir sektördür. Sanayi sektörü ise GSYH'nin üçte birini temsil etmektedir. İşsizlik Mısır'da yıllardır süregelen önemli bir problemdir. Mısır nüfusunun %20'si yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. (Öztürkler, 2012: s.57)

Mısır'da ekonominin geldiği boyutu sayısal olarak incelemekte fayda vardır. Ekonomi, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in devrilmesinin önemli bir nedenidir. Mübarek rejimi, yoksulluk(nüfusun yüzde 20'si), işsizlik(nüfusun yüzde 10'undan fazlası), gençler arasında yaygın fırsat eşitsizliği( işsizlerin yüzde 90'ının 15-24 yaş arasında olması), enflasyon( toplam tüketici fiyatlarında yüzde 12, gıda da ise daha fazla) ve yaygın yolsuzluk ile mücadele etmekte başarısız olmuştur. (Heineman Jr. 2011: s.1) Görüldüğü gibi Mısır nüfusunda işsizlik ciddi bir orana ulaşmıştır. Enflasyon giderek artmış, gençler arasında işsizlik yaygınlaşmış ve yolsuzluklar halkın dayanamayacağı noktaya ulaşmıştır.

Mısır fakir bir ülkedir, nüfusu kalabalıktır, kaynakları ise kısıtlıdır, sürekli oluşan ödemeler dengesindeki negatif durum arasındaki yapısal dengesizlik, Mısır dış politikasını doğrudan etkilemektedir. Bu sebeple Mısır çok yüksek derecede dış pazarlara ve kaynaklara bağımlı hale gelmiştir. (Efegil, 2013: s.22)

Hüsnü Mübarek döneminde iyiye gitmeyen Mısır ekonomisiyle beraber işsizlik artmış ve halkın yaşam kalitesi düşmüştür. Bu ekonomik bozulmaya parelel olarak Mısır'da işçi hareketleri artmış, grevler ve protestolar giderek çoğalmıştır. Hareketlenen işçiler daha sonra öğrenci hareketleri ile birleşerek seslerini daha geniş alanlara duyurmayı başarmışlardır. Mısır genç nüfusa sahip bir ülkedir. Gençler arasında işsizlik giderek artmış ve artık çözümsüz bir boyut kazanmıştır. Nitekim Arap Baharı'ndaki en önemli örgütlenen hareketlerden birini işçi ve gençlerin bir araya gelerek sosyal medya aracılığı ile seslerini duyurdukları ve ayrı bir başlık altında da incelenecek olan 6 Nisan Gençlik Hareketi oluşturacaktır. 30 yıllık Hüsnü Mübarek yönetimi altında nüfus yüzde 90'lık bir oranla 45 milyondan 85 milyona yükselmiş, gıda sübvansiyon sisteminin masrafları ve diğer sosyal güvenlik önlemleri de bununla beraber büyümüştür. Ayrıca sağlık hizmetleri ve eğitim altyapılarına da aşırı yüklenme olmuş ve kalitesinde azalma meydana gelmiştir.

Üstelik Mısır nüfusunun yüzde ellisi 15 ile 24 yaşları arasındadır. Her yıl 700.000 Mısırlı genç üniversiteden mezun olmaktadır, ancak hükümet sadece 200.000 tanesini istihdam edebilmektedir. Bu grup Tahrir Meydanı'nda ağırlıklı olarak yer almaktadır. (Layep, 2015: s.37) Mısır yeni sosyo-ekonomik meydan okumalar ile yüzleşir. Karışıklardan dolayı 2010/11 yıllarında ekonomik büyüme yüzde 2'den daha azdır ve yerli ekonomistlere göre 2011/12 yılları arasında bu seviyede kalması muhtemeldir. IMF'nin verilerine göre işgücüne katılan gençlere iş sağlayabilmek için yıllık büyüme oranı yüzde 6 ile 7 arasında olmalıdır. (Asseburg, 2012: s.35)

Son yıllarda Arap dünyasının nüfus dağılımında büyük değişiklikler meydana gelir. Mısır'ın kırsal kesiminden kentlere önemli miktarda insan gücü göç eder. Kahire'nin nüfusu 20 yılda 4 milyondan 21 milyona çıkar. (Kışlakçı, 2012: s.72) Bu durum kırsal bölgeler ile kent arasındaki uçurumun giderek artmasına neden olur. Bu göç dalgasının da ekonominin düzelmesine, işsizliğin azalmasına faydası olmaz.

Çalışmamın başında Tahrir Meydanı'nda yaygın olarak kullanılan sloganlardan bir tanesinin "ekmek, özgürlük ve adalet" olduğunu belirtmiştim. Ekmek hiç şüphesiz ki halkın ekonomik durumuna dikkati çekmek için kullanılmıştır. Şimdi Mısır halkının yıllar içinde geldiği ekonomik durumun çerçevesini çizerek "ekmek" noktasında biraz daha açıklık getirmekte fayda bulunmaktadır. En nihayetinde ekmek temel bir ihtiyaçtır. Mısır halkının temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak şekilde ekonomisinin bozulması halkı ayaklanmaya iten önemli gelişmelerdendir. Bu sorunların en önemlilerinden biri halkın beslenememesidir. Mısır'ın ekonomisi büyük ölçüde dışa bağımlı olduğundan tarım ürünlerin enflasyon nedeniyle fiyatlarının yükselmesi halkın büyük kesiminin gıda maddelerine erişimini zor bir hale getirmişir. Örneğin, 2010 yılının Haziran ayında 157 Dolar olan buğdayın ton fiyatı bir sonraki yılın Şubat ayında 326 dolar olmuştur. (Gözkaman ve Paksoy, 2014: s.203-204) Mısır'da dikkati çeken bir diğer nokta da yolsuzlukların giderek artmış olması ve halk arasında da bu durumun tahammül edilemez bir boyuta ulaşmasıdır. Mısır; aşırı miktarda rüşvetin de dahil olduğu yolsuzluk, vergi kaçakçılığı ve çeşitli yasa dışı faaliyetler nedeniyle 2000 ile 2008 yılları arasında 57.2 milyar dolar kayıp yaşar. Mısır'ın yüklü miktarda para kaybetmesi kalkınmasını önemli ölçüde engellemiş ve yoksulluğun önüne geçilememiştir. Ekonominin kötüye gitmesiyle

beraber Mübarek'in otokratik yönetimi de katlanılmaz bir duruma gelmiştir, Bu durum Mısır'ın 2011'de toplumsal ve siyasi olarak karışmasına neden olmuştur. Dünya Bankası verileri ise 2008 yılında Mısır nüfusunun en yüksek gelire sahip olan %20'lik kısmının toplam ulusal zenginliğin %40.3'üne sahip olduğunu, en düşük gelirli %20'lik kısmının ise ulusal zenginlikten aldığı payın %9.24 olduğunu gözler önüne sermektedir. (Gözkaman ve Paksoy, 2014: s.204) İşte ekmek noktasının ne kadar önemli olduğunu bu ekonomik veriler gözler önünde sermektedir. Halkın temel gıda maddelerine ulaşmasının giderek güçleşmesi ve enflasyon ve fiyat artışları ile beraber alım gücünün ciddi derecede azalmıştır. Yoksulluk sınırının altında yaşayan insan oranı artmış ve yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi zaten iyi olmayan Mısır'ın ekonomik verileri daha da aşağıya inmiştir. Tüm bu verilere karşın zenginleşen bir kesim bulunmaktadır. Halkın ekonomik durumunun giderek kötüleşmesi halkın arasındaki gelir eşitsizliğini arttırmış ve yapılan bu yolsuzlulara karşı da halk meydanlara çıkmıştır. Zengin ve fakir arasında giderek açılan uçurum ekonominin boyutunu bizlere net bir şekilde göstermektedir. Tüm bu gelişmelere paralel olarak da halk 2000'li yıllara gelindiğinde grevlere başlar. Aslında grevlerin geçmiş yıllara göre giderek artan bir çizgide olması bize durumun boyutunu göstermektedir. Devletin bir sürü alandan çekilmesiyle beraber kamu sektörü küçülür. Her alanda buna bağlı olarak gelişmeler olur. Maaşlar üzerinde önemli düşüşler yaşanır. 2007-2008 yıllarında 1998'deki reel ücret seviyesine çok zor bir şekilde ulaşılabilir. Hayatı ikame ettirmek oldukça güçleşir. Özel sektörde çalışan pek çok işçinin sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Bu sebeple 1990'ların sonu 2000'lerin başından itibaren özel sektörde ciddi grevler yapılmaya başlanır. (Kor, 2014: s.110)

Ekonominin halkı getirdiği nokta gayet açıktır. Abdülnasır, Sedat ve Mübarek iktidarlarında yapılan denemelerde, uygulanan farklı politikaların ekonominin iyileşmesine etkisi olmamıştır. Halkın alım gücü giderek düşmüş ve "ekmek" temel bir sorun haline gelmiştir. Ekonominin bozulması önce işçi grevlerini tetiklemiştir. İşsizlik, enflasyon, ücretlerin düşmesiyle beraber yoksulluk sınırına iyice yaklaşan halk da bu ekonomik bozulmanın bir sonucu olarak Tahrir Meydanı'nda kendini göstermiştir.

### 2.1.3. SOSYAL ETMENLER

#### 2.1.3.1. Sosyal Medya Etkisi

Arap Baharı'na giden süreçte etkili olan etmenlere baktığımız zaman sosyal medyanın etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. Öyle ki devrimler zaman zaman Facebook Devrimi, Twitter Devrimi gibi adlar ile dahi anılmışlardır. 2011 yılının ilk aylarında başta Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başlayan halk hareketlerinde örgütlenme ve iletişim aracı olarak sosyal medya araçlarından önemli ölçüde faydalanılır. Bu yüzden bu halk hareketlerine "sosyal medya devrimi" gibi yakıştırmalar yapılır. .İnsanlar öncelikli olarak Facebook ve Twitter sosyal medya araçları sayesinde örgütlenmişler ve bu sayede geniş halk kitlelerin katıldığı gösteriler düzenlemeyi başarmışlardır. (Babacan, ty: s. 77) Küreselleşen dünyada internet kullanımının yaygın hale gelmesi, bilgi paylaşımlarının çoğalması ve internet sayesinde kolaylaşması ile beraber insanlar interneti daha yaygın olarak kullanmaya başlamışladır. Sosyal medya sivil vatandaşın da seslerini duyurabildiği bir mecradır. Siyasilerin söylemlerini dile getirebileceği televizyonlar, gazeteler, radyolar varken sivil toplumun bu tarzda geleneksel medya araçlarına ulaşması kolay değildir. Ancak sosyal medya sayesinde dünyanın herhangi bir noktasında karşılaşılan bir olay dünyanın bir diğer ucuna kolaylıkla iletilebilmektedir. Bir yerde çekilen herhangi bir görüntüyü yayınlamak için televizyonlara ihtiyaç yoktur. Üstelik diğer medya araçlarının dikkat etmesi gereken sansür kuralları internette mevcut değildir. Sivil vatandaşlar kendilerini kendi Facebook sayfaları, Blogları ile ifade edebilmekte ve milyonlara ulaşabilmektedir. Ya da düşüncelerini bir tweet atarak tüm dünyaya duyurabilmektedir. Öyle ki sosyal medya fenomenleri denen bir kavram gelişmiş, insanlar bu sayede ünlü olup, para kazanabilmişlerdir. Çeşitli kurum ve kuruluşlarda sosyal medya uzmanları adı altında insanlar çalışmaktadır. Giderek teknoloji gelişmiş, dünya küreselleşmiş ve gelişmeye de devam etmektedir. İşte Arap Baharı da bu küreselleşen dünyada yerini almıştır. Üstelik Arap coğrafyasında internet kullanımı o kadar da yaygın değilken birdenbire artmış, sosyal medya araçlarını kullanım oranları yaygınlaşmıştır. Bunların hepsi sayısal veriler olarak incelenecektir. Arap Baharı esnasında insanların cep telefonlarından kayıt ettiği görüntüler ülkedeki diğer insanların da yaşananlardan haberdar olmasını

sağlamış ve insanlar bu sayede tepkilerinin ortak bir noktada buluştuğunu kavrayabilmişlerdir. Arap Baharı'nda yaşananları ele aldığımız Mısır'da Mübarek'in devrilmesini sağlayıp insanları örgütlemeyi başaran isimler sosyal medya aracılığı ile doğmuşlardır. Atılan bir tweet retweet edilerek milyonlarca kişiye ulaşmıştır. Kurulan Facebook sayfalarına milyonlarca kişi üye olmuş, bu üye olanlar örgütlenerek sokaklara dökülmeyi başarmıştır. Arap Baharı sırasında insanları sokaklara döken ne sendikalar, ne siyasi partiler, ne de çeşitli sivil toplum kuruluşları olmuştur. Hatta ülkede yıllardır örgütlü muhalif bir grup olan Müslüman Kardeşler bile meydanda bu kimlikleri ile bulunmadıklarını açıklamışlardır. Şimdi ise sosyal medyanın etkilerini somutlaştırmak adına biraz sayısal verilere değinmekte yarar görmekteyim.

Aslında internet kullanımının Mısır'daki oranlarını incelediğimiz zaman bunun pek de yaygın bir durum olmadığını görürüz. Mısır'da internet kullanımı 2000 yılında yüzde birden daha az bir oranda büyümüştür, 2004 yılında yüzde 5, 2009 yılında yüzde 25, 2012 yılının son zamanlarında yüzde 40'a ulaşmıştır. Şu anda Mısır'da 200'den fazla internet ve veri sağlayıcısı bulunmaktadır, bu da ülkeyi Afrika'daki en ucuz internete ulaşılabilen ülkelerden biri haline getirmektedir. (Sedra, 2013: s.2)

Ancak sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere Mısır'da internet kullanım oranı giderek artan bir görüntü sergilemektedir. Mısır'daki sosyal hareketlerin ve Hüsnü Mübarek iktidarına karşı protestoların başlamasından sonra halk arasındaki internet kullanımı daha da artmıştır. Buna paralel olarak internette sosyal medya sitelerinin bir örgütlenme aracı olarak kullanılmasıyla beraber Arap Baharı sürecinde de önemli bir araç haline gelmiştir. En çok kullanılan medya siteleri; Facebook, Twitter, Youtube ve çeşitli bloglar olmuştur. Mısır'da siyasi partiler, sivil toplum örgütleri bilgisayar ve internet teknolojilerini (sosyal medya, Facebook, Twitter vs) kullanarak Tahrir Meydanı'nı her zaman canlı tutmayı başarırlar. Tahrir Meydanı'nda toplanan kalabalığın bir bölümü sosyal medyada bir araya gelmiş ve o şekilde meydanlarda yer almıştır. ( Özkul, ty: s. 109)

Nisan 2011 'de yayınlanan Arap sosyal medya raporuna göre Arap dünyasındaki Facebook kullanıcısı 27.711.504 olarak belirlenmiştir. Sadece Mısır'da 6.586.260 aktif Facebook kullanıcısı bulunmaktadır, bu Arap devletlerindeki en yüksek kullanım oranıdır. 5 Ocak ve 5 Nisan tarihleri arasında 2 milyon kadar Mısırlı Facebook'a katılmıştır; bu da Arap dünyasındaki kullanım oranları arasında en büyük büyümedir. Mısırlı Facebook kullanıcıları arasındaki yaş ortalaması 18 ile 24 arasındadır. (%41) (Storck, ty: s.12) Görüldüğü üzere Facebook bu süreçte etkin bir sosyal medya aracı olarak kullanılmıştır. Protestoların başlaması ve yayılması ile birlikte de Facebook kullanım oranı giderek artmış ve Mısır'da kullanıcıların sayısı yükselmiştir. Bu süreçte kullanılan bir diğer sosyal medya aracı da Twitter'dır. Örneğin Arap coğrafyasında Ocak ve Mart 2011 tarihleri arasında Twitter'da en popüler hastaglar; #egypt (1.4 milyon), #jan25(1.2 milyon) ve #libya (990.000)'dir. 1 Ocak ile 30 Mart 2011 tarihleri arasında Mısır'da 131.204 Twitter kullanıcısı olduğu tahmin edilmektedir, günde ortalama 24.000 tweet atılmaktadır. Kahire'de bir kullanıcı 18 günlük devrim sırasında tek başına günde 60.000 kelime yazmaktadır, bu toplamda 1.500 tweet etmektedir. (Storck, ty: s.13)

İnternet kullanımının yaygınlaşması ile beraber sosyal medya insanların kendi düşüncelerini ifade edebildikleri bir alan olarak ortaya çıkar. Arap Baharı sırasında Mısır'da insanlar karşılaştıkları olayları sosyal medyayı kullanarak rahat bir biçimde tüm Mısır'a duyurabilmişlerdir. Bir internet kafede polis şiddetine maruz kalarak ölen Halid Said isimli gencin çekilen görüntüleri kısa sürede tüm Mısır'a yayılmış ve halk bu insanlık ayıbı karşısında tek ses olmayı başarabilmiştir. Halid Said üzerinden halkın örgütlenmesi alt bir başlık olarak daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Burada vurgulamak istediğim nokta sosyal medya araçlarının sivil halk üzerindeki etkinliğidir. Muhabirlerin yokluğunda, cep telefonları kameraları ile Facebook, Twitter, Youtube ve WordPress gibi web sitelerinde kendileri yayın yapan yeni "gazeteci vatandaşlar" doğmuştur. (Xu, ty: s.1) Kahire'de bir aktivist, "Biz Facebook'u protestoları programlamak, Twitter'ı koordine etmek ve Youtube'u kelimeleri anlatabilmek için kullanıyoruz. " demiştir. (Xu, ty: s.1)

Gözle görülür bir biçimde artan bu sosyal medya kullanımlarına siyasilerin de tepki vermesi geç olmamıştır. Halkın bu şekilde örgütlendiğini anlaşılmış ve

siyasilerde internete, cep telefonlarına yasaklar getirmişlerdir. Şimdi de Arap Baharı esnasında Mısır'da internet üzerinden yaşananlara biraz değinelim. Mısır cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in istifasını sunmasından önceki tweet oranları "günde 2300'den günde 230.000'a" ulaşırken zirvedeki 23 video yaklaşık 5.5 milyon kere izlenmiştir. Sosyal medya bu kadar aktif bir konumda iken iktidar bunun önüne geçebilmek için Twitter'a erişimi engellemiş ayrıca Facebook, Yahoo ve Google'a da erişimi önemli ölçüde azaltmıştır. 28 Ocak 2011'de Mısır hükümeti internet erişimi ve cep telefonu şebekelerinin kapatılmasını emretmiştir. (Çildan, ty: s. 7) Ancak iletişim araçlarının tamamen kapatılması olayların büyümesine ve protestoların toplumda daha geniş bir kabul bulmasına neden olmuştur. Halk ve dünya El-Cezire'den neler olup bittiğini izlemeye başlar. Cep telefonlarının kapatılması ile Mısır'da hayat tamamen durma noktasına gelir, ancak halk üzerinde bu durum ters bir etki yapar ve iletişim kuramayan halk kitleleri Tahrir Meydanı'na inmeye ve orada kamp yapmaya başlarlar. (Akbıyık ve Öztürk, ty: s.1016)

2011 yılında CNN röportajında; Gnohim Arap Baharı'ndan internetin sorumlu olduğunu söyler ve ; " Bir gün Mark Zuckenberg ile tanışıp ona teşekkür etmek istiyorum. Mısır'ın yarısı adına konuşuyorum. Bu devrim online olarak başladı. Bu devrim Facebook'ta başladı. Bu devrim 2010 yılında yüzlerce ve binlerce Mısırlı işbirliği yapmaya başlayınca başladı. Biz Facebook'ta saatler içinde 600.000 kişinin duvarlarında paylaştığı bir video yayınladık. Her zaman söylerim eğer bir toplumu özgürlüğüne kavuşturmak istiyorsanız onlara sadece bir internet verin. " (Hassan, 2015: s.22)

Milenyum çağına rağmen Arap gençliği sosyal medya ağlarının yeni kullanıcılarıdır ve sadece yüzde 10'unun internete erişimi bulunmaktadır. 2000'lerde Arap ülkeleri, gençliğin çoğunun ilk internet kaynaklarını kullandığı internet kafeler ile dolmuştur. Zamanlarını oyunlar oynayarak ve chat odalarında dünyanın dört bir yanındaki insanlarla sosyalleşerek geçirmektedirler. 2009'un başında Mısırlıların yarısından fazlasının cep telefonu vardır. 2010'ların sonuna gelindiğinde; neredeyse dörtte üçünün; her ay yüzlercesi ve binlercesi katılmaktadır. ( Hassan, 2015: s.14)

Arap Baharı sırasında internet üzerinden bilgi almak insanlar için daha avantajlı bir durum olmuştur. İnsanlar Facebook'ta kurdukları gruplar sayesinde tek bir çatı altında toplanıp organize olabilmişlerdir. Ya da karşılaştıkları olayların video ve fotoğraflarını kurdukları sayfalarda diğer insanlarla rahatlıkla paylaşmışlardır. Geleneksel medya araçları yaşananları halka duyurmaktan uzaktır. İnsanlar tarafsız haberlere ulaşamamaktadır. Geleneksel medya çeşitli sansür ve kısıtlamalara tabidir. Bu noktada internet insanlara daha özgür bir ortam yaratmıştır. Sosyal medya; sıkı bir şekilde devlet kontrolünde ve sansürlü olduğu için hiç yardımcı olmayan geleneksel medya için daha iyi bir vekil olur. Ayrıca; olaylar takip eden Arap ve uluslararası izleyiciler o geleneksel medya araçlarından ziyade sosyal medyadan olaylar hakkında daha fazla şey öğrenmektedir. Ayrıca şunu not etmekte fayda vardır ki; sosyal medyanın olumlu etkisi Tunus ve Mısır'da daha fazla olmuştur. (Bandoura, ty: s.3)

Görüldüğü üzere Arap coğrafyasında internet kullanımı 2000'li yıllara gelindiği zaman gözle görülür bir oranda artış göstermiştir. Arap gençliği internet kafelerde daha fazla zaman geçirmeye ve dış dünya ile iletişim kurmaya başlamıştır. Mısır Arap Baharı'nı yaşayan diğer ülkelere nazaran daha farklı bir düzlemde oturmaktadır; çünkü Mısır'da yıllardan beri örgütlenen çeşitli muhalif gruplar bulunmaktadır. Yani sosyal medyanın etkisi incelerken bunun sadece itici bir güç olduğunu vurgulamak gerekir. Adlandırıldığı üzere yaşanan olayları ve sonunda Hüsnü Mübarek'in devrilmesini internet üzerinden yaşanan örgütlenmeye doğrudan bağlamak olayları eksik incelemeye yol açacaktır. Sosyal medya burada bir araç görevini görmüştür. Arap Baharı'na giden süreçte incelenecek etmenlerden sadece bir tanesidir. Geleneksel medya araçlarını kullanmayan halk zamanla daha özgür bir ortam olan interneti ve sosyal medya ağlarını keşfetmiş ve kendisini orada ifade etmeye başlamıştır. Halk uzun zamandır süregelen Mübarek rejiminin otoriterliğinden sıkılmıştır. Ekonomik olarak zor durumdadır ve işsizlik oranları giderek artarak çözümsüz bir boyuta ulaşmıştır. Sosyal medya sayesinde ise Mısır halkı bu problemlerin Mısır'ın genelinin problemi olduğunun farkına varır. Halk görüşlerini ortak bir platformda ifade etme imkanı bulur. Facebook, Twitter ve Youtube gibi sosyal medya araçları aynı görüşte olan insanların toplanma alanı haline gelmeye başlar. Ayrıntılı bir şekilde incelenecek olan Hepimiz Halid Said'iz, 6 Nisan Gençlik

Hareketi gibi oluşumlar bu şekilde internet örgütlenmesi ile oluşur. İnsanlar bu şekilde seslerini duyurabilmiş ve Tahrir Meydanı'nda toplanmayı başarmışlardır. Başka bir ifadeyle sosyal medyanın insanlara bir özgürlük ortamı sunmasına rağmen yaşanan bu halk hareketleri sosyal medyadan dolayı meydana gelmedi, sosyal medya bu noktada insanların duygu ve düşüncelerini aktarabilmesi noktasında önemli bir araç işlevi gördü. Bu sayede bu düşünceler ve istekler daha geniş kitlelere de geçebildi. Sosyal medya, devrimci grupların katılım, örgütlenme ve eğitim masraflarını azaltmasına olanak tanınan önemli bir araç haline geldi. (Babacan, ty: s.78)

### 2.1.3.2. Kifaye Hareketi

Arap Baharı'nın önemli hareketlerinden bir tanesi de Kifaye Hareketi'dir. Diğer toplumsal hareketler gibi halkı örgütlemek konusunda başarılı olmuş ve Tahrir Meydanı'nda toplanan kalabalığa katkı sağlamıştır. Hareketin gelişim sürecinden ve Arap Baharı'na yaptığı katkılardan bahsedecek olursak; Kifaya(Arapça'da "yeter" anlamına gelir), Hüsnü Mübarek'in cumhurbaşkanlığına son vermesini talep eder ve Kahire'de şehir merkezinde başarılı ile gerçekleştirilen ilk Mübarek karşıtı gösteride uzun süredir devam eden yasaklara itiraz eder.( Povey, ty: s.7)

Kökleri daha önceki reform hareketlerine ve ivmesi Mısır Anayasasındaki değişikliğe dayansa da Kifaye Hareketi'nin resmi başlangıcı yüzlerce Mısırlı entelektüelin yürütme meselesine[13] değinmek için toplandığı 2004 yılının sonlarına rastlar. Kifaye siyasi bir parti değildir ve öyle de tanımlanmaz. Aksine kendisini "hareket" olarak tanımlar. Ancak gerçekte Kifaye güç dengesinin değişmesi talebiyle siyasi partiler koalisyonudur. Sloganı (ve bilinen adıyla) "yeter" kelimesinin Arapça karşılığı, özetle cumhurbaşkanı Mübarek'in iktidardan vazgeçmesi talebini vurgulamaktadır. (Oweidat vd , 2008: s.10) Kifaye Hareketi içerisinde farklı kesimlerden insanlar yer almaktadır; ancak hareket bu insanları tek bir çatı altında toplamayı başarır. Herhangi bir siyasi görüş benimsemez. Hareketin içerisinde yer alan kimseler eğitimli kimselerdir. Demokratik taleplerle bir araya gelmişlerdir. 30

[13] Mısır'da yürütme gücü uzun yıllardır Hüsnü Mübarek iktidarının elindedir ve kelime anlamı olarak "yeter" anlamına gelen Kifaye Hareketi buna tepki olarak doğmuştur.

yıldır devam eden Hüsnü Mübarek iktidarına "yeter" demektedirler. Vurgu yaptıkları ana nokta budur. Hüsnü Mübarek'in uzun yıllardan beri süregelen iktidar karşıtlığı altında farklı dini görüşlerden, farklı cinsiyetlerden ve farklı görüşlerden insanlardan bir araya gelmişlerdir. Hareketin lideri Eyman Nur'dur ancak o sadece önde olan isimdir, hareket çoklu bir liderlik sistemini benimsemiştir. Hareket içindeki Hristiyanların lideri George İshak, kadınların lideri ise Naval Savadi, laik ve milliyetçilerin lideri Abdül Halim Kandil'dir. İslamcılar ise tek bir lider göstermemişlerdir. Liderlik karizmatik bir liderlik değildir, daha çok hareketin sözcülüğünü yapan bir liderlik tipidir. ( Tığlı, 2011: s.30 ) Kifaye Hareketi öncelikle avukatlar üzerinde etkili olmuştur. Partilerden bağımsız bir sivil toplum hareketidir. Kifaye, resmi olmayan adıyla Mısır Değişim Hareketi'dir. 2004 yılında Mısır'da yeni bir meşruiyet kurmayı amaçlayan çeşitli siyasi güçleri içeren bir harekettir. (Sedra, 2013: s.4) Bu harekette yer alan kişilerin yaşları 25- 50 arasında değişmektedir. Politik eğilim olarak sol, milliyetçi, İslamcı, liberal geçmişe sahip olan kişilerdir ve son on yılda Mısır'da halk tabanında etkin olmuş insanlardır. Öğrenci eylemlerinin yaşandığı 1970'li yıllarda ilk kez ideolojik kimlikleri ile ön plandadırlar. Kifaye'nin lider kadrosu öğrenci hareketlerinden etkilenmiştir. Hareketin aktörleri 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşlarını yaşamış, Arap milliyetçiliğinin halk üzerinde etkin olduğu dönemi görmüş ve Mısır'da ekonominin geldiği noktaya görmüşlerdir. Dış politikada emperyalizme karşılardır ve İsrail onlar için önemli bir tehdittir. Soğuk Savaş sonrasında ise ideolojik olarak bölünmeler yaşanmış ve ondan sonra bu kişiler de özgürlükçü liberal görüşü benimsemişlerdir. (Tığlı; s: 24-25)

Kifaye Hareketi Arap Baharı'nın aktörlerinden olsa da çizgisi çok daha eskiye dayanmaktadır. Hedefi toplumun birçok farklı kesimini bir araya getirmek olmuştur. 2000'li yıllara gelindiğinde ise bu farklı gruplar Mübarek karşıtlığı çerçevesinde birleşmişlerdir. Kifaye'nin kelime anlamı olan yeter kelimesi de Mübarek'in 2005 seçimlerine aday olmaması anlamını taşımaktadır. Yeter Hareketi 2000"lerin başında Ulusal Diyalog adı altında Mısır"daki muhalif grupları bir çatı altında bir araya getirmeye çalışmıştır. 2004 yılında demokratik reform çağrısı adı altında içerisinde saygın hakimlerin ve entelektüellerin imzasının yer aldığı bir bildiri yayınladılar. Özellikle 2005 seçimleri öncesi tüm siyasi partileri bir araya getirme politikası bağlamında iktidar partisi karşısında muhalif kesimler tek bir çatı altında toplanmaya

çalışılır, bunun için de tüm kesimlerle çeşitli görüşmeler yapılır. Ulusal Diyalog tarafından 8 Ekim 2005 tarihinde deklere edilen birlik mesajı kapsamında Müslüman Kardeşler,[14] El Wafd,[15] Tagammu,[16] Nasırist,[17] Karama[18] ve Wassat Partisi[19] ortak bir liste ile seçimlere gidilmesi noktasında görüşmelerde bulundular. Ancak bütün bunlara rağmen bu muhalif gruplar aynı çatı altında toplanamazlar. Özellikle sol görüşlü Tagammu ile Müslüman Kardeşler arasında bir iletişim sağlanamaz. (Algan, 2011, s.15)

Kifaye Hareketi Arap Baharı'nın en önemli unsurlarından biri haline gelir. Hareketin mensupları her daim Tahrir Meydanı'nda yer alırlar ve geçiş döneminde de askeri konseyin uygulamalarına karşı yapılan protestolarda da vardırlar. Muhammed Mursi'nin iktidar olmasından sonra ona karşı yapılan gösterilerde de yer alırlar Muhammed Mursi'ye karşı son dönemde başlatılan ve yurtdışında da büyük yankı uyandıran Temerrüd Hareketi[20] yine Kifaye hareketine bağlı gençler tarafından başlatılmıştır. (Yorulmaz, 2013: s.14)

### 2.1.3.3. 6 Nisan Gençlik Hareketi

6 Nisan tarihinde yapılan ulusal grev çağrısından adını alan, 6 Nisan Hareketi'nin de temeli aslında daha eskilere dayanmaktadır. Mısır'daki geçmişten beri gelen işçi hareketleri 2000'li yıllara gelindiğinde daha da artar. 6 Nisan Hareketi de bu bağlamda geçmişten beri var olan bir oluşumun ortaya çıkması ve daha da genişleyerek daha geniş kitlelere yayılması açısından öncü bir görev üstlenir. Mısır'da gerçekleşen işçi hareketlerini 2000'li yıllara gelindiğinde incelediğimiz

---

[14] Müslüman Kardeşler; 1928 yılında Mısır'ın İsmailiye kentinde Hasan el Benna önderliğinde kurulan ve Mısır'ın siyasetini ve Arap Baharı sürecini etkileyen örgüt.

[15] El Wafd; Kökleri 1923- 1952 yılları arasında önemli bir rol oynayan ve 1952 Hür Subaylar Darbesi'nden sonra kapatılan eski Vafd Partisi'ne dayanan ve 1978 yılında tekrardan kurulan, lideri Seyyid El Bedevi olan ve liberal bir görüş benimseyen parti.

[16] Tagammu; 1975 yılında kurulan ve Enver Sedat döneminde en önemli ikinci muhalefet olan Milli İlerici Birlik Partisi.

[17] Nasırist; 19 Nisan 1992'de kurulan Mısır'daki Nasırcı akimi temsil eden parti.

[18] Karama; Geçmişi 1997 yılına dayanan, siyasi parti olma başvuruları reddedilen ve Mısır devrimi sonrası 28 Ağustos 2011'de kurulan parti.

[19] Wassat; 1996 yılında Müslüman Kardeşler'den ayrılanların yer aldığı oluşum. Parti olma başvuruları Mübarek iktidarı tarafından reddedildikten sonra 19 Şubat 2011'de kurulan parti.

[20] Temerrüd Hareketi; Kelime anlamı olarak ayaklanma, isyan ya da direniş anlamına gelen, Mursi'ye karşı başlayan protestoların arkasındaki hareket.

zaman karşımıza şöyle bir sonuç çıkmaktadır; 1998 ile 2003 yılları arasında yılda ortalama 118 grev gerçekleştiği not edilirken 2004'te hükümetin yeni bir özelleştirme dalgasına gitmesiyle bu rakamın 265'e çıktığı belirtilir. 2006 yılında 220'den fazla grev rapor edilirken 2007 bu anlamda en hareketli yıllardan birisi olur. Binlerce işçinin katılımıyla gerçekleşen 850 grev, oturma eylemi ve protesto gösterisi ile işçi hareketi Mübarek iktidarı için önemli bir tehdit oluşturmaya başlar. (Telci, 2014: s. 87) İşte tüm bu süreçlerden sonra 6 Nisan Hareketi ile beraber bu protestolar tek bir çatı altında toplanır. Grubun asıl kurulma amacı; sendikaların etkili ve işçilerin yoğun bulunduğu endüstri bölgesi Mahalla el-Kubra'daki işçilerin sosyal ve ekonomik koşullarına dikkat çekmek ve onları desteklemek olduğu görülmektedir. Ancak bu protestolar zamanla Mübarek'e muhalif olanların da desteğini alır; çünkü siyasi olarak da talepler ortaya konmuştur. Sonuç olarak bir internet sayfası üzerinden başlayan bu gösteriler yalnızca işçiler ile sınırlı kalmaz, aynı zamanda politik, siyasi ve ekonomik koşulların değişmesi ile ilgili taleplerin de dile getirildiği bir platform haline gelir. (Algan, 2011: s.12) 6 Nisan Gençlik Hareketi'nin başlaması ve hemen akabinde çok geniş kitlelere yayılmasında en önemli pay hiç şüphesiz ki teknolojinindir. Sosyal medya aracılığıyla geniş kitlere adını duyuran hareket, yine aynı şekilde farklı kesimlerden insanların ve önemlisi de gençlerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Sosyal medyada örgütlenen bu kesim daha sonra 25 Ocak'a gelindiğinde sokağa çıkarak Hüsnü Mübarek'in devrilmesinde büyük bir rol üstlenmiştir. 6 Nisan Gençlik Hareketi ile ilgili olarak fikir edinebileceğimiz en önemli yerlerden bir tanesi grubun internet sitesidir. İnternet sitelerinde kendi amaç ve yöntemlerini şu şekilde tanımlarlar; "Biz, 6 Nisan Gençlik Hareketi olarak, Mısır'daki reform ve değişimin talep ve ricalar ile gerçekleşmeyeceğine inanıyoruz, biz bunu siyasi, ekonomik ve sosyal Rönesans'a gerçek alternatifler ve gerçek çözümler sağlayarak başaracağız ve bu Mısır vatandaşlarına istikrar ve güvenliği getirecektir. Ve biz 6 Nisan Gençlik Hareketi olarak bunun sadece gençlerin hareketi ile gerçekleşeceğine inanıyoruz; çünkü onlar değişim gerçekleştiğinde ondan fayda sağlayacak gerçek kişilerdir, çünkü onlar Mısır nüfusunun %60'ından fazlasını oluşturmaktadırlar." (Shabab 6 April, ty) 6 Nisan Gençlik Hareketinin internet sayfasını incelediğimizde kendi amaç ve hedeflerini bu şekilde tanımladığını görüyoruz. Mısır'daki değişim için somut bir adım atmak gerektiğini savunan bu hareketin en önemli vurgularından birisi de gençlerdir. Çünkü

Mısır'da genç nüfus çok fazladır. Ve bu hareket işçi tabanlı olmasına karşın işçileri ve gençleri bir araya getirdiğinden ayrı bir önem taşımaktadır. Gençlerin teknolojiyi yaygın olarak kullanması sonucu bu hareket halk arasında daha fazla sesini duyurabilme ve yayılma imkanı bulur. Grubun kendini tanımlama şeklini incelemeye devam ettiğimiz zaman diğer önemli vurgulardan birinin de birliktelik olduğu görülmektedir. Bu hareket herhangi bir siyasal oluşumun bir kolu olmamıştır. Farklı kesimlerden, farklı ideolojik görüşlerden, farklı dini gruplardan, farklı yaşlardan ve farklı hareketlerden insanları bir araya getirmeyi amaçlamış ve bunu başarmıştır. Yine kendi internet sitesinde bu hususta kendisini şöyle tanımlar: " Ve sonuç olarak, biz yeni bir grup aramıyoruz.. Ya da yeni bir parti; ama tüm Mısırlılara( bireylere, topluluklara, partilere (tüm sektörlere) tek bir projede buluşmak için sesleniyoruz; halkın uyanışı için yolsuzluk çetesinin adaletsiz baskısını durdurmak ve yolsuzluğun ve despotizmin ortadan kaldırılması için çalışıyoruz." (Shabab 6 April, ty)

Görüldüğü gibi 6 Nisan Gençlik hareketi hem örgütlü olan sivil toplum kuruluşlarına, hem siyasi partilere hem de Hüsnü Mübarek iktidarından memnun olmayan halkın tüm kesimine seslenmektedir. 6 Nisan 2008'de Mahalla el-Kubra şehrindeki tekstil fabrikası çalışanları greve gitme kararı alırlar. Bu grevi önemli kılan nokta işçi hareketi ile Mübarek karşıtı gençlik hareketinin işbirliğine giderek devrime uzanan halk hareketini başlatmış olmalarıdır. Hareketin kurucuları Ahmed Maher ve Esra Abdel-Fettah, Facebook üzerinden bir grup kurarak Mahalle'deki greve katılımı desteklemişler ve Mısırlıları diğer kentlerde de protestolara davet etmişlerdir.

6 Nisan'da grubun üye sayısı 70 binden fazladır. Grup üyelerine meydanlara inmekten ziyade işe gitmeme çağrısında bulunur. Dışarı çıkanların da siyah giymeleri ve Mısır bayrakları taşımalarını ister. Mısır'da iktidar sokaklarda toplanarak protesto yapanları sert bir şekilde bastırmakta ve internet üzerinden organize olarak bir araya gelen gruplara da baskı uygulamaktadır. Bu sebeple gruptakilere bu şekilde çağrı yapılmıştır. Ancak eylem günü protestocular şehrin farklı yerlerinde bir araya gelirler ve bunlar arasında yalnızca 6 Nisan Gençlik Hareketi üyeleri değil onlardan bağımsız olan gelen protestocular da mevcuttur. Gösterileri bastırmak için polis şiddet kullanır

ve birçok kişiyi de gözaltına alır. Polisle göstericiler arasında çıkan çatışmada en az 3 kişi ölürken onlarca kişi de yaralanır. (Telci, 2011: s.101)

Kadınlar işçi hareketinde hayati bir rol oynarlar, grevlere ve gösterilere katılırlar ve liderlik ederler. Sanayi kenti olan Mahalla'da kadın tekstil işçileri grevi başlatır ve greve katılırlar. Devlet yanlısı Mısır İşçi Sendikaları Genel Federasyonu'na seçilen kadınlar, kadınları evlerine dönmeye çağıran hükümet sözcülerine meydan okurlar ve kendi yerlerinin sokaklar olduğunu savunurlar. (Pavey, ty: s.8)

6 Nisan 2008 tarihinde gerçekleşen bu gösteri 6 Nisan Gençlik Hareketi için önemli bir milat olur. Hedefledikleri gibi işçileri ve gençleri birleştirebilmişlerdir. Sosyal medya sayesinde hızlı bir şekilde örgütlenmişler ve halk tabanında daha geniş kitlelere yayılmışlardır. Her ne kadar hareketin esas amacı Mahalle el Kübra'daki işçilerin durumuna dikkat çekmek olsa da zamanla vizyonları genişlemiş ve Hüsnü Mübarek'e muhalif diğer kesimlere de seslenmişlerdir. Gösterilerde 3 kişinin yaşamını yitirmesi sebebiyle her yıl onlar anısına anma törenleri düzenlemişler ve isteklerini bu sayede canlı tutmuşlardır. 6 Nisan Gençlik Hareketi bir Facebook grubu olarak kurulmasına karşın Mısır halkını tek bir çatı altında toplayarak örgütlemeyi başarabilmiştir. Aynı şekilde düşünen insanlar bu grup sayesinde örgütlenerek meydanlardaki yerini almışlardır. Mısır'da Mübarek'in devrilmesine giden süreçte diğer iktidar karşıtı örgütlerde de bir araya gelmişler ve 25 Ocak'ta Tahrir Meydanı'nda yerlerini almışlardır.

6 Nisan Gençlik Hareketinin en önemli özelliği farklı siyasi görüş, dini inanış, toplumun farklı kesimlerinden insanları tek bir çatı altında toplamasıdır. Ancak bu hareket ne yazık ki devam edememiştir. 6 Nisan Hareketi içerisinde iki farklı grup vardır; bu gruplar Ahmed Mahir ve Demokratik Cephe'dir. Bu gruplaşma şu şekilde gerçekleşir, Ağustos 2011'de grup içerisinde çeşitli görüş ayrılıkları yaşanır ve bir grup mensup hareketten ayrılarak "Demokratik Cephe" adı altında birleşirler. Ancak hareketin başında bulunan Ahmed Mahir grubu herhangi bir ayrışmanın olduğunu kabul etmeyerek Demokratik Cephe'nin kendilerini temsil etmediğini öne sürmüştür. (Yorulmaz, 2013; s: 14) Ancak görülen odur ki 6 Nisan Hareketi Ahmet Mahir

Cephesi ve Demokratik Cephe olarak bölünmüştür. 2014 yılına gelindiğinde ise 6 Nisan hareketi yasaklanır.

### 2.1.3.4. Halid Said Hareketi

Halid Said Hareketi; Mısır'da Halid Said isimli bir gencin maruz kaldığı polis şiddeti sonucunda öldürülmesi ve bu esnada çekilen görüntülerinin internet aracılığıyla önce tüm Mısır'a, daha sonra da tüm dünyaya yayılması sonucu doğmuş bir harekettir. Yaşanan bu olaydan sonra, Facebook'ta We are All Khaled Said-Hepimiz Halid Said'iz isimli bir grup kurulur. İşte hepimiz Halid Said'iz söylemi, yaşanan bu olay sonrasında Facebook'ta kurulan grubun söylemidir ve zamanla bu olaya dikkat çekmek isteyen ve polis şiddetine dur demek isteyen Mısır halkı tarafından benimsenecektir. Öncelikle Halid Said'in yaşadıklarını ayrıntılı bir şekilde inceleyecek olursak; Haziran 2010'da Mısırlı siyasi aktivist bir genç, Halid Said, İskenderiye'de bir internet kafenin içine sürüklenmiş ve polis tarafından dövülerek öldürülmüştür. Görgü tanıkları iki polis memurunun kafeye girdiklerini ve birdenbire 28 yaşındaki başarılı bir girişimci ve zengin bir ailenin oğlu olan genç aktivisti yumruklamaya ve tekme atmaya başladıklarını söylemişlerdir. Said'in başı merdivenlere çarpılır, sonra kafeden dışarı sürüklenir ve arabanın içine atılır. On dakika sonra, araba geri döner ve kurbanın ölmüş olan bedenini sokağa atar. Kimlikleri bilinmeyen memurlar, ve onların yaptıkları kafedeki görgü tanıkları tarafından cep telefonları ile kaydedilir. (Marcovitz, 2014; s.40) Yaşanan bu olay kısa sürede sosyal medyada yayılır ve halkın tepkisine neden olur. Masum bir genç polis tarafından darp edilerek öldürülmüştür. Wael Ghonim, Google'ın bölge yöneticisi, polis şiddetinden ölen genç bloggerı anmak için "Hepimiz Khalid Said'iz" adında bir Facebook sayfası kurar. Tıpkı Muhammed Buazizi'nin hastanedeki dijital görüntülerinin Tunus'taki aile ve arkadaşlarının internet ağlarına geçmesi gibi, Mısır'da Halid'in vücudunun şehir morguna götürülürkenki morarmış yüzünün görüntüsü bir cep telefonundan binlercesine geçer. Hepimiz Halid Said'iz sayfası bir toplu görüşme portalı haline gelir. Ama sanal bir hatıra olmaktan çok, polisin uzun zaman boyunca bloggerlara yaptığı işkenceyi ortaya koyan bir kanıt haline gelir. (Howard vd, 2011; s:15) Bu Facebook sayfası 500.000 üye kazanmıştır. Bu Ghonim'in tutuklanmasına, gözlerinin bağlanmasına ve 10 gün göz altında

tutulmasına neden olur. Daha sonra Mısır'da demokrasinin sembolü olan Ghonim "Özgürlük uğrunda savaşmaya değer bir lütuftur." şeklinde bir tweet atar. Bu tweet protestoya devam etmek isteyen binlerce Mısırlıyı motive eder. Protesto devam eder, Mısır'da daha çok insan video izlemek, resimleri görmek, yorumlar yapmak, demokrasi adına siyasi devrimi üzerine tartışmak, özgürlük konuşmaları ve sosyo-ekonomik değişim için Facebook'a döner. (Buhuiyan, 2011: s.17)

Daha sonra da amaçlarını açıklayacakları bir internet sitesi oluşturulur. Grup hakkında fikir sahibi olabilmek için grubun internet sitesine bakacak olursak; ilk göze çarpan Hepimiz Halid Said'iz hareketinin Mısır'da işkenceye ve Mısır halkının kendi ülkelerinde insanlık dışı muameleye uğramasına karşı olduklarıdır. (We are all Khalid Said, 2012) Polisin uyguladığı şiddet sonrasında ölen Halid Said'in öncesi ve sonrası olmak üzere iki fotoğrafını yayınlayan grup, polisin Halid Said'in uyuşturucu kullanımından öldüğünü söyleyen emniyet güçlerinin söylemine karşın halkın karar vermesini söylemektedir. Ve yine Halid'in ülkelerini vahşet, işkence ve kötü muameleden uzak hayal eden Mısırlılarının sembolü haline gelir. Birçok genç Mısırlı şimdi sokaklarda, karakollarda ve her yerde günlük olarak karşılaştıkları insanlık dışı muameleden bıkmış durumdadır. Mısırlılar polis tarafından uygulanan şiddetin sona erdiğini görmek istemektedir. (We are all Khalid Said, 2012) İnternet sitesinde Halid Said'in yaşadıklarını anlatan ve isteklerini bildiren grup aslında Halid Said'in öldürülmesine tepki göstermek ve dikkat çekmek için siteyi kurmuşlardır Ve kısa sürede de Mısır halkı arasında yayılmıştır. Ghonim iki hafta sonra serbest bırakılır, ve bu durum kendisini Arap Baharı'nın sesi haline getirir. Kendisi Mısır devriminin sembolü haline gelmesine rağmen, bu fikri reddeder ve; "Ben bir kahraman değilim, ben sadece klavyede yazıyordum, ve niyetim hayatımı tehlikeye atmak değildi, esas kahramanlar sokaklarda olanlardır." der. (Hassan, 2015, s:22)

### 2.1.4. Ordu

Mısır'da yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmelerde ordunun rolü yadsınamaz derecede büyük bir yer kaplar. Bu durum Ortadoğu'da yalnızca Mısır için değil, neredeyse tüm Ortadoğu devletleri için böyledir. Daha eski yıllarda askeri alanda yapılan yenilikler toplumun şekillenmesinde önemli bir rol oynamış, halkın da

orduya katılabilmesi ile beraber ordu toplum içinde daha etkili bir aktör haline gelmeye başlamıştır. Toplum içinde başat bir aktör olan ordu siyasette muhalif bir aktör olarak yerini almış ve iktidarı ele geçirmeyi başarmıştır. Bu bölümde öncelikle ordunun Mısır'da tarihsel olarak geçirdiği evre ve daha sonrasında yakın tarihte uğradığı değişimle beraber Arap Baharı'ndaki etkinliği analiz edilecektir. Ortadoğu'da 20. yüzyılda monarşilerin devrilmesinde ordunun doğrudan etkisi olmuştur. İktidarı ele geçirdikten sonraki iktidar savaşlarında askerler hep galip gelmiştir. Cemal Abdülnasır, Enver Sedat, Hüsnü Mübarek isimlerinin hepsinin askeri bir geçmişi vardır. Mısır'da ordunun rolünün artması Mehmet Ali Paşa ile başlar. Kendisi hem Osmanlı Devleti'ne ordusu ile karşı çıkmış, hem de Osmanlı'dan bağımsız bir ordu kurmayı planlamıştır. 1831 yılında Mehmet Ali isyan ederek ordusunu Filistin'e gönderir. Mısır ordusu Osmanlı ile yaptığı üç meydan muharebesinden zafer ile ayrılır. (Akşin, 2007: s.28) Daha sonra Osmanlı Devleti'ne İngiltere'nin yardım etmesi sonucu Mehmet Ali Paşa Mısır Valiliği dışındaki kazanımlarını kaybetse de Mısır toplumu içerisinde büyük bir saygınlık kazanır.

Mısır'da 1882 yılında Britanya işgalinden sonra ordunun gücü azalmaya başlar ve saldırı özelliğini kaybeder.. Mısır ordusu 1936'ya kadar Britanya kontrolündedir ve ordunun silahları ve eğitimi Britanya tarafından sağlanır. 1936 Anlaşmasına karşı uyanan ilk milliyetçi tepkiler Mayıs 1936'da kurulan Vafd[21] hükümeti Askeri Akademi'ye katılma kurallarını kaldırınca ortaya çıkar. Böylece Askeri Akademi'ye artık yalnızca soylu sınıfa mensup olanlar değil o sınıfa mensup olmayan kesimler de girebilecektir. Daha sonraki dönemde de Hür Subaylar hareketinin lider kadrosuna baktığımızda bu dönemde Askeri Akademi'ye giren subaylardan olduğunu görürüz. (Güler, 2004: s.116)

Orduya halkın içinden kimselerin alınması ile beraber Mısır'ın siyasi hayatının da kaderi değişmeye başlayacaktır. Mısır'ın ileride vizyonunu şekillendirecek olan kişiler bu sayede ordu içinde yetişmeye başlarlar. Bu kesim çoğunlukla yoksul kesime mensup insanlardır. İsrail'in kurulması ile başlayan Arap-İsrail savaşında

[21] Vafd; Mısır'da 1919 yılında kurulan, 1923- 1952 arasındaki siyasette etkili olan ve 1952 Hür Subaylar Darbesinden sonra kapatılan parti.

alınan yenilgiyle beraber ülke içinde muhalefetin sesi de yükselmeye başlar. Ordu, Müslüman Kardeşler, Vafd Partisi, komünist kesim hepsi krala tepkilidir. Hür Subaylar darbesine giden süreçte tüm muhalif sesler beraber hareket ederler. İsrail'e karşı alınan 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda alınan yenilgi Mısır için onur kırıcı bir gelişmedir. Böyle bir dış politika ve Kral Faruk'un İngilere ile olan yakın ilişkisi tepkilere neden olur. Oluşan muhalefet aynı zamanda anti emperyalist bir çizgidedir. Mısır'da ordu ise, milliyetçi, muahafazakar, radikal, komünist, birbirinden çok farklı düşünen kesimlerin sesi olmayı başarabilmiştir. 1952 yılında, Devrim Komuta Konseyi'nin 12 üyesi, en az 8'si kırsal kesimdendir ve Cemal Abdülnasır, Muhammet Necip ve Enver Sedat da dahil olmak üzere kırsal bağlantıları vardır. Diğer dört kişi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Askeri darbede yer alan subaylardan Ahmad Hamrush'a temel tartışma konularından birine açıklık getirir; 23 Temmuz gecesi monarşiye karşı hareket eden subayların hiçbiri büyük toprak sahiplerinin ya da yoksul köylü kitlenin soyundan değildir ve hiçbirinin babasının 50 dönüm arsadan fazla yeri bulunmamaktadır. (Batatu, 1983: s.8 ) 1952'de tüm halk kitlesinin sesi olmayı başaran ve krala karşı birlikte hareket eden bu kitle yönetimi ele geçirir. Göreve geldikten sonra ittifak kurdukları kesimlere karşı ilk başlarda ılımlı davransalar da daha sonra tavırları değişecek ve muhalefete karşı sert bir tavır takınacaklardır. Hür Subayların kendi içindeki iktidar mücadelesini de Cemal Abdülnasır kazanır. Abdülnasır özellikle 1956 Süveyş Krizi karşısında takındığı tutum ile Mısır'da itibarını giderek arttırır. Bağlantısızlık Hareketi ile de Üçüncü Dünya'nın önemli liderlerinden birisi haline gelmeyi başarır. Abdülnasır güttüğü politikalar Nasırcılık adıyla da anılarak bir görüş haline gelmeyi başarır. İsrail'e karşı bir politika izleyen Abdülnasır her ne kadar Arap-İsrail savaşlarında (1956 Süveyş ve 1967 Arap-İsrail Savaşı) yenilgiye uğrasa da bu onu koltuğundan etmeyecektir. Kendisinden sonra iktidara gelen Enver Sedat'da askerdir. O da Hür Subaylar hareketinde yer almıştır. İsrail'e karşı izlediği ılımlı politikalar onun sonunu hazırlayan bir unsur olmuştur. Yıllarca Arap devletleri İsrail'i bölgeden atma politikası gütmüş; ancak her seferinde başarısız olmuştur. Enver Sedat ise İsrail'e karşı ilk kez barışçıl yaklaşan Arap devlet adamıdır. Bölgede İsrail'in varlığını kabul eden Sedat Batılı devletlerin de desteğini alarak barış görüşmelerine başlar. Ancak bunun sonunda bir suikast sonucu öldürülür. Gama'a El-İslamiyya'nın liderleri planlarını iyi kurarlar. Genç bir topçu subayı ve grubun ateşli bir taraftarı olan

Teğmen El-İslambouli ve komplocu arkadaşları, titizlikle plan yaparlar. Törendeki askerlerin gerçek cephane bulundurmasına izin verilmediği halde, onlar bi miktar temin ederler. Senenin başından beri, İslami bir yönetim kurmak için kurdukları hırslı bir planın parçası olarak Sedat'ı ortadan kaldırmayı planlarlar. 6 Ekim'deki tören, tek darbede hem Sedat'ı hem de önde gelen mesai arkadaşlarını ortadan kaldırmak için kusursuz bir fırsattır. (Finklestone, 2007: s. 246) 6 Ekim 1981 günü, 1973 Savaşı kutlama törenleri sırasında dini fanatik bir grup tarafından öldürülür. (Köprülü, t.y: s.187) Enver Sedat'tan sonra Devlet Başkanı Yardımcısı olan Hüsnü Mübarek ilk başta geçici olarak iktidara gelse de sonra o da yerini sağlamlaştırır. Hüsnü Mübarek de ordu mensubudur. Ve Arap dünyasında iktidarı en fazla elinde tutan liderlerden birisi haline gelecek ve Arap Baharı'ndaki tepkilerin de odak noktası olacaktır.

Hüsnü Mübarek iktidarının devrildiği ve 25 Ocak'ta Tahrir Meydanında başlayan protestoların sonuç verdiği Arap Baharı sürecine yön veren aktörlerden bir tanesi de ordudur. Bu süreçte ordunun rolü oldukça hayatidir. Protestoların gidişatını şekillendiren en önemli tavır ve tutum ordudan gelir.. Hiçbir zaman sivil bir cumhurbaşkanına sahip olmayan Mısır için ordunun siyaset üzerinde etkisi fazladır. Arap Baharı sürecinde de ordunun tavrı ülke açısından oldukça merak konusu olur. Merak edilmesinin sebebi ise ordunun tavrının protestoların ilk başladığı zamanlarda açıkça belli etmemesi, ne Hüsnü Mübarek'ten ne de Tahrir Meydanı'nda toplanan kalabalıktan bir yana tutum izlemesidir. Tunus ordusu ile kıyasladığımız zaman Mısır ordusu göstericilerin arkasında fazla durmamıştır ve ülkenin kanunlarını, Hüsnü Mübarek'i daha çok desteklemiştir. (Lutterbeck, ty: s.163)

Ordu gibi ülkenin en güçlü kurumlarından birinin protestolar karşısında tavrını belli etmemesi aslında normal bir durumdur. Yıllarca siyasi iktidarlar ordunun içinden çıkmıştır. Devlet ordu içerisinde çeşitli reform hareketleri gerçekleştirmiştir. Şüphesiz ki ordu Hüsnü Mübarek'ten yana bir sergilense de bu şaşırtıcı bir gelişme olmayacaktır. Geçmişten bu yana Mısır ordusunda yaşanan gelişmeleri değişimleri inceledik. Arap Baharı'ndaki tavrı içinde bunlara bağlı olarak özellikle yakın dönemde orduyu incelemek gerekmektedir. Hüsnü Mübarek döneminde ordu içinde yapılan reformlar, son dönem ordu ve Hüsnü Mübarek iktidarı arasında yaşanan fikir

ayrılıkları ordunun Arap Baharı diye adlandırılan bu protestolar karşısındaki tavrının belirleyicisi olacaktır.

Hüsnü Mübarek döneminde Mısır ordusunda yapılan bazı reformalar ordunun özellikle ekonomik yapısını değiştirir. Ekonomik yapının değişmesiyle beraber ordunun siyasi olaylara karşı tutumunda da farklılıklar yaşanır. 1970'lerde askeri ve sivil endüstri tarım ve altyapı kollarında başlayan ve zamanla diğer alanlara da yayılan yatırımlar sayesinde Mübarek döneminde Mısır ordusu neredeyse bir holding haline gelmiştir. 1979'da bir kanun çıkar ve bu kanınla beraber ordunun ekonomik faaliyetleri garanti altına alınır. Bu kanuna göre orduya ticari bankalarda hesap açma ve hükümet bütçesinden bağımsızlık hakkı verilir. Böylece ordunun ticari faaliyetlerinden sağlanan gelir merkezi bütçeye gitmez ve ordunun kendi içerisinde kalır. (Kurt, 2014: s.13) Ordunun bu şekilde kendi ekonomisini devlet ekonomisinden özerkleştirir. Kurum olarak da kendisi daha bağımsız bir kurum haline gelir. Siyasi olarak da daha güçlü bir konum elde eder. Aslına bakılacak olursa Mübarek iktidarı orduya bu şekilde imkanlar sağlayarak orduyu kendi safında tutma hedefini gütmüştür. Mübarek iktidarı bu yolla kendi iktidarına üst düzey yöneticilerin sadakatini sağlar. Mübarek kendisini ordu üzeriden korumaya yönelik çeliştli mekanizmalar da üretir. Özellikle Olağanüstü Hal Yasası çerçevesinde sivilleri yargılama yetkisi muhalif grupların siyasi propagandalarını olumsuz etkiler. Kısacası Mübarek döneminde ordu ile Mübarek yönetimi arasında mevcut durumunun korunmasına yönelik bir fikir birliğine varılmıştır. (Kurt, 2014: s. 14) 1981 suikastının ardından yürürlüğe giren Olağanüstü Hal rejimi, Mübarek döneminde yaşanan insan hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasını ilk adımıdır. Mısır giderek bir polis devleti haline gelirken, bir devlet politikası olarak insan hakları ihlalleri ve işkence gitgide yayılır ve normalleştirilir. Aynı zamanda medya organları üzerindeki baskı da giderek artar. (Özkoç, 2014: s.33) Görüldüğü gibi Hüsnü Mübarek zamanında ordunun ekonomik durumu iyileştirilmiştir. Devletten daha özerk hale gelmesiyle beraber siyasi olarak da daha etkin bir hale gelmiştir. Ancak son dönemlere baktığımız zaman ordu ve Hüsnü Mübarek arasında çeşitli anlaşmazlıklar söz konusu olmuştur. İşte bu anlaşmazlıklar ordunun önce tarafsız kalmasına, sonra ise Hüsnü Mübarek'ten yana bir tavır sergilememesine, daha sonra da Tahrir

Meydanı'nda toplanan kalabalıktan yana bir tavır sergilemesiyle sonuçlanacaktır. Tabiki bu gelişmelerin hepsi aşama aşama gerçekleşir.

Peki neden Mısır ordusu Mübarek rejimini kurtarmayı reddetmiştir? Öncelikle, ordunun seçkinleri Cemal Mübarek'ı, cumhurbaşkanının oğlunu ve varsayılan halefini küçümserler. Bir iş adamı, Cemal, devlet girişimcileri olarak adlandırılabilecek bir gruba liderlik etmektedir. İkinci olarak, generallerin ekonomik rahatsızlık ve durgunluğun yanında gençliğin yabancılaşması ve radikal İslamın yayılması hakkındaki endişeleri artmaktadır. Üçüncü olarak, Mısırlı askerler, Tunuslular gibi, rejimin 1.4 milyon kadar insanı Mısırdaki geniş polis ve güvenlik güçleri olarak istihdam edilmesini- ve daha fazla ayrıcalıklara sahip olmasını- görmekten memnun değildir. (Barany, 2011: s.32)

Tüm bu gelişmeler ışığında Tahrir Meydanı'nda olaylar ilk başladığında Mısır ordusu ilk günlerde tavrını belli etmez. Mısır ordusu reform yanlısı hareketlere daha sınırlı müsamaha göstermiş ya da destek vermiştir; örneğin protestoların ilk haftasından sonra, silahlanmış Mübarek yanlıları Tahrir Meydanı'na atlar ve develer ile girerler ve orada demokrasi yanlısı göstericilere saldırırlar. Birkaç göstericinin Mübarek yanlıları tarafından öldürüldüğü rapor edilse dahi, meydanda hazır bulunan ordu birlikleri araya girmez, onun yerine göstericilere meydanı terk etmeleri ve evlerine gitmeleri çağrısında bulunurlar. (Lutterbeck, ty: s.163)

Yaşananlardan da anlaşılacağı üzere ordu Tahrir Meydanı'ndaki göstericilere saldırmaz; ancak Hüsnü Mübarek'in gönderdiği birliklerin de yanında yer almaz. Ancak Hüsnü Mübarek'in ordu üzerinde yaptığı reformlar kendisine yarar sağlamaz. Gösteriler esnasında da yapılan görüşmeler sonuçsuz kalır. Ordu yayınladığı bildiriler ile göstericilere ateş açmayacığını açıklar.[22] İşte bu açıklama her şeyin dönüm noktası olur. Hüsnü Mübarek daha da yalnız kalır. Bu sayede göstericiler Hüsnü Mübarek'i göndermek için protesto hareketlerine devam edebilirler. Tüm bu yaşananlar Hüsnü Mübarek'in iktidardan çekilmesi ile sonuçlanacaktır.

[22] 31 Ocak günü ordu devlet televizyonunda yasal ve meşru haklarını kullanarak gösteri yapan Mısırlılara müdahale etmeyeceğini açıklar.

## 2.2. MISIR'DA ARAP BAHARI'NIN BAŞLAMASI VE ARAP BAHARI SIRASINDA YAŞANANLAR

Mısır'da Arap Baharına giden süreçte yaşananlara baktığımız zaman aslında tüm bu yaşananların birdenbire olmadığını görürüz. Halk Tahrir Meydanı'na aniden inmemiştir ya da Tunus'taki işsiz bir gencin kendini yakmasından sonra olayların Mısır'a da sıçraması tesadüfi değildir. Arap ülkelerindeki ayaklanmalar her ne kadar birbirinden farklı olsa da, tüm protestolar insanlık onuru, özgürlük ve sosyal adalet talepleri ile bağlantılıdır. Mısır'da 25 Ocak 2011'deki ilk büyük protesto binlerce insanı "ekmek, özgürlük ve insanlık onuru" sloganları ile Kahire'deki Tahrir Meydanı'na getirir. (Beck ve Hüser, 2012: s. 3) Mısır'da Mübarek uzun yıllardan beri iktidardadır ve bu iktidar giderek baskıcı ve otoriter bir yapıya bürünmüştür. İktidar ve çevresi zenginleşirken halk yoksulluk sınırında ve altında yaşamaya başlamıştır. Mısır'daki muhalif yapılanmalar da birdenbire oluşmaz. Müslüman Kardeşler 1930'lardan beri vardır. İşçi hareketleri 2000'li yıllara gelindiğinde artmıştır. Ve tüm bu yaşananlar teknoloji sayesinde bir birleşmeyi doğurmuştur. Halk sosyal medya alanlarında gruplar kurmuş, yaşananları kaydetmiş ve tüm ülkeye hatta tüm dünyaya duyurmuştur. Sonunda Hüsnü Mübarek'in artık gitmesi konusunda hem fikir olan tüm bu farklı çevreler Tahrir Meydanı'nda soluğu alır. Hükümet her ne kadar internete, telefona, medyaya, kısacası tüm iletişim araçlarına sansür uygulasa da Tahrir Meydanı'nda insanlar toplanmaya başlamıştır. Bu bölüme kadar Arap Baharı'na giden süreçte insanların nasıl örgütlendiği, Mısır'da var olan muhalif hareketlerin Arap Baharı'ndaki rolleri anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ise kitlelerin Tahrir Meydanı'nda toplanmasından sonra yaşananlar ve Hüsnü Mübarek iktidarının nasıl gün ve gün yıkılmaya doğru gittiği gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Eylemler ilk olarak 17 Ocak'ta meclis binasının önünde bir gencin kendini yakma girişimi ile başlar. Daha sonra 25 Ocak'ta Başkent Kahire ve İskenderiye'de eylemler yapılır. Başkent Kahire'nin Tahrir Meydanı'nda toplanan halk önce, işsizlik ve yoksulluğun daha sonra da Mübarek'in ülkeyi terk etmesini ister. Protestolar giderek artar ve Mübarek en sonunda pes eder, televizyondan yaptığı açıklama ile gelecek seçimlerde aday olmayacağını söyler ve Mısır'a da değişim sözü verir. (Taşkesen, t.y: s.267) Ancak Mübarek bu noktaya gelene kadar Tahrir Meydanı'nda birçok şey yaşanmıştır. İktidarının sallantıda hatta bitmekte

olduğunun farkına varan Hüsnü Mübarek Tahrir Meydanı'ndaki kalabalığı çok çeşitli şekillerde engellemeye çalışır. İnsanları Tahrir Meydanı'nda buluşmasını sağlayan en önemli araç hiç şüphesiz ki internet olmuştur. Teknolojinin bu denli geliştiği 21. yüzyılda Mısır halkı bunu doğru kullanmayı başarmıştır. Yıllardan beri örgütlenen halk sonunda Tahrir Meydanı'nda kendisini göstermiştir. Hüsnü Mübarek de bunun farkındadır. Ocak Devrimi sırasında (27 Ocak-1 Şubat 2011) Mübarek interneti beş gün boyunca kapatma girişiminde bulunur. Bu girişim, bilgiyi yeniden farklı kanalları aracılığı ile yönlendirmek ve alternatif iletişim rotaları bulmak ve insanları birbirine bağlamak için birlikte çalışan dünyadaki yüzlerce insanın ve bilgisayar korsanlarının dayanışması, yaratıcılığı, marifetliliği ve teknolojik başarısı ile tanışır. (Shihade, s.10) Her ne kadar Hüsnü Mübarek insanların sosyal medya üzerinden örgütlenip sokağa çıkmalarını engellemek için interneti yavaşlatsa ya da kapatsa da insanlar bunun için alternatif bir aramaya başlarlar. Teknolojinin bu denli geliştiği böyle bir ortamda bu iletişimi engellemenin sanıldığı kadar kolay olmadığı da görülür.

Öfke Günü olarak anılan 25 Ocak 2011, Tahrir'deki on sekiz günlük kitlesel işgalin ve gösterilerin başlangıcıdır. Ancak Mısır halkının yalnızca başkaldırının değil, devrimin bayrağını eline alması, 28 Ocak 2011'de gerçekleşmiştir. (Amar ve Prashad, 2014: s. 71) 28 Ocak'ta Öfke Cuması protestoları başlar. Cuma namazından sonra Kahire ve Mısır'ın diğer şehirlerinde yüzbinlerce insan toplanır. Hükümet halkın organize olmasını engellemek için elektronik haberleşme araçlarını kapatacak bir girişimde bulunur. Ancak gösteriler, internet sansürünü ve Mısır'ı aşıp insanların evlerinden çıkmasını ve sokaklarda protesto etmesini sağlayarak devam eder. (Sedra, 2013, s.4) Olayların devam ettiği sırada Hüsnü Mübarek elindeki tüm güçleri kullanmaya başlar. Çünkü kalabalık dağılmamakta, aksine artmakta ve etraftaki diğer muhalif unsurlardan da destek almaya başlamaktadır. Tahrir Meydanı'nda protestoların yoğun bir şekilde devam ettiği sırada Hüsnü Mübarek beklenmedik bir şey yapar. 2 Şubatta, Tahrir Meydanı'nda en tuhaf sahnelerden biri ortaya çıkar; rejim tarafından tutulan bir grup meydana atlar ve develer ile girer. Niyetleri kalabalığa gözdağı vermek ve onları dağıtmaktır, ama protestocular yerlerini korurlar ve diğerleri geri çekilirler. (Marcovitz, 2014: s.50) Hüsnü Mübarek'in Tahrir

Meydanı'na develer ve atlar ile saldırması şüphesiz ki beklenmedik bir davranış olmuştur. Ancak buna rağmen meydandaki kalabalığı yıldıramaz.

Tahrir Meydanı'nda tüm bunlar yaşanırken hiç şüphesiz olayların kaderini belirleyen bir takım çevresel durumlar gerçekleşmiştir. Mısır'da Arap Baharı'na giden süreçte rol olan muhalif hareketlerin bu direniş sırasındaki tutumu direnişin kaderini etkileyecektir. Özellikle de ordunun tutumu gidişatı önemli ölçüde belirleyecektir. Şimdi ise Mısır'daki muhalif hareketlerin Arap Baharı esnasında tutumlarına değinelim. Tahrir Meydanı'ndaki muhalifler kendi ideolojilerinde sıyrılarak tek talepleri olan Mübarek'in gitmesi için protestolar gerçekleştirmiş ve muhalif aktörlerin üyelerinin meydanda olması, yaptıkları açıklamalar, üstlendikleri roller olayların akışını belirlemiştir. Bu muhalif hareketler içerisinde tam sayamasak da ordunun tutumu da bu olaylar sırasında merak konusu olmuş ve sonunda da bu protestoların başarıya ulaşmasında belirleyici olmuştur. Ancak ülkede var olan bu muhaliflerin duruşları net olmamıştır. Protestolar başladığında çoğu çekimser kalmış, herhangi bir görüş belirtmemiştir. Bu süreçte incelenmesi gereken bir diğer husus da Mısır'da yıllardan beri süregelen muhalefetin simgesi haline gelmiş bir takım örgütlenmelerin protestolar başladığı sırada sessiz kalmaları ve destek vermemeleridir. Ülke siyasetinde ağırlık sahibi muhalif örgütlenmeler 25 Ocak'taki eylemi desteklemezler. Vafd Partisi eyleme katılmayacağını ifade eder. Muhammed El Baradey'in amacı başkan olmaktır; ancak o da protestoları desteklemez. Müslüman Kardeşler eyleme katılmayacağını duyurur.. Zaten Müslüman Kardeşler 2008 Nisan ve Mayıs'ındaki büyük gösterilerde de yer almamışlardır. (Birdal ve Günay, 2012: s. 91) Ülkedeki en köklü muhalif hareket olan Müslüman Kardeşlerin tavrını burada incelemek gereklidir. Müslüman Kardeşler ülke içerisinde uzun yıllardan beri örgütlü olan yegane muhalefet hareketidir. En son yeraltı örgütlenmesi şeklinde konumlarını koruyan hareket 2000'li yıllarda seçimlere girerek mecliste hatırı sayılır bir sayı elde etmişlerdir. Tahrir Meydanı'nda kendisini gösteren halk bu şekilde bir örgütlenmeden yoksundur. Müslüman Kardeşler hem daha sistematik hem de siyasi arenada söz sahibi bir pozisyondadır. Bu yüzden gösteriler başladığı esnada Müslüman Kardeşler gibi bir muhalefet hareketinin tavrı merak konusu olmuştur. Ancak beklenenin aksine Müslüman Kardeşler Mübarek karşıtı gösterilerin yanında hemen durmaz. Hüsnü Mübarek'e yıllardır muhalefet

etmesine karşın Tahrir Meydanı'ndaki gösteriler başladığında öncelikle pasif kalmayı tercih eder ve resmi bir açıklamada bulunmaz. Bunun sebebi belki Müslüman Kardeşlerin hiçbir zaman iktidarı devirmek gibi bir hedefinin olmamasından kaynaklı olabilir. Müslüman Kardeşler de tıpkı ordu gibi tarafını seçmez ve ortada bir pozisyon almayı tercih eder. Ancak Tahrir Meydanı'ndaki gösterilerin giderek artmasıyla beraber yine ordu gibi bu kez tarafsız kalmayacaktır. Hareket, protesto gösterileri sırasında önlerde yer almak istememektir. Mensuplarını gösterilere katılmak için yönlendirir; ancak protestolara önderlik etmez. Üstelik gösterilerde aktif bir şekilde yer alan seküler muhalefetin önemli ismi Muhammed el-Baradey'in önderliğine de ses çıkarmaz. Muhammed Mursi'nin şöyle bir açıklama yapar: "Biz bu hareketin arkasında değiliz, bilakis onunla birlikte hareket ediyoruz. Hareketin önderi değil, parçası olmak istiyoruz." (Pargeter, 2010: s. 179) Görüldüğü üzere yaşananlar hakkında fikir beyan etmek Müslüman Kardeşler için kolay olmaz. Bu yüzden olaylar başladığında çekimser kalsa da Mübarek sonu yaklaştıkça daha aktif olmaya başlar. Harekette öne geçmeyen Müslüman Kardeşlerin bu tavrı da belki sonrasında işine yarayan nokta olacaktır.

Tahrir Meydanı'ndaki olayların akışını değiştiren ve önemli bir rol oynayan bir diğer husus da ordunun tutumudur. Mısır'daki Arap Baharı'nın belirleyicisi ordu olur. Protestolar sırasında ordunun tutumunu inceleyecek olursak; Hüsnü Mübarek'in kendisi de bir ordu mensubudur, bu sebepledir ki ordunun da kendisinin yanında olduğunu düşünür. Ordu protestoların ilk günlerinde net bir tavır sergilemez. Mübarek'in karşısında da yer almak, Tahrir Meydanı'nındaki protestoları destekleyici herhangi bir açıklama da yapmaz. Ancak Tahrir Meyndanı'ndaki kalabalık günden güne nicelik olarak çoğalmaktadır. Toplanan kabalık spesifik olarak herhangi bir siyasi partinin ya da herhangi bir örgütü temsil etmemektedir. Toplananların kullandıkları sloganlar da ideolojik çizgilerin dışındandır. Kalabalık Mübarek'in iktidarı bırakması konusunda hemfikirdir. Talepleri de bir siyasi görüşten ziyade temel ihtiyaçları yansıtmaktadır. Tahrir Meydanındaki kabalık "Ekmek, Özgürlük, Onur" ve "Mübarek Git" demektedir. Ordu da bunun farkına varır. Protestolarda Tahrir Meydanı'nda toplanana kalabalığın yanında olmak kendilerini durduğu çizgiyi değiştirmeyecektir. Bu şekilde bir tavır sergilemekle siyasi ve ideolojik bir görüş beyan etmeyeceklerdir. Silahlı Kuvvetler Yüksek

Konseyi 10 Şubat'ta "Communique No. 1" başlığıyla Mısır halkının kazanımlarını ve anavatanlarını koruma amacıyla alınacak tedbirleri belirli bir zaman dilimi belirtmeksizin yapmaya başladıklarını açıklar. Bu ifadelerde Cumhurbaşkanı ya da yardımcısı yer almaz ve bu daha önceki yaşananlardan hareketle darbe göstergesi olarak kabul edilebilir. Böylece ordunun ilk günlerdeki belirsiz tavrının yerini Mübarek karşıtlığı alır. Bu arada sokağa çıkan askerlerin göstericiler tarafından büyük bir memnuniyetle ile karşılanırlar, hatta üst düzey subaylarında sokaklara iner, bu da halk tarafından ordunun kendilerinin yanında olduğunu ve Mübarek rejimimini korumayacaklarının bir göstergesi olarak kabul edilir. (Kurt, 2014: s.15) Ancak Tahrir meydanındaki protestoların kırılma noktası işte tam da budur. Ordunun rolü Mısır'da gerçekleşen Arap Baharı'nın kaderini tayin edecektir. Hüsnü Mübarek ordunun üst düzey yöneticileri ile bir görüşme gerçekleştirir. 31 Ocak günü önemli bir gelişme yaşanır ve ordu devlet televizyonunda yaptığı açıklama ile Mısır'da protesto yapanlara müdahale etmeyeceğini açıklar. Bu açıklama ile beraber Mübarek iktidarının konumu giderek zora düşer ve ordunun da yanlarında olduğunu hisseden halk kitleleri sokaklara akmaya başlar. Açıklamanın ertesi günü yaklaşık 1 milyon kişi Mübarek'in devrilmesi için düzenlenen protestolarda yer alır. (Ayhan, 2012: s.113)

İşte ordunun sivil halka müdahale etmeyeceğini açıklaması Mısır'daki Arap Baharı'nın en önemli belirleyicisi olmuştur. Hüsnü Mübarek'in ordu ile yaptığı görüşmeler sonuçsuz kalmış ve ordu yönetimden yana tavır almamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi ordu Hüsnü Mübarek'in oğlu Cemal Mübarek'i iktidara hazırlamasından rahatsızdır. Ordu, Mübarek'ten yana tavır almamış; ve halka müdahale etmeyeceğini açıklamıştır. Hiç şüphesiz ki bu adım da meydanlardaki insanları cesaretlendirir.

Bu olayların en önemli isimlerinden biri de Atom Enerjisi Kurumu eski başkanı Muhammed El Baradey'dir. El Baradey 30 Ocak 2011'de Tahrir Meydanı'na gelir ve bir açıklama yapar: "Siz bu devrimin sahiplerisiniz. Gelecek sizlersiniz. Bizim asıl isteğimiz rejimin sonlanması ve Mısırlıların özgür, faziletli ve erdemli bir hayat sürdüğü yeni bir Mısır'ın başlamasıdır." der ve El Baradey'in bu sözleriyle bahsettiği

konu Mısır'ın ve diğer Arap halklarının içinde olduğu "yoksulluk, işsizlik ve siyasi baskı" üçlüsüne artık "Yeter!" demesi gerektiğidir. (Yavuz ve Erdurmaz, 2012; s. 47)

Hüsnü Mübarek protestoların önüne geçemez. 31 Ocak 2011'de hükümette değişiklik yapar ve Sivil Havacılık Bakanı Ahmet Şefik'i başbakan, Savunma Bakanı ve Mısır Silahlı Kuvvetleri Askeri Üretim ve Başkomutanı Muhammed Hüseyin Tantavi'yi ise başbakan yardımcısı olarak atar. Ancak Mısır halkı artık demokrasi talepleriyle sokaktadır ve yapılan bu değişiklikler onlar için yeterli olmaz. (Güçtürk, 2016; s. 27) Gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Hüsnü Mübarek giderek sona yaklaşmaktadır. 25 Ocak'ta Tahrir Meydanı'nda başlayan olayların sonu gelmiştir. Halk Tahrir Meydanı'ndadır. Ülkenin muhalif hareketleri ve ordu da Hüsnü Mübarek'in iktidarını bırakmasını istemektedir. Tunus'da başlayarak Mısır'a da sıçrayan protestolar sonucunda Hüsnü Mübarek 11 Şubat 2011'de yetkilerinin çoğunu yardımcısı Ömer Süleyman'a devreder, 11 Şubat 2011'de ise görevini orduya ve anayasa mahkemesine devrederek istifa eder. Hüsnü Mübarek'in bu kararından sonra İsviçre Hükümeti İsviçre bankalarında yer alan hesaplarını dondurur. (Yavuz ve Erdurmaz, 2014: s.44) Tantavi başkanlığında bulunan Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi ayaklanmanın 18. gününde ülke yönetimine el koyar. Konsey yönetime el koymasının ardından demokratik seçimlerin en kısa zaman içerisinde yapılacağını açıklar ve Mübarek döneminde yöneticilerine de yurt dışını çıkma yasağı koyar. 13 Şubat 2011'de ise Anayasa askıya alınır ve Meclis feshedilir. (Güçtürk, 2016; S.28)

Mısır'da Başbakan Ahmet Şefik'in 3 Mart'ta istifa etmesi üzerinde yerine Essam Şeref atanır. Essam Şeref Arap Baharı protestoları sırasında Tahrir Meydanı'na inen ve protestocuların tanıdığı ve sevdiği bir isimdir. Göreve geldikten sonra halkın tepkisini çeken bazı bakanlarda değişiklik yapar. (Birdal, ty: s.176)

Mübarek'in istifa etmesiyle beraber Tahrir Meydanı'nda toplanan kalabalığın talebi gerçekleşmiştir. Mısır'da 30 yıldan fazladır süren otoriter rejim gitmiştir. Ancak bundan sonraki yaşanacak olan süreç Hüsnü Mübarek'in gitmesinden daha önemli olacaktır. Hüsnü Mübarek'in istifası sadece bir başlangıçtır. Mısır halkının yoğunlaşan demokrasi talebinin yerine gelmesi için bundan sonraki süreç önem arz eder. Tahrir Meydanı'nda farklı fikirlerden de olsa toplanan kalabalık Hüsnü

Mübarek'in gitmesi konusunda hem fikir olmuştur. Ancak parlamenter seçim sürecinde tüm farklı unsurlar kendi saflarındaki yerlerindeki alırlar. Mısır'da 2011 sonunda başlayan üç aşamalı seçimlerin sonucunda iki İslamcı parti öne çıkar. Müslüman Kardeşler'in Hürriyet ve Adalet Partisi, "Mısır İçin Demokratik İttifak" adıyla girdiği seçimlerde oyların yüzde 37.5'ini kazanır. Selefiler'in Nur Partisi'nin başını çektiği İslamcı Blok ise yüzde 27.8 oy alır. Böylece iki İslamcı örgüt oyların yüzde 65.3'ünü almış olur ve meclisin hakimi konumuna gelir. (Birdal, ty: s.293)

## 2.3. ARAP BAHARI SIRASINDA SÜPER GÜÇLERİN DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİ

Ortadoğu bölgesinde Arap Baharı olarak adlandırılan süreçler yaşanırken dünya üzerinde iki büyük güç olan ve Ortadoğu ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkileri bulunan iki önemli devleti bu süreçlerden ayrı düşünmek imkansızdır. Bu bölümde Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın Mısır'da gerçekleşen Arap Baharı olayları sırasında izlediği dış politika stratejilerinden ve daha sonra da süreç sonrası yeniden kurulan düzen içerisinde yer aldıkları taraflardan bahsedilecektir.

Amerika'nın Arap Baharı sırasında uyguladığı dış politikayı anlayabilmek için öncelikle daha önceki dönemlerde dış politikada uyguladığı stratejileri incelemek gerekmektedir. Arap Baharı sırasında Amerikan Başkanı Barack Obama'dır. Barack Obama göreve geldiği ilk günden itibaren kendisinden önceki politikaları değiştireceği sinyalini vermiştir. Bu sebeple kendisinden önceki dönemin dış politika stratejisi ve kazanımları incelendiği zaman Amerika'nın Arap Baharı sırasındaki tavrı daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Amerika'nın Ortadoğu politikası incelendiği zaman geçmişten beri Ortadoğu coğrafyası üzerinde farklı stratejiler geliştiren bir Amerika ortaya çıkmaktadır. Amerika'nın Ortadoğu için önceliği 1948 yılında İsrail kurulduktan sonradan itibaren İsrail'in güvenliğinin sağlanmasıdır. (Ataman, 2006: s.402) Daha sonrasında ise enerji kaynaklarının güvenliği Amerika'nın Ortadoğu'daki hamleleri açısından belirleyici bir rol üstlenmiştir. İsrail'in güvenliği ve bölgede enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak çerçevesinde şekillenen Amerika'nın Ortadoğu politikası değişen dünya dengelerine göre farklı perspektifler kazanmıştır. Bizim daha çok inceleyeceğimiz dönem Soğuk Savaş sonrasında

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçten başlayarak günümüze kadar uzanan dönemin nasıl şekillendiğidir. ABD'nin 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki dış politikasını iki önemli parametre oluşturmaktadır. Bunlardan ilki realist anlayış diğer ise liberal anlayıştır. Realist parametre daha çok siyasi arenayı kapsamakta olup; çevreleme, caydırma, güç dengesi ve askeri yöntemlerin yoğunluklu olduğu bir stratejidir. Liberal parametre ise daha çok ekonomi ağırlıklı olup, açık ekonomi, pazar demokrasisi gibi unsurların yer aldığı bir anlayıştır. (Ataman, 2006: s.428)

Yakın dönemde Amerika'nın Ortadoğu politikasını şekillendiren en önemli olaylardan biri 11 Eylül saldırıları olmuştur. 11 Eylül saldırıları sırasında Amerikan Başkanı George W. Bush'dur. Amerika kendi ülkesinde terör saldırısına uğramıştır. Amerika'nın geleneksel dış politika stratejisi Çevreleme (Containment) ve Caydırıcılık (Deterrence) olarak adlandırılır. 11 Eylül olaylarından sonra Amerika bu stratejilerini bırakarak onların yerine önceden müdahale (Preemption) stratejisini uygulamaya başlar. Ancak bu yeni strateji tüm dünya tarafından ciddi bir şekilde eleştirilir. Bu nedenle Obama'nın ABD Başkanı olmasından sonra Bush yönetiminin olumsuz uygulamaları ve Amerika'nın bu olumsuz imajı düzeltilmeye çalışılır. (Akbaş, 2011: s.8)

11 Eylül saldırıları sonrasında Irak ve Afganistan'ın işgali ile beraber Amerika önceden müdahale stratejisini uygulamaya başlar. Terörü önlemek ve Ortadoğu ülkelerinde demokrasiyi sağlamak düşüncesini sağlamaya çalıştığı tezini savunur. Ancak bu savaşlar sonrasında Irak'ta kitle imha silahlarının bulunmadığının anlaşılmasından sonra Amerika kamuoyunun gözünde de haklılığını yitirmeye başlar. Artık Amerikan halkı da bu savaşlardan yanlı bir tutum sergilememektedir. Bu siyasal süreç içerisinde Obama 4 Kasım 2008 yılında Amerika Birleşik Devlerinin 44. Başkanı olarak seçilir. (The White House, ty)

ABD'nin yeni Başkanı artık Obama''dır; ancak ABD'nin küresel stratejik hedefine yönelik bir değişim yaşanmaz. Değişen yalnızca bu hedeflere yönelik olarak kullanılacak olan araçlar olur. Bush'un tercih ettiği "Hard Power" yerini "Soft Power" stratejisine bırakır Obama iktidarı ile beraber Genişletilmiş Ortadoğu'ya

yeniden yönelmek ve Ortadoğu bölgesinde Amerikan diplomasisi yeniden masaya yatırılan konular olur. (Akbaş, 2011: s.8)

Barack Obama başkan olarak geldiği zaman kendisinden önceki başkan olan George W. Bush'tan sorunlar ile dolu bir dış politikayı devralır. Hem kendi ülke vatandaşları hem de dünya kamuoyu Amerika'nın Bush döneminde uyguladığı dış politikayı eleştirmektedir. Irak'ın işgali başarısızlıkla sonuçlanmış, Irak'ta kitle imha silahlarına rastlanmadığı açıklanmıştır. Irak ve Afganistan işgali yüzünden İslam ülkeleri Amerika'ya tepkilidir. Ortadoğu coğrafyasındaki ülkeler ile ilişkiler iyi bir yöne gitmemiştir. Barack Obama yönetime geldiği ilk dakikadan itibaren kendi başkanlığının farklı olacağının sinyallerini vermeye başlar. Bush döneminin aksine güç kullanımından ziyade müzakere ve diyalog politikaları öne çıkar, tek taraflı politikalar yerine çok taraflı politikalar uygulamaya konulur, kendisinden yana olan devletler ile ittifak kurarak ABD'nin düşmanlarına karşı birlikte hareket etmeye çalışılır. Aynı zamanda da ABD'nin tüm dünya ile savaş halinde gibi görülen dış politikadaki imajını da düzetilmeye çalışılır. (Altunışık, 2009: s.78)

ABD, 11 Eylül olaylarından sonra Irak'ın işgaliyle beraber sadece İslam coğrafyasını değil tüm dünyanın tepkisini kazanır. Uzun süren Irak işgalinden sonra bir sonuca varamayan ABD, artık bu şekilde bir çözüme gidemeyeceğini kavrar ve politika değiştirerek saldırgan bir tutum izleyerek karşı tarafı yok etmek yerine onunla artık düşman olmama stratejisi gütmeye başlar. Bu tavır değişikliğini yalnızca ABD değil diğer Batı devletleri de benimser ve bu politika değişikliği Arap Baharı olaylarının yaşanmasına zemin hazırladığı gibi hızlı bir şekilde ilerlemesi de yardımcı olur. (Kibaroğlu, 2011: s.27) Nitekim Tunus'tan başlayarak Arap Baharı olaylarının cereyan etmesi Obama yönetimin Amerika'nın bu yeni dış politikasını göstermesi için bir fırsattır. Daha sağduyulu bir şekilde ilerleyen dış politikanın Arap Baharı olayları sırasındaki tepkisi merak konusu olur. Çünkü Hüsnü Mübarek Amerika ile işbirliği içerisinde olan bir cumhurbaşkanıdır.. Camp David Süreci'ne destek vermiş ve İsrail ile olan ilişkilerini iyi tutmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi bölgede İsrail'in güvenliğinin sağlanması Amerika'nın Ortadoğu politikasının önemli bir yapıtaşıdır. Bu sebeple Amerika'nın müttefiki Hüsnü Mübarek'e mi yoksa demokrasi talepleri ile sokağa dökülen halka mı destek olacağı merak konusu olur.

Çünkü Amerika ülke olarak demokrasi taleplerinin yanında olan bir devlet görünümü çizmektedir. Obama başkan olduktan sonra ABD'nin Ortadoğu bölgesi ile ilgili dış politikası öncelikli olarak bölgede yaşanan çatışmalardan uzak durmak şeklinde belirlenir. Ancak yaşanan Arap Baharı olayları Obama'nın belirlediği bu stratejiden ayrılmasına neden olur. Tunus ve Mısır'da meydana gelen olaylarda önce kararsız bir tavır sergilese de daha sonra protestocuların yanında yer alarak kendi tarafını tarihin doğru tarafında durmak olarak tanımlar. Libya da ise Kaddafi rejimine karşı yapılan insani müdahale sırasında kararsız bir tavır sergiler. (Kanat, 2014: s.10)

Obama yönetimi Mısır'da başlayan protestolar sırasında temkinli davranmış, öncelikli olarak siyasi alanda çeşitli reformlar yapılırsa Mübarek'e karşı olan bu protestoların biteceğini düşünmüştür. Ancak muhalif kitlenin bunu kabul etmemesi üzerine Hüsnü Mübarek'in 9 ay sonraki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmaktan vazgeçmesini sağlamaya çalışır. (Telatar, 2012: s.71) Görüldüğü üzere bu önemli dış politika sınavında Amerika kararlı bir tutum takınmaktan ziyade öncelikli olarak temkinli davranmayı seçer. Yıllardır iktidarda olan ve kendi müttefiki olan Hüsnü Mübarek'i desteklemekten kaçınır.

Ancak daha sonra Mısır'daki gösteriler Hüsnü Mübarek'in aleyhinde ilerlemeye başlar. Tahrir Meydanı'ndaki kalabalık günden güne artmakta ve farklı çevrelerden destek bulmaktadır. Kalabalığın hemfikir olduğu yegane konu ise Hüsnü Mübarek'in artık iktidarı terk etmesidir. Bu noktada Amerika'nın Arap Baharı ile ilgili dış politika stratejisi de değişmeye başlar. ABD Mübarek'in iktidarı bırakması için Mısır ordusu ile ittifak yapar ve Mübarek'in istifasından sonraki dönemde de ordu yolu ile Mısır'ı kontrol etmeye çalışır. ABD'nin ilk hedefi demokrasiden ziyade mevcut istikrarın korunması olmuş, ancak halkın tepkisinin önüne geçilemeyince Mısır'da iktidarın önemli bir unsuru ve ABD'nin de yıllardır Mısır'daki müttefiki olan ordu aracılığı ile ABD sürece hakim olmaya çalışmıştır. (Kurt, 2014: s.188) Görüldüğü gibi Amerika Hüsnü Mübarek iktidarından desteğini çeker. Ülke içerisinde de ordu Hüsnü Mübarek'ten yana tavır almayı bırakır, ilerleyen süreçte de Mısır halkından yana bir tavır alır ve orduyu destekler. Tüm müttefiklerinden olan desteğini yitiren Hüsnü Mübarek istifa etmek zorunda kalır.

ABD'nin Arap Baharı sürecindeki en belirgin tutumu toplumsal hareketleri bir bütün olarak değerlendirmesi ve Mübarek iktidarına karşı olan muhalif unsurlar arasında net bir seçim yapmamasıdır. ABD Mısır'daki Müslüman Kardeşler grubunu birkaç yıl öncesine kadar terörist olarak tanımlarken zamanla bu grubun Mısır'da kabul gören ve geniş kitlelere hitap eden bir grup olduğunu kabullenmiş ve aynı zamanda bu tavır ile bu grubun radikalleşmesinin ve ABD'ye karşı olan tavrının da sertleşmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. (Kibaroğlu, 2011: s. 29) Barack Obama ile birlikte değişen Amerikan dış politikası ile birlikte Ortadoğu stratejileri de değişmeye başlar. Kendisinden önceki Irak ve Afganistan başarısızlığından sonra saldırgan tutumunu bırakan Amerika bu sebepledir ki Arap Baharı olayları ilk başladığı sırada aktif bir tutum takınmaktan kaçınmış, söylemlerinde de çekimser kalmayı tercih etmiştir. Ancak ilerleyen süreçte uzun yıllardır beraber hareket ettiği Hüsnü Mübarek'in yanında yer almamış, onun yerine orduyu destekleyerek Mısır halkının taleplerinden yana bir tavır aldığı görüntüsü çizmiştir. Nitekim bu yaşananlar sonucunda Hüsnü Mübarek iktidarında da başka bir seçeneği kalmamıştır. Amerika'nın da desteğini kaybeden Hüsnü Mübarek istifasını açıklayarak yönetimi terk etmiştir.

Bu bölümde değineceğimiz bir diğer husus Rusya'nın Mısır'da yaşanan Arap Baharı süreci esnasında izlediği dış politika stratejisidir. Arap Baharı'nda Rusya'nın Mısır konusunda izlediği politikayı analiz edebilmemiz için öncelikli olarak Rusya'nın Ortadoğu politikasına genel hatları ile göz atmamız gerekmektedir. Rusya'nın Ortadoğu politikasını incelerken Sovyetler Birliği dönemindeki ve Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya'nın Ortadoğu politikası olarak incelemekte fayda bulunmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde, iki kutuplu bir dünya düzeni hakim iken Ortadoğu bölgesi Sovyetler Birliği ve Amerika arasında bir mücadele alanıdır. Sovyetler Birliği'nin güttüğü politikalardan biri bölgede Amerika'nın etkisini kırmaktır. Bunun haricinde ise enerji politikaları ve bölgeye silah temini ile öne çıkar. Mısır üzerinde izlediği politikaya değinecek olursak; 1952 yılından itibaren Hür Subaylar darbesi ile beraber Mısır'da Cemal Abdülnasır iktidarı başlar. Dünyada iki kutuplu bir yapı hakim iken Mısır Doğu Bloğu'nda da Batı Bloğu'nda da yer almaz. Daha sonra ise Abdülnasır, Tito, Nehru, Sukarno ve Nkrumah gibi devlet adamlarıyla beraber üçüncü dünyacılık politikasıyla yola çıkar ve beraber

Bağlantısızlar Hareketi'ni kurarlar. Mısır'da 1970'lere kadar Abdülnasır'ın izlediği dış politika hakim olur. Sonrasında ise görevi Enver Sedat devralır. Enver Sedat Camp David süreci ile beraber Abdülnasır'ın politikasında köklü değişikliklere gider. Rusya'nın Arap Baharı sürecinde izlediği dış politikayı doğru kavrayabilmek için geçmişten günümüze kadar izlenen bu politikalara ayrıntılı bir şekilde değinmekte fayda vardır.

1952 yılında Mısır'da Hür Subaylar darbesi ile beraber Cemal Abdülnasır iktidarı başlar. Bu iktidar 1970'li yıllara kadar devam edecek olan sadece Mısır'ı değil Ortadoğu'da tüm Arap dünyasını etkileyecek olan iktidardır. O yıllarda Ortadoğu'nun en büyük sorunu İsrail'dir. 1948 yılında İsrail Devleti kurulmuş ve tüm Arap devletleri İsrail'e karşı kurulduğu günden itibaren savaş başlatmışlardır. Ortadoğu'da yaşanan Arap-İsrail Savaşları sırasında Batı İsrail'in, Sovyetler Birliği de Arapların yanında tavır almıştır. O dönemde Sovyetler Birliği'nin lideri Nikita Kruşçev, 1956 yılında "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" prensibini ortaya atmış ve bu gerekçeyle Sovyetler Birliği Ortadoğu bölgesine mali yardımda bulunmuştur. Aynı zamanda Arap devletleri içerisinde sosyalist sisteme doğru bir yönelme görülmeye başlanmıştır. (Uçarol, 2008: s.899)

Sovyetler Birliği ile Mısır'ın yakınlaşmasının ilk adımı iki ülke arasındaki silah alışverişi ile gerçekleşmiştir. O dönemde ABD'den silah satın alamayan Mısır yönünü bu kez Sovyetler Birliği'ne çevirir. Abdülnasır 27 Eylül 1955 günü bir açıklama yapar. Açıklamasında Batılı devletlerin Mısır'a silah satmadığını bu yüzden de Mısır'ın Çekoslavakya'dan silah satın alacağını ve Mısır hükümetinin bunun karşılığı olarak pamuk ve pirinç vereceğini söyler. (Serbest, 2017: s.696) Bu silah alışverişi ile beraber iki ülke arasındaki yakın ilişkiler başlamış olur. İsrail'in kurulması ile beraber Amerika ve Batı'nın İsrail güvenliğine önem vermeye başlaması Arap ülkeleri ile arasının açılmasına neden olur. Bu durum Sovyetler Birliği ve Mısır'ın ilişkilerinin gelişmesi için bir fırsattır. Nitekim bölgede yaşanan Süveyş Krizi de bu durumu somut bir biçimde ortaya koyacaktır. 1956'da İngiltere ve Fransa İsrail'i de yanlarına alarak Mısır'a saldırırlar. Ancak bu saldırı sırasında Sovyetler Birliği Mısır'ın tarafında olur ve saldırı başarısızlıkla sonuçlanır. Batı'nın İsrail ile birlik olup Mısır'a saldırması buna karşın Sovyetler'in Mısır'ın yanında

olması Sovyetlerin Ortadoğu'daki nüfuzunu arttırır. Bunu fark eden Einsenhower bir doktrin yayınlar; doktrinde Ortadoğu'da kendi müttefiklerine karşı komünist bir tehlike olursa askeri birlikleriyle yardıma geleceklerini bildirmektedir. Bunların hepsi bizlere Ortadoğu bölgesinde ABD-Sovyet mücadelesinin giderek arttığını göstermektedir. ( Purtaş, t.y: s.50)

Abdülnasır ölene kadar Mısır ile Sovyetler Birliği'nin ilişkileri iyi düzeydedir. Ancak Abdülnasır'ın ölümü ile beraber Mısır'ın dış politikası değişmeye başlayacak, sadece Mısır'ı değil tüm Ortadoğu'yu etkileyecektir. Abdülnasır'ın ölümüyle yerine Enver Sedat geçer. Enver Sedat'ın Abdülnasır'dan farklı bir dış politika izlemesi ve İsrail ile ilişkileri iyileştirmesi Sovyetler Birliği ile Mısır'ın uzaklaşmasına neden olur. Camp David Süreci ile beraber İsrail ile gelişen ilişkiler neticesinde Amerika ile olan ilişkiler iyileşmeye başlayacak bu da Mısır'ın Sovyetler Birliği'nden uzaklaşmasına neden olacaktır. 1970 yılında Abdülnasır vefat eder. Yerine gelen Enver Sedat ise kendisinin tam tersi bir politika izlemeye başlayarak Mısır'ın ABD ile olan ilişkilerini iyileştirmeye başlar. Mısır ve ABD ile ilişkilerin iyileşmesinin bir sonucu olarak 1979 yılında Mısır ve İsrail arasında Camp David Anlaşması yapılır. Sonrasında ise ABD bölgede yine bir arabuluculuk görevi üstlenir ve Şubat 1985'te Arafat ve Ürdün Kralı Hüseyin arasında Amman Anlaşması imzalanır. Bu iki anlaşma Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkinliğinin kırılmaya başladığının somut birer örnekleri olur. (Purtaş, t.y: s.51) Bu dönemden sonra Sovyetler Birliği ve Mısır'ın ilişkileri oldukça zayıflar. Sonrasında ise Sovyetler Birliği dağılma sürecine girer. Rusya'da Vladimir Putin iktidara gelince Rusya'nın dış politikası tekradan aktifleşmeye başlayacaktır. Bu çerçevede Ortadoğu ile olan ilişkiler yeniden geliştirilmeye başlanır. Rusya'nın hedefi; Rusya'nın geri döndüğünü tüm dünya devletlerine göstererek, Ortadoğu'da ABD nüfuzunu kırmak, satılan askeri teknolojiden gelir sağlamak ve enerji piyasasını kontrol etmektir. (Kemaloğlu, 2012: s.14)

Hüsnü Mübarek döneminde Amerika ile olan ilişkiler gelişmiş, Rusya ile ilişkiler ise zayıf kalmıştır. Arap Baharı'nda ise Rusya'yı Libya ve Suriye'de daha aktif bir rolde görürken Mısır için aynısını söyleyemeyiz. Mısır'da protestolar başladığı sırada Rusya çekimser davranır ve dış politikada herhangi bir adım atmaz.

Bunda tabiki sürecin ilk protestolar başladığı zaman oldukça belirsiz olmasının da payı vardır; ancak Rusya'nın Mısır ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerinin oldukça zayıf olması da bu durumda etkilidir. Arap Baharı'nın başlangıcında, Tunus ve Mısır'daki ayaklanmalarda ve ayrıca Bahreyn ve Yemen'deki protestolarda, Rusya büyük ölçüde seyirci kalır. Bunun sebebi, Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelerin liderleri ile önemli ölçüde ekonomik ve siyasi bağının bulunmaması ve bu yüzden savunacak bir şeyinin olmamasıdır. Tüm bunların yanında Rusya'nın en önemli silahı BM Güvenlik Konseyi'ndeki nüfuzudur ancak olaylar sırasında bu da fazla önem arz etmeyecektir. (Klein, 2012: s.1) Rusya'nın o dönem Mısır ile olan ilişkilerine bakacak olursak, siyasi ve ekonomik olarak aralarında fazla bir bağ bulunmadığını söyleyebiliriz. Bu durum Arap Baharı sırasında Rusya'nın belirgin bir politika izlememesine neden olur. Rusya ve Mısır'ın önemli siyasi ilişkilerinin bulunmamasının ve ilişkilerini geliştirmek için istekli olmamalarının nedeni bunun için ekonomik nedenlerinin bulunmamasından kaynaklıdır. Resmi rakamlar incelendiğinde 2008 yılında Mısır ile yapılan ticaretin tüm dış ticaretin içinde 0.3-0.4 arasında olduğu görülür. (Malashenko, ty: s.9) Aslında bu rakamlar yukarıda anlattıklarımızın küçük birer özetidir. Ekonomik rakamlar siyasi ilişkilerinin neden gelişmediğinin kanıtıdır. Rusya içerisinde de yaşanan bu olaylara yorumlar getiririlir ve analizlerde bulunulur. Rus yorumcular Mısır ve Tunus'da yaşanan Arap Baharı olaylarını Amerikan sponsorlu renkli devrimler olarak niteler. Rus hükümeti ise olaylara daha tedbirli yaklaşır. Cumhurbaşkanı Dmitri Medvedev, barışçıl bir çözümün gerektiğinin altını çizer. (Katz, ty: 2012)

Aynı zamanda Rusya'nın siyasi tavrı protestolar esnasında net değildir. Rusya Tahrir Meydanı'ndaki protestoların en yoğun olduğu zamanda bekle ve gör politikası izler. Ne Hüsnü Mübarek rejimini ne de Tahrir Meydanı'nındaki göstericileri destekler. Ancak Hüsnü Mübarek devrilince Rusya bunu kendisi için bir fırsat olarak nitelendirir. Çünkü Putin Ortadoğu bölgesinde Rusya'nın nüfuzunu arttırmak istemektedir. (Erenler, 2012: s.175) Hüsnü Mübarek iktidarının ilişkileri Amerika ile oldukça iyidir. Bu sebeple Rusya kendi nüfuzu için bir alan bulamamıştır. Ancak Arap Baharı protestolarından sonra Hüsnü Mübarek'in devrilmesi ilişkilerin gidişatını değiştirecektir. Rusya'nın Mısır ile olan ilişkilerinin en iyi seviyesi en son Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarına rastlar. Daha sonra kopan iki ülke ilişkileri

Hüsnü Mübarek dönemine gelindiğinde iyi bir noktada değildir. Bu sebeple Mısır'da yaşanan bu değişimle beraber Rusya Ortadoğu'da müttefik bir devlet kazanma şansı yakalayabilecektir. (Telatar, 2015: s.184) Hüsnü Mübarek devrildikten sonra Mısır'da gücün kimin elinde toplanacağı henüz net değildir. Hüsnü Mübarek ile ilişkileri iyi olmayan Rusya bu süreçte kendine yer edinmek için acele etmez. Mısır'da Mübarek'in devrilmesiyle beraber, Rusya Hükümeti tedbirli davranır, Cumhurbaşkanı Medvedev, Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Alexander Lukashevich, Kahire'deki yaşananlar için barışçıl bir çözümün gerekliliğini vurgularlar. Aynı zamanda güçlü ve demokratik bir Mısır vurgusu yapılır. Dmitri Medvedev yeni kurulacak olan hükümet ile işbirliği yapmak için hazır olduklarını söyler. (Zikibayeva, 2011: s.8)

Mısır'da Hüsnü Mübarek devrildikten sonra Mısır için farklı bir sürecin kapıları açılır. Mısır'da demokratik seçimler yapılır, Müslüman Kardeşlerin siyasi arenada temsilcisi olan Hürriyet ve Adalet Partisi seçimleri kazanır. Aynı zamanda yine Müslüman Kardeşler'in adayı olan Muhammed Mursi de cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanır. Bu noktadan sonra Rusya'da Mısır'da gerçekleşen bu süreçler için daha belirgin açıklamalarda bulunur. Rusya, devrim sonrası Mısır ile siyasi ilişkilerini geliştirmeye çalışır. Kasım 2012'de Rusya'nın Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov, Rusya'nın Mısır'da iktidara gelen Müslüman Kardeşler ile işbirliği için hazır olduğunu söyler. Muhammed Mursi cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanınca Putin kendisini Moskova ziyaretine davet eder. Ancak aynı zamanda 2003 Rusya Anayasa Mahkemesi kararında Müslüman Kardeşler bir terör örgütü olarak tanımlanmakta ve Rusya'nın güvenliğine yönelik bir tehdit olarak kabul edilmektedir. (Malashenko, ty: s.9)

Görüldüğü gibi Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesi Rusya için bir fırsat olmuştur. Çünkü Hüsnü Mübarek rejiminin ABD ile olan ilişkileri oldukça iyi olduğundan Rusya kendi nüfuzu için bir alan bulamamıştır. Bu yüzden Mısır'da 25 Ocak Devrimi ile beraber Hüsnü Mübarek'in devrilmesi ve yeni gelecek yönetim ile ilişkilerini geliştirmek Rusya'nın elindedir. Nitekim yapılan seçimler sonrasında Müslüman Kardeşler'in partisi olan Hürriyet ve Adalet Partisi seçimleri kazanınca ve Cumhurbaşkanlığına da yine Müslüman Kardeşler'in lideri olan Muhammed Mursi

gelince Rusya'nın dış politika adımları belli olmaya başlar. Her ne kadar Rusya'nın Anayasa Mahkemesi Müslüman Kardeşler'i bir terör örgütü olarak tanımlasa da Rusya'nın dış politikadaki yaklaşımı oldukça pragmatist olmuştur.

Öncelikli olarak 28 Haziran 2012'de Muhammed Mursi cumhurbaşkanı olarak seçilince Putin onu tebrik eder. Bir ay sonra 1952 yılında gerçekleşen Hür Subaylar Devrimi'nin yıldönümü olması sebebiyle Putin Mursi'ye bir telgraf gönderir. İngiliz işgalinin üstesinden ulusal bir mücadele ile geldiklerini belirterek Mısır'ı tebrik eder. Aynı zamanda iki ülke arasında ilişkileri güçlendirmek ve bir ortaklık kurmak istediğini de belirtir. (Borshchevskaya, 2016: s.21) Putin Mısır'da yeni iktidara gelen hükümet ile Rusya'nın ilişkilerini kurmak için bir zemin hazırlamaya çalışmaktadır. Muhammed Mursi'yi cumhurbaşkanı olarak seçilince tebrik etmesi Rusya'nın bu rejimi tanıdığının bir göstergesidir. Putin 19 Nisan 2013'te Mursi ile Soçi'de bir araya gelir. Mursi iki ülke arasında gerçek bir işbirliğinin yapılması için çağrıda bulunur. Bu işbirliği projeleri içerisinde Asuvan Barajı, çelik fabrikası ve alüminyum tesisi projesi gibi projeler yer almaktadır. Mursi, Rusya'yı bu gibi projelerde Mısır ile birlikte çalışmaya davet eder. (Parker, 2015: s.50) Putin ve Mursi karşılıklı olarak işbirliği içinde olmak ve iki ülkenin ilişkilerini geliştirmenin ilk sinyallerini vermişlerdir. Nitekim Mursi aynı zamanda Nisan 2013'te ise Moskova ziyaretinde bulunur. Kremlin'in resmi gazetesinde bu ziyaret iki ülke arasında işbirliği için açılan kapılar olarak nitelendirilir. (Borshchevskaya, 2016: s.21)

Ancak Mısır'da Muhammed Mursi'nin iktidarı fazla sürmez. Sisi'nin darbesi ile beraber Muhammed Mursi iktidardan indirilir ve Mısır için daha farklı bir süreç başlar. Arap Baharı'nın kazanımları sekteye uğrar ve demokratik olarak yapılan seçimler süreci böylelikle kesilir. Bu durum Rusya ve Mısır ilişkilerinin daha farklı bir çizgide ilerlemesine neden olacaktır. Rusya 30 Haziran 2013'te devrilen hükümet Muhammed Mursi'ye değil Abdülfettah el Sisi'ye destek verir. (Busse vd. 2016: s. 8) Rusya ve Mısır ilişkileri, Sisi'nin darbesi sonrasında giderek gelişmeye başlar. ABD bu darbenin karşısında yer almış; ancak Rusya Sisi'nin yanında bir tavır takınmıştır. Sisi aldığı bu destekten memnundur. Putin ve Sisi karşılıklı olarak birbirlerine desteklerini ifade ederler ve iki ülke arasındaki ekonomik ve askeri ilişkiler gelişmeye başlar. (Katz, 2016: s.29) Bu noktada Rusya'yı Mısır ile olan ilişkilerinde

daha çıkar odaklı yaklaştığı şeklinde analiz edebiliriz. Mısır iktidarlarının hangi harekete mensup olduklarını önemsemeden Arap Baharı süreci sonrasında Mısır'da nüfuzunu arttırmaya yönelik davranmıştır. Rusya Müslüman Kardeşler'i sevmemesine karşın Müslüman Kardeşler'in lideri olan Mursi ile iyi geçinmiştir. Ancak Mursi'nin devrilmesiyle beraber kendisi için bir fırsat doğmuş ve Sisi hükümeti ile enerji politikaları, silah satışı, terörle mücadele gibi birçok konuda işbirliği içerisinde olmaya başlamıştır. (Telatar, 2015: s.185)

Görüldüğü gibi 1970'lere kadar yakın olan Sovyetler Birliği ve Mısır ilişkileri, Camp David Süreci ile beraber Mısır'ın Amerika ile yakınlaşmasından sonra sekteye uğrar. Bu sebepledir ki Arap Baharı'nda sürecinde Rusya Mısır için herhangi belirgin bir politika izlemez. Sürecin oldukça belirsiz olması ve Rusya ve Mısır ekonomik ve ticari bağlarının zayıf olmasının da bunda etkisi büyüktür. Sonrasında ise Mısır için demokratik süreçten ve barışçıl çözümlerden yana olduğunu belirtir. Müslüman Kardeşler'in lideri olan Muhammed Mursi'nin iktidara gelmesi ile beraber Rusya bu iktidar değişikliğini kendi lehine çevirmeye ve Mısır ile olan ilişkilerini geliştirmek için adımlar atmaya başlar. Üstelik Rusya'da Müslüman Kardeşler bir terör örgütü olarak kabul edilmektedir. Bu noktada Putin'in Ortadoğu ile olan ilişkilerini geliştirmek için bir fırsat yaratmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Ancak daha sonrasında aynı Rusya Mursi'ye darbeyi yapan Abdulfettah el Sisi'ye destek verir. Seküler bir iktidarın yanında tavır almak Rusya için daha kolay bir adım olmuştur. Abdulfettah el Sisi ve Vladimir Putin birbirlerine desteklerini ifade ederler ve iki ülke için bağların gelişmesine neden olacak bir adım atmış olurlar.

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

## 3. ARAP BAHARI'NDAN SONRA YAŞANAN GELİŞMELER

### 3.1. MUHAMMED MURSİ DÖNEMİNDE MISIR İÇ POLİTİKASI

Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra yaşanan gelişmeler Tahrir Meydanı'nda başlayan protestoların istenen amaca ulaşıp ulaşmadığının göstergesi olacaktır. Tahrir Meydanı'ndaki halkın ilk istemi Hüsnü Mübarek'in iktidarı terk etmesidir. Birçok farklı görüşlerden bir araya gelen bu halk kitlesi Hüsnü Mübarek'in iktidarı bırakma söylemi altında birleşmiştir. Ancak bundan sonra yaşanan gelişmeler, bu kitlenin siyasi arenadaki yansımaları, Hüsnü Mübarek'ten sonra yerine gelen isimler, yapılan seçimler, yaşanan anayasa değişiklikleri ile şekillenen yeni siyasi düzen bizlere Mısır'da Arap Baharı'nın öncelikle iç siyasi arenada nasıl sonuçlar verdiğini gösterecektir. Daha sonra ise farklı görüşlere sahip iktidarların iş başına gelmesiyle dış politika stratejilerinde de önemli oranda değişiklikler yaşanmış, Mısır hem bölge devletleriyle olan ikili ilişkilerinde hem de Amerika ile olan ilişkilerinde dış politikasını revize etmiştir. İnceleyeceğimiz bu iç ve dış politika gelişmeleri Mısır'da yaşanan Arap Baharı'nın sonuçlarını gözler önüne serecektir.

Şüphesiz ki Tahrir Meydanı'nda öncelikli olarak Hüsnü Mübarek'in iktidarı bırakması isteği altında birleşen halk kesiminin istekleri sonuç vermiş, ve daha önce de belirttiğimiz gibi Hüsnü Mübarek yetkilerini Ömer Süleyman'a devrederek iktidardan ayrılmıştır. Bundan sonraki süreçte yapılan parlamento seçimleri, sonrasındaki cumhurbaşkanlığı seçimleri ve anayasa referandumu süreci Mısır'ın demokratikleşme yolunda kat ettiği yolu bizlere göstermesi açısından önemlidir. Tahrir Meydanı'nda Hüsnü Mübarek'in gitmesini isteme amacı altında toplanan halkın ilk amacı gerçekleşmiştir; ancak birbirinden farklı görüşlere sahip bu kitlelerin seçimlerden sonra nasıl bir siyasi tutum sergileyecekleri Arap Baharı sonrasında merak edilen konuların başında gelmektedir. Çünkü otuz yıldır Hüsnü Mübarek

iktidarı altında parlamentoda var olamamış bu kitlelerin şimdiki amacı da demokratik seçimleri gerçekleştirerek Mısır'ı bir adım daha öne taşımaktır. Hüsnü Mübarek'in iktidarı terk etmesinin ardından ülkede yönetimi Askeri Yüksek Konsey devralır. Ancak bu geçici bir süreç olarak belirlenmiştir; çünkü halkın amacı ordunun yönetiminin devam etmesi değil, seçimlerin gerçekleşerek halkın isteklerinin parlamentoya yansımasıdır. Ancak; Askeri Yüksek Konsey, gücü demokratik sürece bırakmakta isteksiz görünmektedir. Defalarca ve alenen niyetinin "devrimi savunmak" olduğunu belirtse ve ara sıra da daha özel açıklamalar yapsa dahi, örneğin seçimlerden önce olağanüstü hal kanunlarını iptal etmek ya da askeri mahkemelerde sivillerin duruşmalarını durdurmak gibi, bu açıklamalardan çok azı gerçekleşir. (Teti, 2011: s.2) Askeri yönetim iktidarı sivil yönetime bırakmak istememektedir. Bunun bazı sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, askeriye Mübarek yönetiminde sahip olduğu siyasi, ekonomik ve anayasal haklarını kaybetmek istememektedir. Diğeri ise, Müslüman Kardeşler ve Selefiler gibi radikal İslami oluşumları bir tehdit olarak görmesi ve onların iktidarı ele geçirmesini istememesidir. (Efegil, 2013: s.16) Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'nin yaptığı ilk düzenlemelerden biri yeni bir anayasa taslağı hazırlamaktır.

19 Martta halk oylamasına sunulan ve varolan anayasanın dokuz maddesine getirilen değişiklikler şöyledir;"

*Anayasanın 75. maddesi "çifte vatandaşlık taşıyan ve Mısır vatandaşı olmayan birisiyle evlenmiş bir kişinin" cumhurbaşkanı olamayacağını hükme bağlamıştır.

*76. maddede yapılan değişikliklerle, mecliste temsil edilen partilerin aday gösterebileceği, 30 meclis üyesinin bir kişiyi aday olarak önerebileceği ve 30 bin seçmenin imzasını alan kişinin adaylık başvurusu yapabileceği düzenlenmiştir.

* Anayasanın 77. maddesinde getirilen değişiklikle Cumhurbaşkanı en fazla iki dönem görev yapabilecektir ve görev süresi 4 yıl olacaktır.

* 88. maddeyle tüm seçim ve referandumların yargısal denetime tabi olacağı temin edilmiştir.

* Anayasanın 139. maddesindeki yeni düzenlemeyle cumhurbaşkanının göreve geldikten sonraki 60 gün içinde bir yardımcısı ataması zorunlu kılmıştır.

* Yeniden düzenlenen 148. madde, olağanüstü halin parlamentonun onayı ile ilan edilebileceğini, süresinin 6 ayı aşamayacağını ve ihtiyaç durumunda uzatılmasının ancak referandumla mümkün olabileceğini kayıt altına almıştır.

* 2007 yılında yapılan değişiklikle "terörizm" gerekçesiyle insan haklarını koruyan anayasal hakların askıya alınacağına dair getirilen hükümler tamamen kaldırılmıştır.

* 189. madde ise yeni bir anayasanın ya cumhurbaşkanının talebi ve hükümetin onayı ile ya da parlamento üyelerinin en az yarısının kararıyla mümkün olacağını; bu durumda 100 üyelik bir Kurucu Meclis'in kurulacağını öngörmüştür." (Koçak, ty, s. 34)

Bu anayasa Hüsnü Mübarek gittikten sonra oluşturulan anayasa olması açısından önem arz etmektedir. Yapılan değişikliklerle Mısır'da siyasi arenada değişikliğe gidilmesi hedeflenmiştir. Nitekim anayasa referanduma sunulmuştur. Bu yüzden de önemlidir. Ancak katılım beklenilen ölçülerde yüksek olmamıştır. Gelen tüm eleştirilere karşın, 19 Mart tarihinde gerçekleşen referanduma katılım oranı yüzde 41'dir ve anayasa değikliği yüzde 77.2 oyla kabul edilir. (Koçak, t.y: s.35) Yapılan anayasa değişikliği ile beraber Mısır'da değişim için bir adım atılmış gibi görünse de bu gelişmeler uzun vadede halkı mutlu etmeyecektir. Çünkü demokrasiye geçişin önemli bir adımı olan demokratik seçimler henüz Mısır'da gerçekleştirilememiştir. Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi iktidarı bırakmamakta ve giderek de halkın yükselen tepkisi ile karşılaşmaktadır. Anayasa değişikliklerine rağmen SKYK'ya yönetlik protestolar devam eder. Mübarek'in yargılanması ve olağanüstü hal yasasının kaldırılması gibi konular yapılması istenen değişiklikler arasındadır. SKYK protestolar karşısında yavaş hareket etmiş ve can kayıpları yaşanmasına rağmen bu hususta halkı oyalamaya devam etmiştir. Parlamento seçimleri nihayet kasım ayının sonuna gelindiğinde gerçekleştirilir. (SDAM, 2016, s.10) Nihayet Mısır'da halkın beklentisi olan demokratik seçimler yapılmaya başlanır. Böylelikle Tahrir Meydanı'nda Mübarek'in gitmesi için toplanan kitleler bu sefer de demokratik seçimler için oy kullanmaya başlarlar. Aynı zamanda ülkede yıllardır yasaklar yüzünden parlamentoda temsil edilemeyen gruplar için de, Müslüman Kardeşler gibi, özgürlük ortamı doğmuştur. Bu seçimler ve parlamentodaki yansımaları bizlere 25 Ocak Devrimi'nin amacına ulaşıp ulaşmadığını daha net bir şekilde gösterecektir. Mısır'da okuma yazma oranı oldukça düşüktür. Kullanılan oyların 2.4 milyonu geçersiz oydur. Bu kullanılan oylar ile kıyaslandığında yüzde 10'a yakın bir rakamdır. Dar seçim çevrelerinde başlıca rakip iki grup vardır; Bunlar Müslüman

Kardeşler'in partisi olan Hürriyet ve Adalet Partisi ile Selefilerin Partisi olan El-Nur İttifakıdır. Her iki partide İslamcı kategoride yer alır. Toplam 166 milletvekili seçilir. Bu milletvekillerin dağılımına bakacak olursak; 108 tanesi Hürriyet ve Adalet Partisi'ne, 27 tanesi ise Selefilere mensuptur. 23 tanesi ise bağımsız milletvekilleridir, ancak bu vekillerin geldikleri yer incelenince daha çok eski rejimin taraftarları oldukları görülür. Laik partiler ise sadece 8 sandalye kazabilmişlerdir. (Cop, 2015, s.98)

Mısır'da yapılan seçim sonuçlarına şöyle bir göz atarsak; Hürriyet ve Adalet Partisi %47.2 (235 koltuk), Nur Partisi; %24.3 (121 koltuk), Yeni Wafd Partisi %7.6 (38 koltuk), Mısırlılar Bloğu %6.8 (34 koltuk), El- Wasat Partisi %2 (10 koltuk), Reform ve Gelişme Partisi %1.8 (9 koltuk), Devrim Devam Ediyor %1.4 (7 koltuk), Diğer Partiler %3.6 (18 koltuk), Bağımsızlar %5.2 (26 koltuk) olarak kayıtlara geçmiştir. (British Broadcasting Corporation[BBC], 2012)

Böylelikle Mısır'da demokratik seçimler gerçekleştirilmiş ve Müslüman Kardeşler'in desteklediği Hürriyet ve Adalet Partisi seçimden zaferle ayrılmıştır. Onu Selefilerin desteklediği Nur Partisi izlemektedir. Bu iki parti meclisin büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. İkisi de muhafazakardır ve bu durum yeni parlamentonun nasıl şekilleneceğini bizlere göstermektedir.

Seçimlerden sonra demokrasi sınavının verileceği bir diğer alan cumhurbaşkanlığı seçimleri olur. Mısır'da yapılan bu cumhurbaşkanlığı seçimleri demokratik seçimler olması açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda Arap Baharı'nın aktörlerinin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde çıkaracakları adaylar merak konusu olmuştur. Seçimleri Müslüman Kardeşlerin ağırlığının bulunduğu Hürriyet ve Adalet Partisi kazanır. Özellikle Müslüman Kardeşler'in cumhurbaşkanlığı adayı önemlidir. Önceleri hareket içerisinde farklı isimler belirlense de Müslüman Kardeşler'in adayı Muhammed Mursi olur. Mursi, Müslüman Kardeşler'e ABD'deki doktora eğitimi zamanında girmiştir. Kendisi mühendislik fakültesinden mezun olmuştur. Müslüman Kardeşler içerisinde de zamanla iyi bir konuma gelmiştir. 2000'de Halk Meclisi'ne seçilmiş ve parlamentoya girmiştir. 2005 yılına kadar

Müslüman Kardeşler'in meclis grubu başkanlığını yürütmüştür. Ve daha sonrasında ise Müslüman Kardeşler'in siyasi kanadının lideri olmuştur. (Pargeter, 2010: s.197)

Başkanlık seçimindeki adaylara bakacak olursak; Ahmet Şefik, Abdul Moneim Aboul Fotouh, Amr Musa, Muhammed Mursi, diğer adaylar ise, İslamcı teorisyen Muhammed Selim al-Awwa, yargıç Hişam al- Bastawisi, Popüler Sosyalist ittifak üyesi Abu al-Izz al-Hariri, işçi avukatı ve aktivist Halid Ali, Nasırist Karama Partisi'nin kurucusu Hamdin Sabbahi, Demokratik Barış Partisi üyesi ve eski istihbarat subayı Hossam Khairallah. 13 aday seçimlerde yarışacaktır. (Smith, 2012, s.4)

Mısır'da cumhurbaşkanlığı seçimi iki turlu olarak yapılmaktadır. Müslüman Kardeşlerin siyasi kanadı olan Hürriyet ve Adalet Partisi'nin lideri Muhammed Mursi 5 milyon 764 bin 952, ülkenin eski cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek rejiminin son başbakanı olan Ahmet Şefik ise 5 milyon 505 bin 327 oy almıştır. Seçime katılan seçmen sayısı 23 milyondur. Bunu orana vurduğumuzda ise seçimlere katılım %46 oranındadır. (Aljazeera Türk, 2012)

Muhamed Mursi ve Ahmet Şefik'in dışında ilk beşe giren adayların sonuçlarına bakacak olursak; üçüncü olan aday Hamdin Sabbahi olmuştur, aldığı oy sayısı 4.820.273 .(%20.72), dördüncü aday Abdel Moneim Abol Fotouh 4.065.239 (%17.47), beşinci aday ise Amr Moussa 2.588.850 (%11.13) olarak belirlenmiştir. (The Carter Center, 2012: s.5)

Mısır'da seçim sonuçları bizlere Mısır'da siyasetin üç ana unsur üzerinde şekillendiğini göstermektedir. Bu kişiler üzerinden bir değerlendirme yapacak olursak, ilki Muahmmed Mursi'dir ve İslamcı grubun üstün geldiğini bizlere göstermektedir. Bu gurubun temelinde Müslüman Kardeşler vardır ve bu grup gücü kendi ellerinde tutmak istemektedir. İkinci olan isim Ahmet Şefik'tir. Bu da bizlere eski düzene mensup olan ve ülkede istikrarın korunmasını isteyen kesimin oylarının hiç de az olmadığını göstermektedir. Bu kesim otoriter rejimden yanadır ve bürokrasiye de hakim olan taraftır. Üçüncü isim ise Hamdin Sabbahi olmuştur. Bu

grup ise Nasırcıların etkin olduğu bir gruptur; ancak diğer iki grup ile kıyaslandığında henüz daha fazla organize olamadıkları görülür. (Yaşar, t.y. s.9)

Görüldüğü gibi ilk turda Muhammed Mursi ve Ahmet Şefik galip gelmiş ve ikinci tur için mücadele edecek olan iki isim böylece belirlenmiştir. Bu iki isim önemlidir. Çünkü bir taraf ülkede yıllardır muhalif bir hareket olan Müslüman Kardeşlerin adayı iken, diğeri Hüsnü Mübarek iktidarının son başbakanıdır. Seçim sonuçlarına göre ya eski rejim devam edecek, ya da ülkedeki muhalif hareket uzun yıllar sonra iktidar koltuğuna oturacaktır. Üstelik ilk turdaki aldıkları oy sayılarına bakılacak olursa iki adayın oy oranları birbirlerine oldukça yakın görünmektedir. Nitekim ikinci turdaki seçim sonuçları da bunu daha açık bir şekilde gözler önüne serecektir. İkinci tur seçimleri de gerçekleştirilir. İkinci turda Muhammed Mursi ve Ahmet Şefik yarışır. Bu yarışta Mursi %51.73, Şefik ise %48.27 oranında oy alır. Böylece Muhammed Mursi Mısır'da demokratik yollar ile seçilen ilk sivil cumhurbaşkanı olmuş olur. Sayısal rakamlara bakacak olursak, Mursi 13 milyon 230 bin 131, Şefik ise 12 milyon 347 bin 380 tane seçmenin oyunu almıştır. (Aljazeera Türk, 2014)

Ahmet Şefik Muhammed Mursi karşısında eski rejimi temsil etmektedir. Hüsnü Mübarek tarafından başbakanlık görevine getirilmiştir. Bu seçim sonuçları oldukça önemlidir. Çünkü Muhammed Mursi yalnızca 882.751 oy farkıyla iktidara gelmiştir. Bu sonuçlar bundan sonra gelişecek olan Mısır siyasi hayatını ve halk tabanında oluşacak olan tepkileri doğru okumamız açısından önemlidir; çünkü bu seçimlerde neredeyse eski rejim iktidar olacaktır. Arap Baharı'nın önemli aktörlerinden ve ülkede yıllardır muhalif bir ses olan Müslüman Kardeşler neredeyse cumhurbaşkanlığı seçimini kazanamayacaktır. Tersinin gerçekleşmesi yani eski rejimin adayı olan Ahmet Şefik'in seçimleri kazanması durumunda Arap Baharı'nın kazanımları da tehlikeye düşecektir. Çünkü protestolardaki ilk amaç iktidarı yıllardır elinde bulunduran Hüsnü Mübarek ve çevresinin iktidarı bırakmasıdır. Bundan sonraki süreçte yaşanan gelişmeler ise %51.73 gibi bir oy oranı ile iktidara gelen Muhammed Mursi'nin iktidarı elinde bulundurduğu süre boyunca yapmak istedikleri ve aldığı tepkileri kavrayabilmemiz açısından önemlidir. Mursi iktidara geldikten sonra gerek yargıda gerekse orduda yaptığı değişimler ile dikkat çeker. Bu

değişimler aslında Hüsnü Mübarek'in yıllar içerisinde kurduğu sisteme karşı olan duruşunu bizlere göstermektedir. Mursi göreve geldikten sonra bazı değişikliklere gider, bu da kurumlar arasındaki fikir ayrılıklarının devam etmesine yol açar. Bunlardan bazıları şu şekildedir; Meclis Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile feshedilmiştir, Mursi tekrar toplanmasını içeren bir kararname yayınlar. Bazı üst düzey generalleri emekliye sevk eder. Bu generallerin içerisinde SKYK Başkanı Tantavi ve Genelkurmay Başkanı Sami Annan da bulunmaktadır. 17 Haziran tarihli anayasa bildirisini yürürlükten kaldırır, böylece yeni parlamentoya kadar yasama yetkisi kendisinde toplanır. 12 Ekim 2012'de ise Başsavcı Abdülmecid Mahmud'u görevden alır. Yapılan bu değişiklikler Mursi'nin tepki çekmesine neden olur. (Koçak, 2013, s.40)

Mursi göreve geldiği ilk günlerde yaptıkları ile takdir toplar. Mübarek taraftarlarına karşı dik durmuş, ordunun devlet içerisindeki yapılanmasına karşı bazı önlemler almış ve eski dış politikayı revize ederek dış politikada Mısır'a yeni müttefikler kazandırmaya çalışmıştır. Ancak Mısır'a 100 günde düzlüğe çıkaracağı şeklinde vaat vermesine karşın ekonomik krize çare olacak politikalar geliştirememiştir. Bu sebeple Mursi yavaş yavaş halkın tepkisini çekmeye başlar. (Sınmaz, 2016: s.3)

Mısır halkının demokrasi konusunda vereceği diğer bir sınav referandumdur. Mısır'da anayasa referandumu oldukça önemlidir. Uzun yıllardır ülkede kemikleşmiş olan siyasi sistemin değişebileceğinin işaretidir. Anayasa referandumu aynı zamanda dünya kamuoyunun da ilgisini çeker. Çünkü kendi desteklediklerı iktidar olan Hüsnü Mübarek'in anayasası değişecektir. Bu durum Batılı ülkeleri ve Amerika'yı tedirgin eder. Çünkü zaten Müslüman Kardeşlerin iktidarından rahatsız olan Batılı ülkeler ve Amerika anayasanın da değişecek olmasından büyük endişe duyar. Anayasanın yazılması için önce bir komisyon oluşturulur. İktidar partisi bu konuda farklı çevrelerinde oluştuğu bir anayasa komisyonu oluşturmaya çalışır. Hürriyet ve Adalet Partisi içerisinde her kesimin yer aldığı ve halkın tabanına yayılan bir anayasa yazım komisyonu oluşturmak ister. Bu yüzden de gençlik hareketleri, sivil toplum örgütleri, işçi sendikları, Kıpti Kilisesi, İslami kurumlar gibi ülke içerisinde yer alan farklı oluşumlarla diyalog kurmaya çalışır. Bu görüşmelerin sonucunda 100 kişilik bir

anayasa yazım komisyonu kurulur. Komisyonun üyelerinin, 39'u Şura Konseyi'nden, 21'i kamuoyunda etki sahibi aktörlerden, 13'ü sendikalardan, 9'u hukuk uzmanlarından, 6'sı yargıçlardan, 5'i El-Ezher Üniversitesi'nden, 4'ü Kıpti Kilisesi'nden, 1'er kişi de Silahlı Kuvvetler, Polis Güçleri ve Adalet Bakanlığı'ndan seçilen üyelerden meydana gelmiştir. (Telci, 2014: s.10)

Ancak tabiki bu komisyon eleştirilere maruz kalır. Çünkü iktidar partisi olan Hürriyet ve Adalet Partisi meclisin büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Aynı zamanda Selefiler de görüş olarak Hürriyet ve Adalet Partisi'ne yakındır. Bu iki grup zaten meclisin çoğunluğudur. Anayasa taslağı 11 bölüm ve 236 maddeden meydana gelmektedir. Taslak hazırlanırken birçok tartışma yaşanır. Anayasa meclisi 100 kişiden oluşmaktadır. 52 kişi Müslüman Kardeşler ve Selefilere mensuptur. 8'i kadındır, 8 tanesi de Hristiyandır, kalan 32 kişi de bağımsız olmasına karşın Müslüman Kardeşler ve Selefilere yakınlıklarıyla tanınmaktadır. İşte başlıca tartışma konularından biri budur. Çünkü böylelikle anayasa meclis üyelerinin büyük bir kısmı Müslüman Kardeşler, Selefiler ve onlara yakınlıkları ile tanınan bağımsız meydana gelmiştir. (Örtlek, 2014: s.20) Aynı zamanda yeni anayasanın referanduma sunulacak olmasını yargı da kabul etmemektedir. Bu konuda yargıda bir bölünme yaşanır. 15 Aralık günü yeni anayasa taslağı halkın oyuna sunulacaktır. Yargıçlar Kulübü Başkanı Ahmet El-Zind kulüp üyesi yaklaşık 9.000 yargıcın referandumu boykot edeceğini açıklar. Mısır İdari Konseyi'ne bağlı olan yargıçlar kulübü ise referandum sırasında seçmen ve seçim merkezlerinin güvenliği sağlanırsa referandumu boykot etmeyeceğini söyler. (Telci, 2013: s.85)

Bu büyük tartışmalardan sonra anayasanın referandum sürecine geçilir. Referandumun oylanma süreci de iki kısımdan meydana gelmektedir. Yeni anayasa 236 maddeden oluşmaktadır ve 20 saatten az bir sürede yazılarak nihayet 2012 yılının sonlarında halkın oyuna sunulmayı başarmıştır. Referandum iki aşamadan meydana gelmektedir ve Mısır seçimlerinden önce bu aşamaların tamamlanması gerekmektedir. İlk aşaması 15 Aralık 2012'de Kahire, İskenderiye, Şarkiyye, Garbiyye, Dakahlia, Assiut, Sohag, Aswan, Kuzey Sina ve Güney Sina eyaletlerinde gerçekleştirilirken, ikinci aşaması ise 22 Aralık 2012'de Matrouh, Sübeyş, Port Said, İsmailiye, Dimyat, Kafr el Sheikh, El Bahr, Menoufiya, Kalyobiya, Giza, Qena,

Luxor, Minya, Beni Suef, Fayoum, Yeni Vadi ve Kızıldeniz eyaletlerinde yapılır. (Örtlek, 2014, s.19)

Referanduma katılım oranı %32'dir ve bu oldukça düşük bir rakamdır. (Yaşar, 2013: s.8) Resmi seçim sonuçları ise şu şekildedir; oy kullanan toplam seçmen sayısı 17 milyon 58 bin 317'dir. Bunların içerisinde geçerli oylar 16 milyon 755 bin 12, geçersiz oylar ise 303 bin 395'tir. Referanduma seçmen katılım oranı %32.9 seviyesindedir. Referandum sonuçlarına göre evet sayısı 10 milyon 693 bin 919, hayır sayısı 6 milyon 61 bin 101'dir. Bunu orana vurduğumuzda ise evet oylarının %63.8, hayır oylarının da %36.2 olduğu görülmüştür. (Kalabalık, 2013: s.22)

Arap Baharı'ndan sonra Mısır'ın şekillenmesi sürecinde bu aşamalar önemli bir rol oynamıştır. Öncelikle Askeri Yüksek Konsey iktidarı elinde tutmuş, daha sonra da yapılan demokratik seçimlerle koltuğunu bırakmıştır. Yapılan seçimler sonucunda Müslüman Kardeşlerin siyasi kanadı olan Hürriyet ve Adalet Partisi seçimleri kazanmış, ikinciyi sırada ise Selefilerin Nur Partisi yer almıştır. Bundan sonraki süreçte de cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleştirilmiş ve Müslüman Kardeşlerin adayı Muhammed Mursi seçimleri kazanmıştır. Daha sonraki süreçte bir anayasa hazırlanmış ve halk Mursi yönetiminde hazırlanan bu anayasayı çoğunluk ile kabul etmiştir. Tabii ki tablo bu şekilde çizilse de dikkat edilmesi gereken bazı ince noktalar vardır. Örneğin, Muhammed Mursi cumhurbaşkanlığı seçimlerini %51 gibi bir oy oranı ile kazanmıştır. Kendisine en yakın aday olan aynı zamanda Hüsnü Mübarek'in eski başbakanı olan Ahmet Şefik'e çok az bir fark atabilmiştir. Yine anayasa referandumu sürecinde Mursi öncülüğünde hazırlanan anayasa kabul edilmiştir; ancak referanduma katılım oranı %31.9'da kalmıştır. Bu hususların altını çizmekte fayda vardır. Çünkü her ne kadar Mursi demokratik seçimler ile gelen ilk sivil cumhurbaşkanı olsa da kendisine daha sonra yükselen tepkilerin temeli burada yatmaktadır. 2 Ağustos 2012'de, Mursi Hişam Kandil'i Başbakan olarak atar. İlk kabine 35 bakandan oluşmaktadır, 5 tanesi Müslüman Kardeşlerin ya da FJP'nin[23] üyesidir. Diğer atamalar da diğer el-Wasat ve Selefi Rönesans Partisi de dahil olmak üzere diğer İslami partilerin üyelerinden oluşmaktadır. (Bedford Row, t.y: s.55)

[23] Freedom and Justice Party: Hürriyet ve Adalet Partisi

Böylelikle hükümet de giderek şekillenmektedir. Mursi yaptığı açıklamalar ile ilk icraatlarını açıklamaya ve Mısır'da Arap Baharı'ndan sonra nelerin değişeceğini ve bunun yöntemlerini yoluna koymaya başlar. 24 Haziran konuşmasında, Mursi'nin selamladığı ilk grup devrim için şehit düşen ve yaralananlar olur. Adalet ve intikam için bütün talepleri yerine getireceğine dair söz verir. (Malfait, 2013: s.72) Mursi için önemli olan bir diğer nokta 25 Ocak Devrimi'ne sahip çıkmaktır. Çünkü 30 yıllık Hüsnü Mübarek iktidarı bu sayede devrilmiştir. Ülkede yıllardır yasaklı olan Müslüman Kardeşler grubu bu sayede seçimlere katılma imkanı bulmuş hatta bu sayede seçimleri kazanmışlar ve iktidara gelmişlerdir. Muhammed Mursi de bunları göz ardı edemez. Mursi, devrim sırasında yaralanan ve ölen göstericilerin araştırılması için bir komite kurar. Soruşturmayı gözlemlemesi için şehit ailelerinden altı kişi de buna dahildir. 25 Ocak Devrimi'ni desteklemekten dolayı tutuklanan herkese, cinayet haricinde, af sözü verir. Ancak tam olarak ne kadar insanın serbest bırakılacağı net değildir. Askeri Yüksek Konsey yönetimi altındayken gözaltına alınan 572 kişinin derhal serbest bırakılması için emir verir. (Malfait, 2013: s.75) Mursi'ye yükselen bir diğer tepki de anayasadan dolayıdır. Çoğunluğu Hürriyet ve Adalet Partisi ve Nur Partisi'nden oluşan temsilcilerin oluştuğu komitede hazırlanan anayasa muhalefetin tepkisinin çeker. Çünkü çoğunluğu temsil eden bir anayasa olmadığı görüşündedirler. Muhaliflerin tepkisi çeken madde özellikle anayasanın 2. maddesidir. Bu madde de: "Cumhurbaşkanının kararları bağlayıcıdır, hiçbir yargı organı tarafından askıya alınamaz ya da iptal edilemez" denmektedir. Muhalif kesim bu maddenin ülkeyi yeninden demokrasiden uzaklaştırarak tek adam rejimine geri götüreceğini savunmaktadır. Bu duruma karşı tüm Mursi karşıtları birleşir ve böylelikle Temerrüd Hareketi doğar. (Sınmaz, 2016: s.3) Hükümetteki kasıtlı olarak "İhvanlaşma" giderek daha belirgin hale gelmektedir. 5 Ocak 2013'te on bakan değiştirilir, bu kabinedeki Hürriyet ve Adalet Partisi üyelerinin sayısının artmasına neden olur ve sayıları sekize yükselir. 7 Ocak 2013'te 9 bakan daha değiştirilir, bu değişiklik kabinedeki Hürriyet ve Adalet Partisi üyesi bakanlarının sayısının 12'ye yükselmesine neden olur. (Bedford Row, 2015: s.58)

Ancak Mursi iktidarı boyunca yargı ve ordu ile bir çatışma yaşar. Bu sebepledir ki hem yargıda hem de ordu da bazı reformlar yapma yoluna gider. Ordu ise Mısır için her zaman hayati bir noktada durmuş bir kurumdur. Yılladır ülkeyi orduya

mensup insanlar yönetmiştir. Cumhurbaşkanlarının hepsi asker kökenlidir. Ordu güçlü bir kurumdur. Aynı zamanda ekonomik açıdan da güçlü ve ülkede söz sahibi bir konumdadır. Hal böyle olunca, Mursi'nin yapmak istediklerini gerçekleştirirken karşısına ordunun çıkması kaçınılmaz olur. Her ne kadar Mursi kararlarında orduyu devre dışı bırakmak istese de yaşanılan çatışmalar ve fikir ayrılıkları bunun tam tersi bir durumu ortaya koyar. Süveyş Kanalı Koridorunun Geliştirilmesi projesinde hükümet ve ordu arasındaki tansiyon iyice yükselir. Bu proje kapsamında, kanal çevresinde güneş, rüzgar ve jeotermal enerji santrallerinin kurulması ve yedek parça endüstrisinin inşa edilmesi düşülmüştür. İşte bu projenin finansmanı konusunda hükümet ve ordu arasında fikir ayrılığı yaşanır. Ordu sahip olunan ekonomik kapasite ile bu projenin gerçekleştirilmesini savunurken, hükümet ise orduyu devre dışı bırakarak bu projenin Mursi'nin kontrolünde bir şekilde yürütmeyi istemiştir. (Şahinoğlu ve Ateş, 2017: s. 116) Böylelikle ordu bu projenin dışında bırakılmış olur. Üstelik bu proje oldukça önemli bir projedir. Süveyş Kanalı da tarih boyunca Mısır için oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Mursi bu duruşu ile ordunun karşısında yer alır. Görüldüğü gibi 3 Temmuz darbesine giden süreçte ordu ve cumhurbaşkanı arasında fikir ayrılıkları oluşmaktadır. Ordu ülkede gerçekleşecek olan bir projenin kendisinden bağımsız olarak yapılmasını istememektedir. Mursi ise ordunun iktidarda daha az söz hakkı olmasından yanadır. Ancak fikir ayrılıkları giderek artmaktadır. Ordu içerisinde de yeni iktidar olan Mursi'ye karşı bakış açısı çok da olumlu değildir. Üst düzey subayların bu konudaki fikirlerine bakıldığında üç ana noktanın öne çıktığı görülür. Birincisi ordu mensupları bir sivilin cumhurbaşkanı olmasını istememektedir. İkincisi, generaller Müslüman Kardeşler'i meşru bir aktör olarak görmemekte ve siyasal arenada yer almasını doğru bulmamaktadır. Üçüncüsü ise yine Müslüman Kardeşler'in ordunun içerisine girmesinden ve ordunun yapısını bozmasından endişe duymaktadırlar. (Şahinoğlu ve Ateş, 2017: s.118)

Tabii ki Mursi'ye karşı bu denli muhalif unsurların oluşmasındaki en önemli etmen Hüsnü Mübarek'in kurduğu kadronun devlet içerisinde halen etkili bir konumda olmasıdır. Bürokraside Hüsnü Mübarek'in etkinliği devam etmektedir. Bu yüzden de Muhammed Mursi değişiklikler yapmak istediği zaman onun karşısına muhalif unsurlar çıkmaktadır. Güç ve çoğunluk Mübarek zamanındaki yetkililerin elindedir ve onlar Mursi'ye ve onun ekibine karşı direnç gösterirler. Yargı yeni

anayasa taslaklarını geçersiz hale getiren kararlar vermektedir. Ekonomi konusunda ise iş adamları Mursi ile beraber hareket etmez. Askeriye de bürokrasi içerisinde Mübarek yanlıları ile birlikte hareket eder. (Efegil, 2013: s.16) Çünkü Muhammed Mursi Müslüman Kardeşlerin içinden yetişmiş bir kişidir. Müslüman Kardeşler de yıllardır ülkede muhalif bir unsur olmasının yanı sıra yasaklamalara ve kısıtlamalara maruz kalmış bir oluşumdur. Ülke içerisinde yıllardır bu konumda olan muhalif unsurun şu anda iktidarda olması ve kurulan bu düzeni değiştirmek için adımlar atması hoş karşılanmamaktadır. Seçim sistemi üzerine yaşanan tartışmalar ile birlikte Müslüman Kardeşler'in iktidarı sallanmaya başlar. Anayasa Mahkemesi 2012 Haziran ayında yapılan seçimleri iptal eder, bunun gerekçesi ise bağımsız adaylara parlamentoda üçte bir oranında yer ayrılmamasıdır. Bunun üzerine Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi 15 Haziran 2012'de parlamentoyu fes eder. (Cop, 2015: s.98) Muhammed Mursi hiç şüphesiz ki en büyük çatışmalarından birini yargı ile yaşar. Özellikle başsavcının görevden alınması ve parlamentonun feshi gibi yaşanan olaylar diğer yaşanacakların belirleyicisi olur. Çünkü Mursi bu iki olayda da yargı karşısında geri adım atmak durumunda kalmıştır.

Mursi parlamentoyu yeniden açmak ister ancak çabası sonuçsuz kalır ve yüksek mahkeme bunu reddeder. Bunun üzerine Mursi mahkemenin kararına saygı gösterdiğini açıklayarak yargı karşısında geri çekilir. Bu husus Yüksek İdare Mahkemesi'nde yeniden görüşülse de bu mahkeme Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararı onaylar. (Telci, 2013, s.84) Her ne kadar parlamentonun feshinde Muhammed Mursi devreye girerek olaylara müdahale etmek istese de en sonunda yargı erki karşısında geri adım atmak durumunda kalarak, kararına saygı duyduğu dile getirir. Yaşanan bir diğer olay da başsavcının görevden alınmasıdır. Özellikle Arap Baharı sırasında yaşanan Deve Savaşı[24] adını alan olayların mahkemesi sonrasında yaşanan bu durum yine Muhammed Mursi'nin etkinliğinin sınanması açısından önem arz eder. Cumhurbaşkanı Mursi 12 Ekim 2012'de Başsavcı Abdülmecid Mahmud'u görevden aldığını açıklar. Kendisini Vatikan'a büyükelçi olarak tayin etmiştir. Tabii ki bu karara tepkiler gecikmez ve özellikle Yargıçlar Kulübü ve ülkenin muhalif unsurları buna karşı çıkarlar. Başsavcı Abdülmecid Mahmud ise bir açıklama yapar.

[24] Deve Savaşı: Arap Baharı sırasında Tahrir Meydanı'na Hüsnü Mübarek yanlılarının atlar ve develerle girerek göstericilere saldırması olayı.

Açıklamasında kendisinin bir yargı mensubu olduğunu ve yürütme erkinin kendisini görevden alma yetkisinin bulunmadığını söyler. Bu Mısır kanunlarına aykırıdır. Açıklamasına Cumhurbaşkanının böyle bir yetkisinin olmadığını eklemiş ve görevine devam edeceğini beyan etmiştir. (Kalabalık, 2013, s.10) Cumhurbaşkanının Başsavcıyı hukuki olarak görevden alma yetkisi bulunmamasına rağmen böyle bir olaya girişmesi yürütme organının yargıya müdahalesi olarak algılanmış ve sert bir tepkiye yol açmıştır. Mursi ise Deve Savaşı'nın yargılandığı mahkemeden beraat kararı çıkması üzerine böyle bir adım atmış ve bu yol ile aslında kamuoyunun tepkisini azaltmayı planlamıştır. Ancak sonuç beklediği gibi olmamış tıpkı parlamentonun feshi olayında olduğu gibi yargı karşısında yine geri adım atmak durumunda kalmıştır. Muhammed Mursi'nin iktidarda iken attığı ve tepki çeken adımların biri de kendi yetkilerini genişletmek üzerine aldığı karardır. Mursi 22 Kasım 2012'de bir kararname yayınlar, kararname yayınlamasındaki amaç yeni sistemi tamamen oturtmak ve eski sisteme geri dönülmesini engellemektir. Kararnamenin yayınlanmasının ardından muhalifler sesler yükselmeye başlar. Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC) kurulur. UKC'nin içerisinde daha çok sol ve liberal düşünceli partiler yer almaktadır. Muhalifler kararnameyi protesto etmek için sokağa çıkarlar. Kahire'deki İttihadiye Sarayı önünde toplanılır; ancak burada çatışma çıkar ve 11 kişi hayatını kaybeder. (Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi(SDAM), 2016: s.13) 22 Kasım'da yayımlanan kararname Mursi'nin yetkilerini önemli oranda arttırıyor ve kararlarına yargı denetimi yolunu kapıyordu. (BBC, 2012)

Görüldüğü gibi cumhurbaşkanının yetkilerini genişletmesi ülkede muhalif unsurları devreye geçirir. Muhammed Mursi karşıtı gruplar bir araya gelmeye başlar. 3 Temmuz'da yaşanacak olan Abdülfettah el-Sisi darbesine giden süreç yavaş yavaş şekillenmektedir. Mursi karşıtı olan muhalif gruplar çıkan cumhurbaşkanlığı kararnamesine tepkilerini dile getirirler. Onlara göre bu kararname ile cumhurbaşkanının yetkileri daha da geniş bir hale getiriliyor ve Mursi'ye çok geniş yetkiler tanınıyordu. Muhalif gruplar bu ve benzeri uygulamaları protesto etmek için meydanlara inmiştir. Mursi daha sonra kararnameyi iptal etse de tepkileri sonlandıramaz. 3 Temmuz Abdülfettah el-Sisi darbesine giden süreçte ülkede böyle bir istikrarsızlık hakimdir. Muhalif unsurlar Mursi'nin yasama ve yargı organlarında yaptığı değişikliklerden memnun değildir. Başsavcının görevden alınması ve

parlamentonun feshi gibi yaşanan olaylarda Mursi kendisine olan tepkiler nedeniyle geri atmak zorunda kalmıştır. Temmuzun başında, Silahlı Kuvvetler hükümete siyasi krizi bitirmesi ya da Silahlı Kuvvetlerin kendi yol haritası ile araya gireceğini açıklayan için bir ültimatom verir. 2 Temmuz'da Mursi bunlara meydan okur, kendisinin anayasal meşruiyetine karşı her türlü meydan okumayı reddeder ve bunu ölene kadar savunacağını açıklar. Onu görevinden alacak her türlü girişime karşı şiddet olabileceğine dair herkesi uyarır. "Meşruiyetimi sarsacak hiçbir önlemi kabul etmiyorum. Bu reddedildi, reddedildi, reddedildi." der. (Smith, 2016: s.4) Muhammed Mursi Mısır'ın seçimle görev başına gelen ilk sivil cumhurbaşkanıdır. Meşrudur ve yaptığı vurgu da bu yüzden bunun üzerinedir. Bu sebepledir ki meşru olmayan yöntemler ile iktidarına son verilmesine karşı çıkar. Ordu ise bunun sinyallerini çoktan vermiştir. Ordunun bu darbeyi gerçekleşmesi Arap Baharı'ndan sonra sağlanması gereken demokratik düzene de büyük bir darbedir. 3 Temmuz 2013 darbesi seçilmiş Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'yi devirir ve orduyu her zamankinden daha açık bir şekilde, 1960'larda Cemal Abdülnasır günlerinden beri, yeniden iktidara getirir. (Torelli: 2015, s.15) Böylelikle Arap Baharı'ndan sonra meşru yollar ile iktidara gelen sivil cumhurbaşkanı sadece bir yıl iktidarda kalmayı başarabilmiş ve 3 Temmuz günü de ordunun darbesi ile iktidardan uzaklaştırılmıştır.

Mısır'daki askeri yetkililer, Mısır'ın demokratik yollarla seçilen ilk Cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'yi görevden aldıklarını açıklarlar. Aynı zamanda anayasayı da askıya almış olduklarını ve üst düzey bir hukukçunun başkanlık ettiği geçici bir hükümet kurduklarını ilan ederler. (Kirkpatrick, 2013)

Mısır Silahlı Kuvvetleri anayasanın askıya alınması ve Anayasa Mahkemesi başkanı Adly Mansur'un geçici devlet başkanı olarak atanması ile ilgili bir bildiri yayınlar. Mansur Perşembe günü yemin edecektir. (Aljazeera, 2013)

Görüldüğü üzere, Arap Baharı'ndan sonra Hüsnü Mübarek devrilmiş ve daha sonra gerçekleştirilen seçimlerde devrimin önemli aktörlerinden olan Müslüman Kardeşlerin Partisi, Hürriyet ve Adalet Partisi, seçimleri kazanarak iktidara gelmiştir. Sonrasında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yine Müslüman Kardeşler'in adayı olan Muhammed Mursi kazanmıştır. Mursi, ülkede seçim ile iktidara gelen ilk

sivil cumhurbaşkanıdır. İktidara geldikten sonra ülke içerisinde anayasa değişikliğine gitmiş, ordu ve yargıda bazı reformlar gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak Mısır bürokrasisinde halen Hüsnü Mübarek'in ekolü devam etmekte olduğundan çok çeşitli muhalefet ile karşılaşır. Sadece bir yıl iktidarda kalan Mursi, 3 Temmuz 2013 günü ordunun darbesi ile iktidardan uzaklaştırılır. Bu darbe Arap Baharı sürecinin demokratik kazanımlarının yitirilmesine neden olan bir harekettir. Demokratik yollarla iktidara gelen cumhurbaşkanı demokratik olmayan şekilde iktidardan uzaklaştırılmıştır. Son yaşanan bu durum Arap Baharı'ndan sonra yaşanan demokratik süreci gözler önüne sermektedir.

## 3.2. MUHAMMED MURSİ DÖNEMİNDE MISIR DIŞ POLİTİKASI

Bu konu başlığında dış politikada Muhammed Mursi'nin seçilmesinden sonra nelerin değiştiğini ve Arap Baharı'ndan sonra yaşanan bu seçimlerin etkisinin dış politikaya nasıl yansıdığını ele almaya çalışacağız. Mısır'da Arap Baharı sonrasında yapılan seçimlerden Müslüman Kardeşlerin adayı olan Muhammed Mursi zaferle çıkar. Muhammed Mursi'nin bu seçimleri kazanması Mısır açısından oldukça önemlidir. Çünkü ilk kez demokratik seçimler gerçekleştirilmiştir. Ülkede Hüsnü Mübarek iktidarının bitmesi hem iç hem de dış politikada yaşanacak olan değişimin ilk sinyalleridir. Seçimleri Hüsnü Mübarek'in başbakanı olan Ahmet Şefik kazansa belki bu kadar yankı uyandırmayacaktır. Ancak Muhammed Mursi'nin kazanması hem bölgesel hem de küresel olarak geniş bir yankı uyandırır.

Öncelikle Mısır'da dış politika Enver Sedat döneminden sonra değişmeye başlar. Mısır, Cemal Abdülnasır'ın ölmesi ve yerine Enver Sedat'ın geçmesiyle daha yumuşak bir dış politika izlemeye başlar. Enver Sedat'ın İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi Ortadoğu'da farklı bir dönemin başlangıcına işarettir. Mısır yıllarca Arap-İsrail Savaşları'nda İsrail'i Ortadoğu'dan atma politikası gütmüş; ancak diğer Arap devletleriyle beraber başarısız olmuş ve Enver Sedat ile beraber de bölgede İsrail'in varlığını kabul eden ve ona göre bir dış politika izleyen ülke görünümüne bürünmüştür. Enver Sedat'ın bir suikast sonucu öldürülüp yerine Hüsnü Mübarek'in geçmesi ile birlikte dış politikada Enver Sedat'tan alınan bu miras devam etmiş ve

bölgede İsrail ve Mısır ilişkileri giderek iyileşmeye başlamıştır. Mısır'da yaşanan Arap Baharı'ndan sonra Hüsnü Mübarek istifa etmiş ve daha sonra da ülkede ilk kez demokratik seçimler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Gerçekleştirilecek olan bu demokratik seçimlerde Müslüman Kardeşler'in iktidara gelme ihtimali vardır ve bu ihtimal İsrail hükümetini korkutmakta ve Ortadoğu coğrafyasında kendisini daha da yalnızlaştırmaktadır. (Oğuzlu, 2011: s.14) Müslüman Kardeşlerin ilk demokratik parlamento seçimlerinde sandıklardaki başarısından beri, Müslüman Kardeşler'in hakim olduğu bir hükümette dış politikanın nasıl değişeceği konusunda birçok fikir ortaya atılır. Mısır en kalabalık Arap ülkesidir; sadece İsrail ile olan sınırdan dolayı değil ayrıca Arap dünyasının da merkezinde yer almaktadır, bu nedenle Mısır'ın politikasının değişmesi bölgeyi uluslararası düzeyde etkiler. (Felsbeger, 2012: s.1)

İsrail Camp David süreci ile beraber güney sınırlarını garanti altına almış ve Ortadoğu'da bir barışa imza atmıştır; Mısır'daki bu istikrarsızlık İsrail'i düşündürmektedir. Çünkü Mübarek Ortadoğu'da İsrail'in müttefikidir, bu rejimin yıkılması uzun yıllardır devam eden Mısır ile olan barışı tehlikeye düşürecektir ve bu durum da Filistin sorununu özellikle de Gazze meselesini etkileyebilecek bir gelişmedir. (Altunışık, 2013: s.76) Çünkü Mısır Camp David süreci ile beraber İsrail ile uzlaşma yoluna gitmiştir. Böylece bölgede İsrail'i tanıyarak geçmişine göre daha farklı bir dış politika izlemeye başlamıştır. İsrail ile başlatılan Camp David süreci Mısır'ın yeni dış politikasının önemli bir mihenk taşı olur. İsrail'in tanınmasıyla beraber Amerika ve Batı ülkeleri ile de ilişkiler giderek iyileşmeye başlar. Hüsnü Mübarek iktidarı boyunca da bu şekilde devam eder. Amerika Mısır'ı ekonomik anlamda destekler. Ancak Hüsnü Mübarek'in iktidarının son bulması ve yerine Müslüman Kardeşlerin adayı olan Muhammed Mursi'nin seçilmesi İsrail, Amerika ve Batı dünyasını endişelendirir. Bu dış politika çizgisinin değişeceğinin ilk sinyalleridir. İdeolojik olarak kendisinden önceki iktidardan farklı olan Muhammed Mursi hükümetinin özellikle İsrail- Filistin meselesinde izleyeceği politika merak konusu olur. Nitekim bölgede İsrail'in güvenliğini sağlamak Amerika'nın Ortadoğu'da öncelikli hedeflerinden biri olmuştur. Nitekim Muhammed Mursi hükümetinin yaptığı hamleler dış politikada değişimin başladığının ilk adımlarını bize gösterir.

Nabil el Arabi,[25] Mart 2011'de Hamas temsilcilerini kendi ofisinde karşılar, ve Sina ve Gazze Şeridi arasındaki Refah tünelinin açılması meselesini görüşür. İki taraf aynı zamanda Batı Şeria'daki El-Fetih ve Gazze'deki Hamas'ın uzlaşma ihtimalini de görüşürler. (Siqquidi, 2016: s.4) Hamas ile olan ilişkilerin iyileşmesi Mısır için yeni bir adımdır. İsrail-Filistin meselesinde Camp David Süreci'nin çizgisinde hareket eden Mısır, uzun zamandır ilk kez farklı bir politika izleyerek Hamas'ın yetkilileri ile görüşmüştür. Mısır, İsrail- Filistin meselesinde en önemli sınavını Savunma Sütunu Operasyonu[26] esnasında verecektir. Bu süreçte Mısır'ın Filistin politikası 3 Temmuz 2013'teki askeri darbeye kadar genel anlamıyla Gazze'ye yönelik olarak insani koridoru açık tutmak ve aynı zamanda Hamas ve el Fetih arasında uzlaşma görüşmelerine destek vermek olarak özetlenebilir. Gazze sınır kapısı yer yer kapatılsa da en azından Mübarek dönemine göre daha yumuşak bir tavır izlenmektedir.

Kasım 2012'de İsrail'in Gazze'ye saldırmasından sonra Arap Ligi öncülüğünde dışişleri bakanlarını topluca Gazze'yi ziyaret eder. Bu bir ilktir. Bu durum Mısır'ın Filistin sorununda yeniden aktif bir rol almak istediği şeklinde analiz edilir. (Özkan, 2014: s.18) 2012 yılında İsrail'in Filistin'e saldırmasından sonra Mısır'ın izleyeceği dış politika ekseni oldukça önemlidir. Bu durum Müslüman Kardeşlerin dış politikada verecekleri önemli bir sınav olur. Ayrıca Mısır'ın bu duruma tepkisiz kalması da imkansız hale gelir. Hüsnü Mübarek'in dış politikası yıllardır Camp David Süreci ekseninde şekillenmiş, Amerika ve İsrail'den yana bir tavır sergilenmiş ve bölgede eleştirilere maruz kalınmıştır. Müslüman Kardeşler farklı bir tutumla iktidara gelmiş ve dış politikada izlenen eski politikaları revize etmeye çalışmaktadırlar. İsrail- Filistin meselesindeki gösterilecek olan bu tavır ise bu tutumlarının önemli bir göstergesi olacaktır. Mursi İsrail'in saldırılarına tepkisiz kalmaz. Ancak net bir şekilde tavır koymaktan da kaçınır. Mursi, Başbakanı Hişam Kandil'i Kasım 2012'de Savunma Sütunu Operasyonu'nun ortasında hükümetle doğrudan görüşmelerde bulunarak ateşkese aracılık etmesi için İsrail'e gönderir. Sonunda Mursi Kasım 2012'de kendisi bir ateşkes anlaşması getirmek üzeredir.

---

[25] Nabil El Arabi: Muhammed Mursi hükümetinin Dışişleri Bakanı.

[26] Savunma Sütunu Operasyonu; 2012 yılında İsrail ve Gazze Şeridi arasında yaşanan çatışmalar ve İsrail'in sekiz günlük operasyona verilen isim.

Mursi'nin İsrail'e yönelik pragmatik bir siyaset takip ettiği görülmektedir, İslamcı ideoloji bir kenara kaldırılmıştır. (Siqquidi, 2016: s.8)

Görüldüğü gibi bu operasyon sırasında Mısır önemli bir hamle gerçekleştirmiştir. Başbakanını İsrail'e göndererek kendisine bu meselede bir rol üstlenir. Ancak değişen dış politikası ekseninde Hamas ile olan ideolojik yakınlığa ve bağlara rağmen, muhtemelen Amerika ve İsrail ile olan ilişkileri bozmamak için, direk Filistin'in yanında tavır almaz. Buna karşın İsrail ile Filistin arasında oluşabilecek bir ateşkese öncülük etmeyi tercih eder. Filistinli İslami grupları asla açıkça desteklemez, Refah geçidinin kontrolü üzerinde ilk kez rahatlama olmasına rağmen, Sina'daki saldırıların artması ile, Mursi u dönüşü yapar, daha da sertleşir ve Gazze Şeridi'ne yönlendirilen yer altı tünellerine karşı mücadeleye devam eder. Bu şartlarda Mısır'ın rolü Kasım 2012'de netleşmeye başlar, Mursi kendini Hamas ve İsrail arasındaki Savunma Sütunu Operasyonu'ndaki ateşkeste aktif, hızlı ve etkili bir arabulucu olarak gösterir. (Meringolo, 2015: s.3)

Muhammed Mursi'nin diğer devletlere yaptığı ziyaretler dış politika çizgisinin daha farklı olacağını gözler önüne sermektedir. İlk ziyaretleri Amerika ya da Avrupa'ya değil, Etiyopya, Suudi Arabistan, Çin ve İran'adır. Addis Ababa'daki Afrika Birliği zirvesinde Mursi Afrika'nın Kahire için olağanüstü önem taşıdığının altını çizer. Riyad'da en büyük iki Arap ülkesi arasındaki yakın bağları hatırlatır. (Grimm ve Roll, 2012: s.1)

Mursi'nin dış politika adımları incelendiğinde hiç şüphesiz ki en dikkat çekici hamlelerden biri İran ile olan ilişkilerdir. 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra Mısır ve İran ilişkileri hiç iyi olmamıştır. Mısır bölgede daha çok Körfez ülkeleri ve dışarıda da Amerika ve Avrupa ile ilişkilerini geliştirirken, İran tam tersi bir politika izlemektedir. İran, 1973'teki Arap-İsrail Savaşı'nda Mısır'a petrol temin eder ve savaş sonrasında da 2 milyon dolarlık ekonomik yardımda bulunur. Ancak daha sonrasında Mısır Camp David Anlaşması'nı imzalar, İran'da da 1979 yılında İran İslam Devrimi gerçekleşir. Böylelikle iki ülkenin İsrail ve Batı Bloğu ile olan ilişkileri farklılaşır ve karşıt iki ülke konumuna gelirler. (Uygur, 2012: s.7) Muhammed Mursi'nin seçimlerini kazanmasına kadar olan dönemde İran ile ilişkiler

bu çizgide ilerler. Ancak Muhammed Mursi'nin İran'a yaptığı hamleler ve İran ile karşılıklı yapılan açıklamalar ikili ilişkilerin geliştiğini bizlere gösterir. Üstelik Mısır'ın içinde yer alan bazı İslamcı partiler de İran ile ilişkilerin geliştirilmesinden memnun değildir. Mursi'nin ilk denizaşırı ziyareti de Amerika'ya değil, Çin'edir, kendisine yedi bakan ve Çin'deki kredi ve yatırımlarını arttırmak isteyen seksen işadamı eşlik eder. Dönüşte Tahran'a uğrar, Mısır'dan İran'a Bağlantısızlar Hareketi başkanlığını devretmek için Bağlantısızlar Hareketi zirvesinin açılış oturumuna katılır. (Isaac, 2012: s.4) Görüldüğü gibi; Süreklilik hakim olsa bile, Mursi'nin cumhurbaşkanlığında iki önemli yenilik dikkati çeker; İran'a karşı bir açılım, ve Hamas ile iyileşen ilişkiler; ayrıca bu durum Kasım 2012'deki İsrail Filistin Krizi'ndeki arabulucuğunda hızlı bir başarıya yol açar. Amerika ve Körfez İşbirliği Konseyi(KİK) ile ilişkilerde Tahran ile ittifakın riskli durmasına rağmen, Mursi kendisinin kararlığını ve İran ile yeni bir sürece girdiğini gösterir ve bu Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri zirvesi zamanında Mısır cumhurbaşkanının İran başkentine olan ziyareti ile taçlandırılır. Ağustos 2012'deki bu ziyaret Mısır cumhurbaşkanının İran'ı 1979 yılından beri ilk ziyaretidir. (Meringolo, 2015: s.3) Mursi'nin İran'a olan ziyareti dış politikasında yeni adımlardan biridir. Mısır cumhurbaşkanı 30 yıldan sonra ilk kez İran'a gitmiştir. Ancak dış politikadaki bu yakınlaşma elbette diğer ülkeleri tedirgin eder. Mursi'nin İran ile yakınlaşmasının kendi içindeki İslamcı partilerin hoşlanmadığını belirtmiştik. Selefilerden meydana gelen Nur Partisi buna bir örnektir. Arap Baharı sonrası mecliste yer alan partilerden biri de Nur Partisi'dir. Ancak İslamcı rejim, diplomatik ilişkiler oluşturmada Şii İran ile diplomatik açılımda hiçbir şevk göstermeyen ya da acele etmeyen Selefi Nur Partisi yüzünden başarısız olur. Onlar tarafından İran ile olan yakın bağların Suudi Arabistan ve müttefiki Körfez Ülkeleri İşbirliği Teşkilatı'dan gelecek ekonomik yardımları tehlikeye düşüreceği öne sürülür. (Siqquidi, 2016: s.6) Mısır'ın İran ile olan yakın bağlarının Körfez ülkelerinden gelen ekonomik desteği tehlikeye attığı açıktır. Amerika da diğer yandan alarm verir. Amerika zaten Mısır-Çin arasındaki gelişen ticari ilişkilerden de mutlu değildir, Mursi'nin Çin'e erken diplomatik ziyaretinden ve BRICS[27] grubuna katılma girişiminden memnun değildir. (Darwisheh, 2015, s.53) Mısır'ın dış politikasının doğrultusunun değişmesinin diğer

[27] BRICS; Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan oluşan ekonomik işbirliği ve Batı dünyası karşısında ortak çıkarların korunması temelinde 2009'da temeli atılan ekonomik oluşum.

ülkeleri tedirgin etmesi son derece doğaldır. Camp David sürecinden beri bölgede denge unsuru olan ülke, şimdi İsrail- Filistin meselesinde farklı bir şekilde yaklaşmakta, İran ile ilişkilerini geliştirmekte, ve bu dönemde Çin, Etiyopya gibi ülkelere ziyaretler gerçekleştirmektedir. İran ile olan yakınlaşmadan sonra İran'dan da açıklamalar gecikmez. İran'ın dini lideri Ali Hamaney daha önce Mübarek'e karşı olan ayaklanmaları bölge genelinde "İslami Uyanış" olarak tanımlar. Mübarek'in devrilmesini Batı destekli hükümetlerinin yenilgisi ve İran İslam Devrimi'nden ilham alan İslamcıların zaferi olarak tanımlar. (Darwisheh, 2015, s.53) İran Hükümeti Mübarek'in devrilmesini bir fırsata çevirmek için harekete geçer ve Mısır ile sekteye uğrayan diplomatik ilişkilerini yeniden canlandırmak ister. Mısır'daki Geçiş Konseyi bu konuda İran kadar istekli davranmaz; ancak İran savaş gemilerinin tatbikat için Süveyş'ten geçerek Suriye'ye ulaşmasına izin verilir. Bu İran için olumlu bir gelişmedir. Ancak İran'ın Mısır ile olan resmi ilişkilerini arttırma isteği Körfez ve Batılı ülkelerce hoş karşılanmaz; İran da bunun üzerine Mısır devriminde etkili olan aktörler içerisinde etkinliğini artttırmaya çalışır. (Uygur, 2012, s.13) Mısır'ın İran ile yakınlaşması, doğal olarak, Katar hariç, diğer Körfez ülkeleri ve Arap monarşileri ile ilişkilerine zarar verir. Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) arasındaki ilişkiler 11 Mısırlı Müslüman Kardeşler üyesinin terörist aktivitelerle suçlanarak gözaltına alınmasıyla büyük bir sekteye uğrar. Suudi- Mısır ilişkileri de aynı şekilde kötüleşir, Suudi büyükelçisi birden fazla kez geri çağrılır. Ürdün Kralı bile Mursi'yi bölgedeki karmaşık sorunları anlamada "derinliğinin olmaması" nedeniyle eleştirir. (El-Adawy, 2013)

Devlet Başkanı Muhammed Mursi, dış ilişkilerinde Mısır'ın özgür iradesini yansıtmasını ve böylece daha bağımsız dış politika izlemesini istemektedir. Hatta bu bağlamda İran'daki zirve sırasında Mursi ABD ve Batılı ülkeleri dışlayan İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde Suriye Temas Grubu'nun kurulmasını önermiştir. Arap dünyası ile İslam alemine işbirliğine dayalı ilişkilerin geliştirilmesi için katkı yapmaya hazır olan Mısır, İslam devletleriyle diğer devletler arasında karşılıklı anlayışın gelişmesini savunan Medeniyetler Arası Diyalog girişimlerine destek vermektedir. (Efegil, 2013: s.25) Her ne kadar Muhammed Mursi hükümeti yönetimi döneminde Mısır'ın dış politika ekseninin değişeceği öngörülse de keskin bir hamle olmaz. Amerika ekonomik açıdan Mısır için oldukça önemlidir. Mursi iktidarı ile

beraber Camp David Süreci'nden uzaklaşılacağı için Amerika ve Batı dünyası bundan büyük bir endişe duyar. Ancak şu hususa dikkat etmekte fayda vardır, bölgede İsrail ile olan ilişkiler bakımından bir denge unsuru olan Mısır'ın Amerika ve Batı dünyası için önemli olduğu kadar, Amerika ve Batı dünyası da Mısır için önemlidir. Ayrıca bölgede Amerika ile ilişkileri oldukça iyi olan Körfez ülkeleri de Mısır'ı ekonomik açından desteklemektedir. Gelişen ilişkilerin Mısır'ın ekonomisini de etkileyeceği aşikardır. Çünkü Amerika, Avrupa, Körfez Ülkeleri Mısır'ı ekonomik açıdan destekleyen önemli ülkelerdir. 1973 Arap İsrail Savaşı'ndan itibaren oluşan Mısır ve Körfez ülkeleri ittifakı, son 40 yıldır Mısır dış politikasının en önemli direğini oluşturmaktadır. Mursi'nin cumhurbaşkanlığında ABD ve Körfez ülkeleriyle ilişkiler en düşük seviyeye iner. Mısır ve Körfez ülkeleri arasındaki ilişki, aslında, Mısır'ın Amerika ve Batı ile olan stratejik ittifakının bir uzantısıdır, ülkeleri ılımlı bir siyasette tutarak; İran (1979'dan beri) ve Irak (1990'dan beri) gibi radikal rejimlere karşı direncini sağlamaktadır. (Aly, 2014, s.3) Mursi ABD ile ilişkilerini bozmak istemez. ABD Mısır'a 450 milyar dolarlık ekonomik yardım yapacağını açıklar. IMF'nin ise 6 milyar dolarlık kredi sağlayacağı düşünülmektedir. (Efegil, 2013, s.25) Yıllardır, İsrail ve Mısır arasındaki barış anlaşmasından beri, Amerika ve Mısır bölgesel güvenlik çıkarlarını arttırmak için birlikte çalışmaktadır. Soğuk Savaşı'ın son on yılında, Mısır Sovyet etkisini sınırlamak ve Amerika'nın çıkarlarını gerçekleştirmesi için önemli bir ortaktı. 30 yıl sonra, durum tamamıyla değişir, Sovyetler Birliği artık yoktur. (Hanna and Katulis, 2013: s.3)

Son otuz yıl içinde Mısır'ın dış politikası Amerika'ya çok bağlı olduğu için sık sık eleştirilir. Mısır'ın stratejik önemi ve bölge siyasetindeki ağırlığı göz önüne alınarak ve Ocak Devrimi sonrası Mısır'da Müslüman Kardeşlerin yükselişi görülerek, Obama Yönetimi Mısır'da Müslüman Kardeşleri destekleyerek en iyisini yapar. Aynı zamanda Mısır'ın 1 milyar dolarlık dış borcunu siler ve dünya çapında ikinci en büyük dış yardımı da Mısır'a yapar. (Isaac, 2012: s.4) Her ne kadar siyasi olarak İran ile olan yakınlaşma ya da Mursi'nin Çin ziyareti Mısır'ı Amerika ile olan bağlarından koparacak gibi dursa da uygulamada durum böyle olmaz. Arap Baharı'nın tetikleyen en önemli unsurlardan biri ekonomik sorunlar olmuştur. Mısır'ın ekonomisi zaten iyi bir durumda değildir. Amerika bu noktada sağladığı kredilerle Camp David Süreci'nden beri Mısır'a ekonomik olarak destek vermektedir.

Mursi yönetimi dış politikada eski siyasi geleneklerden farklı hareket etse de ekonomik anlamda Amerika'ya tamamen sırt çevirecek bir pozisyonda değildir, En sonunda, kısa vadede, Mursi hükümeti ülkeyi borcunu ödeyebilen bir seviyede tutmak zorundadır. Siyasi dönüşüm başladığından beri, ülkenin döviz rezervleri yarının da altına inmiş ve yaklaşık 15,5 milyar dolara düşmüştür. Keskin fiyat artışları yüzünden ülke devalüasyon tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. (Grimm and Roll, t.y: s.3) Mısır'da iç politikanın bozulmasıyla, uluslararası camia Mısır'ın uluslararası yükümlülüklerini karşılama yeteneği konusunda şüpheye düşer. Bu güven eksikliği ile ilgili en göze batan ifade Mısır'ın IMF ile 8 milyon kredi hibesi sağlayan anlaşmayı imzalamada başarısız olmasıdır. Mısır'ın zorluklarla mücadele yeteneğine olan güvensizlik turizm ve yabancı yatırımlarda keskin bir düşüşe yol açar. (Aly, 2014: s.4) Kısacası Mübarek'in iktidardan gitmesi ile ekonomik sorunların hemen düzelmeyeceği aşikardır. Amerika'nın Mısır ile olan ilişkisinin üç temel kaynağı bulunmaktadır; yabancı askeri finansman, şu anda her yıl 1.3 milyar dolar, ve bu Kahire'nin savunma satın alma bütçesinin çoğunluğunu içermektedir, ekonomik yardım; Obama hükümeti 2012'de 250 milyon dolar sağlamayı teklif etmiştir, (Jubril, s.17) Katar, Mursi hükümeti döneminde Mısır'a 8 milyar dolar ekonomik yardımda bulunur, Mısır'ın enerji sıkıntısını hafifletmek için uygun bir gaz anlaşması teklif eder, ve 5 yıl içinde Mısır'a 18 milyar dolarlık bir yatırım planı hazırlar. Diğer taraftan en önemlisi Katarlı televizyon kanalı El Cezire Müslüman Kardeşler ve Mursi'yi desteklemektedir. Mısırlı İslamcıları kullanarak Katar kendi çıkarlarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır; emirliklerin iç ve bölgesel meşruiyetlerini desteklemek ve kendisini Suudi Arabistan'dan korumak. (Darwisheh, 2015: s.53) Mursi dış politikasını düzenlerken daha realist bir dış politika zemini hazırlamış ve Avrupa ülkeleriyle ilişkilerde tarafların ortak çıkarları doğrultusunda hareket edebileceği yöntemleri seçmiştir. Aynı zamanda Mısır'ın ilişkilerde daha aktif rol alabileceğinin altını çizmiştir. Örneğin BM Genel Kurulu için düzenlenen ABD ziyareti; Brüksel'de AB yetkilileri ile gerçekleştirilen görüşmeler ve İtalya ve Almanya ziyaretleri Mursi'nin gerçekleştrmek istediği dış politikasının başlangıçları olarak değerlendirilebilir. (Özkan, 2014, s.19) Görüldüğü üzere Mısır'ın Amerika'ya tamamen sırt çevirmesi söz konusu olamaz. Zira ekonomik açıdan Amerika'dan gelecek olan kredi ve fonlara ihtiyacı vardır. Çünkü uzun yıllardır Mısır'ın ekonomisi bu desteklerle ayakta kalabilmiştir. Birdenbire bu yardımların kesilmesi

Mısır'ın zaten Arap Baharı süreci öncesinden itibaren bozulmuş olan ekonomisinin daha da kötüye gitmesine sebep olacaktır. Ekonominin bu şekilde hassas dengelerde bulunması Muhammed Mursi yönetimini daha rasyonel bir dış politika izlemeye yöneltir. Her ne kadar eskiden farklı olarak Çin gibi İran gibi ülkelerle işbirlikleri geliştirilmeye çalışılsa da yıllardır ekonomik açından ülkenin önemli bir destekçisi olan Amerika'ya sırt çevrilmez. Son otuz yıl içinde Mısır'ın dış politikası Amerika'ya çok bağlı olduğu için sık sık eleştirilir. Mısır'ın stratejik önemi ve bölge siyasetindeki ağırlığı göz önüne alınarak, ve Ocak Devrimi sonrası Mısır'da Müslüman Kardeşlerin yükselişi görülerek, Obama Yönetimi Mısır'da Müslüman Kardeşleri destekleyerek en iyisini yapar. Aynı zamanda Mısır'ın 1 milyar dolarlık dış borcunu siler ve dünya çapında ikinci en büyük dış yardımı da Mısır'a yapar. (Isaac, 2012: s.4) Ayrıca Amerika için de Mısır Ortadoğu da önemli bir devlet olmuştur. Camp David Süreci'nden itibaren önemli bir müttefik ve bölgede dengeyi sağlayıcı bir ülkedir. Ortadoğu bölgesinde ABD ve İsrail iki önemli müttefiktir. Mısır'ın da 80 milyonu aşkın nüfusu vardır ve bölgede etkinliği olan bir Arap ülkesidir. Mısır'ın ABD'nin tarafında olması ABD için önemlidir; çünkü Mısır İsrail'e coğrafi olarak yakındır ve aynı zamanda Süveyş Kanalı ABD için Afganistan ve Irak'a silah temininde önemli bir noktadadır. (Göngen, 2014: s.11) Bu sebepledir ki Amerika'da Mısır'dan desteğini çekmez, Arap Baharı'ndan sonra da ülkedeki seçilmiş iktidar ile ilişkilerini iyi bir seviyede tutmaya çalışır.

Mursi'nin İsrail- Filistin ve İran ile olan dış politika adımlarından sonra bölgede dikkat çeken bir diğer hamlesinde Afrika'ya karşı olur. Jeopolitik olarak Afrika bağları bulunan Mısır'ın Afrika ülkeleri ile ilişkiler fazla sıcak seyretmemiştir. Mısır ile Afrika ülkeleri arasında Nil Nehri'nden kaynaklanan bir su sorunu mevcuttur. Mursi'nin dış ülkeleri ziyaretleri arasında Etiyopya da yer almaktadır. Addis Ababa'daki Afrika Birliği toplantısına katılması Mısır için yeni bir olgudur. Ancak Nil Nehri bölge ülkeleri açısından oldukça önemlidir. Mısır ve Etiyopya arasında 1993 yılında İşbirliği Çerçeve Anlaşması imzalanır. Bu anlaşma kapsamında taraf ülkeler birbirlerine zarar vermeme konusunda fikir birliğine varırlar; ancak su paylaşımı konusunda bir anlaşmaya varılamaz ve bu konuda belirsizlik devam eder. (Tandoğan ve Yücel, t.y: s.116) Nil Nehri geçmişten beri Afrika bölgesi için hayati önem taşıyan bir nehir olmuştur. Bu sebepledir ki bölge devletleri arasında Nil

Nehri'nin kullanımından kaynaklanan bir su sorunu mevcuttur. Hüsnü Mübarek döneminde yapılan anlaşma ile statüko korunur. Muhammed Mursi cumhurbaşkanı olunca Etiyopya ve Mısır arasındaki baraj inşaatı projesini çözülmeyi bekleyen bir sorun olarak ortada durmaktadır. Mursi bu konuda savaştan yana bir tutum sergilemese de kamuoyu baskısı ile bazı çıkışlarda bulunur. Öyle ki Mursi "Nil'in tek damlası eksilirse, kanlarımız bunun için alternatiftir" şeklinde bir açıklama yapar. Bu da Nil havzasında iki ülke arasında halen bir rekabetin olduğunu ve Mısır'ın savaşı bile düşündüğünü bizlere göstermektedir. (Tandoğan ve Yücel, t.y: s.116)

Görüldüğü gibi, Muhammed Mursi iktidara geldikten sonra yaptığı ziyaretler ile Mısır'ın dış politikasının yönünün değişeceğinin ilk sinyallerini vermeye başlar. Daha önce Mısır'ın ilişkilerinin iyi olmadığı İran ve Etiyopya gibi ülkelere ziyaretler gerçekleştirir.. Ülkenin yıllardır dış politikasının değişmediği İsrail- Filistin Meselesi'nde farklı bir tutum geliştirir. Ancak Mısır'ın ekonomik çıkarlarını da gözeten Muhammed Mursi bu noktada Amerika'nın tamamen karşısında bir tutum takınmaktan kaçınır. Muhammed Mursi Arap Baharı'ndan sonra iktidara gelmiştir, bu da bizlere Arap Baharı'nın sonuçları ekseninde Mısır dış politikasının nasıl şekillenmeye başladığını göstermektedir.

# SONUÇ

Mısır'ın tarihsel sürecinden başlayarak Arap Baharı olaylarının yaşandığı döneme kadar getirdiğim bu çalışmamda aynı zamanda Arap Baharı olaylarından sonra Hüsnü Mübarek'in iktidarı terk etmesi ile Mısır'da kurulan yeni düzen ve sonrası aktarılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Arap Baharı olaylarının Mısır siyasetine ve toplum yapısına kazandırdıkları ve getirdiği değişiklikler analiz edilmiş aynı zamanda değişen ve değişmeyen stratejiler bağlamında ele alınmıştır. Arap Baharı olayları neticesinde Hüsnü Mübarek en sonunda pes ederek yetkilerini yardımcısı Ömer Süleyman'a devrederek iktidarı bırakmıştır. Bu Mısır'da yeni bir dönemin kapılarının aralandığının ilk sinyalleridir. 1981 yılından itibaren iktidarda olan ve yerine kendi halefi olan oğlunu hazırlayan bir siyasi lider ülke içerisinde başlayan protestolar sonucunda iktidarı terk etmiştir. Tahrir Meydanı'nda ve ülkenin dört bir yanında toplanan kalabalık kitleleri analiz ettiğimiz zaman onların farklı siyasi düşüncelere, farklı toplumsal gruplara ve farklı dinlere mensup olduklarını görürüz. Ancak tüm bu farklılıklar tek bir amaç etrafında mobilize olmayı başarmış ve otoriter bir rejimin sonunun gelmesini sağlamışlardır. Mısır'ı bu noktaya hem siyasi hem de ekonomik sorunlar getirmiş ve 21. yüzyılın teknolojisinden faydalanılarak bu sorunların aslında tüm Mısır halkının sorunu olduğu ülke içerisinde anlaşılmıştır. İnsanlar sosyal medyada çeşitli platformlar oluşturarak bir araya gelmişler ve protestolar zincirini böylece başlatmışlardır. Hüsnü Mübarek'in iktidardan ayrılması her ne kadar meydanlarda toplanan kalabalığın amacına ulaştığını bizlere gösterse de bundan sonra yaşanacak olan sürecin getirdikleri bu başarının kalıcı olup olmayacağını bizlere gösterecektir.

Arap Baharı protestolarından sonra kurulan yeni siyasi düzenin bir sene içerisindeki durumuna göz atacak olursak; iktidarda Müslüman Kardeşler'in lideri Muhammed Mursi yer almaktadır. Kendisi Mısır siyasetinde, yargı ve ordu üzerinde bazı değişiklikler yapmak istemiş; ancak muhalefet ile karşılaşmıştır. Nitekim bürokrasi içerisinde halen Hüsnü Mübarek'in ekolü devam etmektedir. Aynı zamanda yapmak istediği değişikliklerle ülkeyi tekrardan otoriter bir rejime dönüştüreceği endişelerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu süreç sonrasında halk seçimlere ve referanduma yüksek oranda bir katılım sergilememiştir. Bu da halkın

siyaset içerisindeki beklentisinin yüksek olmadığını bizlere göstermiştir. Arap Baharı protestoları sonucunda meydanlardaki halk kitlelerinin ve Mısır muhalefetinin önemli unsurlarının sayesinde ve aynı zamanda ordunun da halka destek vermesi sonucunda Hüsnü Mübarek devrilmiş, sonrasında demokratik seçimler gerçekleştirilmiş; ancak Mısır siyasetinde belirsizlikler hala son bulmamıştır. Nitekim tüm bunların sonunda Muhammed Mursi iktidar koltuğunda yalnızca bir sene durabilmiş ve Abdülfettah el Sisi'nin darbesi sonucunda iktidardan indirilmiştir. Her ne kadar Muhammed Mursi'nin bazı adımları demokrasi konusunda endişeye yol açsa da ülke iktidarının demokratik olmayan bir darbe sonucu iktidardan indirilmesi demokrasi adına daha büyük bir kayıptır. Çünkü Arap Baharı protestoları sırasında halkın istediği Mısır'da seçimlerin demokratik bir ortamda yapılmasının sağlanarak tek adam iktidarlarına son verilmesi ve parlamentoda eşit bir şekilde temsil edilmektir. Bu durum çeşitli eksiklilerlede olsa sağlanmış; ancak darbe bu kazanımların yitirilmesine neden olmuştur. Halkın iradesinin bulunmadığı bir yönetim biçimi yeniden sahnededir. Üstelik Mısır halkı Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreçte bu ortam için oldukça çaba göstermiş ve kayıplar vermiştir. Arap Baharı'nın amacına ulaşıp ulaşmadığı değerlendirilirken yalnızca iktidarın yönetimi bırakması hususunda bir analiz yapmaktan ziyade bütünüyle bir değerlendirme yapılmalı ve sonraki sürecin de esas kazanımları gözler önüne sereceği unutulmamalıdır. Yalnızca Hüsnü Mübarek'in devrilmesi olarak değerlendirmek dar bir penceredir. Sonrasında yapılan seçimler esnasında kurulan yeni düzen ve bu düzende yaşananlar Arap Baharı'nın kazanımlarını ortaya koyacaktır. Muhammed Mursi seçimle iktidara gelen ilk sivil cumhurbaşkanı unvanına sahiptir; ancak yapmak istediği değişimler ile kendi rejiminin otoriterleşmesine katkıda bulunmuştur. Rakibi ile kıyasladığında aldığı oy oranı fazla değildir; bu da bizlere eski rejimi destekleyen kitlenin azımsanmaması gerektiğini göstermektedir.

Arap Baharı protestoları farklı düşüncedeki halk kitlelerini bir araya getirmiştir; ancak Muhammed Mursi iktidarında yapmak istedikleri değişikliklerde farklı kesimlerden destek sağlayamaz. Ordu da bu konuda önemli bir örnektir. Ordu her ne kadar protestolar ilk başladığında çekimser davransa da daha sonra halka ateş açmayacağını açıklayarak meydanlardaki halk kitlelerinin yanında olmuştur. Bu

Arap Baharı'nın seyrinin değişmesine ve başarılı olmasını sağlayan kritik noktalardan biridir. Ancak Mursi iktidarı boyunca ordunun desteğini bulamaz. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Mursi ile ordu arasında yaşanan görüş ayrılıkları ve Mursi'nin tavrını değiştirmemesi belki de Mursi döneminin en kritik noktası olmuştur. Zaten ordu içerisinde Mursi iktidarına karşın genel bir memnuniyetsizlik hakimdir. Müslüman Kardeşler yıllardır yasaklı olduklarından dolayı şu an iktidarda olmaları ordu gözünden onları meşruiyetini sorgular hale getirmektedir. Çünkü ordu mensupları Müslüman Kardeşler'in ordunun yapısını değiştirmeye çalışacağından tedirginlik hissetmektedir. Ayrıca yıllardır Mısır'ı asker kökenli cumhurbaşkanları yönetmiştir. Bu sebeple ordu ilk sivil cumhurbaşkanını kendi içinde benimsemez. Ayrıca iktidar olunan süre içerisinde yapılmak istenen değişiklikler ordu tarafından hoş karşılanmaz. Mursi, Tantavi ve Sami Annan'ı görevden alsa dahi Abdulfettah el Sisi'nin kendisine karşı darbe yapmasının önüne geçemez. Her ne kadar Arap Baharı sonrasında kurulan düzen içerisinde de demokrasiye uygun olmayan adımlar atılsa dahi bu darbe demokrasi adına daha büyük bir kayıptır. Halk otoriter bir rejimi iktidardan indirmeyi ve demokratik seçimlerin yapılmasını sağlamış; ancak bu darbe Arap Baharı'nın bu kazanımlarını sekteye uğratmıştır. Halk yeniden kendisinin belirlemediği bir siyasi düzen ile karşı karşıya kalmıştır.

Yaşanan tüm bu sürecin Mısır'ın aktörleri içerisindeki yansımalarını değerlendirecek olursak; Tahrir Meydanı'nda toplanan halk kitlelerinin profillerine baktığımız zaman farklı düşünce yapılarına sahip topluluklar olduklarını analiz etmiştik. Mursi'nin iktidara geldikten sonra attığı adımlar Tahrir Meydanı'nda beraber hareket ettikleri diğer kitlelerinin ihtiyaçlarına cevap vermemiştir. Örneğin Anayasa Komisyonu oluşturulurken dahi çoğunluk iktidardan yanadır. Mısır'da eski rejim taraftarlarının azımsanmayacak boyutta olduğundan söz etmiştik. Bu sebeple iktidarın attığı adımlarda tüm halk kitlelerini gözetmesi gerekirken kendisi bunun aksine otoriterleşmiş ve kendi tabanı haricinde diğer kitlelerin isteklerine cevap olamamıştır. .Aynı zamanda Muhammed Mursi ile beraber Mısır'ın dış politikasının çizgisi de değişmeye başlamıştır. Kendisi ilk ziyaretlerini Amerika'ya ya da Avrupa ülkelerine değil de İran, Çin, Etiyopya gibi ülkelere gerçekleştirerek dünya devletlerini şaşırtmıştır. Çünkü bilindiği üzere Amerika Hüsnü Mübarek'in önemli

bir müttefikidir. Mısır yaptığı bu yeni dış politika adımları ile eski müttefiki olan ABD'den uzaklaşmaktadır. İşte Mursi'nin Mısır'da iktidarı süresince yapmak istediği bu değişimlerden ülke içerisinde ve ülke dışında memnun olmayan gruplar yer almaktadır. İç dinamiklere bakıldığında, Mısır bürokrasisi, ordu, yargı erki durumdan hoşnut değildir. Seçimlerde alınan oy oranının gördüğümüz üzere muhalif kitlenin oyu oldukça fazladır. Dolayısı ile onları destekleyen taban kendileri gözetilmeden atılan adımlardan memnun değildir. Aynı zamanda yapılan değişikliklerin otoriterleşmeye doğru gitmesi demokrasi talebi ile sokaklara dökülen halkı da tedirgin etmektedir. Tüm bu çizdiğimiz tablo içerisinde Mursi iktidarda yalnızca bir yıl kalmayı başarır. Abdulfettah el Sisi'nin 3 Temmuz günü yaptığı darbe sonucunda iktidardan indirilir. Elde ettiği demokrasiyi yitirmekten dolayı endişe duyan halk için bu durum demokrasiden daha da uzak bir adım olmuştur. Tahrir Meydanı'nın önemli kazanımlarından biri de Mısır'da ilk kez demokratik seçimlerin gerçekleştirilmesi ve bunun sonucunda ilk kez halkın seçtiği bir sivil cumhurbaşkanının iktidara gelmesidir. Bu darbe ile birlikte Mısır tekrardan başladığı noktaya dönmüştür. Her ne kadar Mursi'nin ülke içerisinde yapmak istediği değişiklikler bir otoriterleşme doğursa da bu adımların cevabı darbe rejimi olmamalıdır. Sisi darbe sonucunda iktidara gelir aynı zamanda ABD, AB ve Rusya gibi büyük güçlerin de zamanla desteğini kazanır. Aynı şekilde yukarıda bahsettiğim Mursi'ye muhalif olan ancak Mısır'da demokratik bir rejim bekleyen kitle de bu duruma beklenildiği gibi karşı çıkmaz. Çünkü Tahrir Meydanı'ndaki halkın demokrasi talepleri sekteye uğramıştır; ancak aynı halk kitlesi Sisi'nin darbesine beklenilen tepkiyi vermemiştir. Bu da bizlere bu sessiz çoğunluğun aslında demokrasi ile gelen Mursi'yi ve onun iktidarda bulunduğu bir yıl boyunca attığı adımları desteklemediğini göstermiştir. Sonuç olarak her iki noktada da kaybeden demokrasi talepleri ile sokağa çıkan halk kitleleri olmuştur. Hüsnü Mübarek'in iktidarı bırakmasını sağlamışlar; ülkede demokratik seçimlerin yapılmasına da öncülük etmişler; ancak sonrasındaki süreçte bunun devamlılığı sağlanamamıştır.

Tüm bu analiz bizlere göstermektedir ki isimler değişmiş ancak sistem değişmemiştir.

## KAYNAKÇA

### 1. Kitaplar


Acar, İrfan (1989). Lübnan Bunalımı Ve Filistin Sorunu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akşin, Sina (2007). Kısa Türkiye Tarihi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Amar, Paul, Vijay Prashad (2014). Arap Baharından Kesitler&Yeni Ortadoğu'yu Anlamak, İntifada Yayınları, İstanbul.

Aras, Bülent (1997). Filistin, İsrail Barış Süreci Ve Türkiye, Ankara, Bağlam Yayınları.

Arı, Tayyar, (2007). Irak, İran, ABD Ve Petrol, İstanbul, Alfa Yayınları.

Arı, Tayyar (2007). Geçmişten Günümüze Ortadoğu, İstanbul, Alfa Yayınları.

Armaoğlu, Fahir, (2007). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914- 1995), İstanbul, Alkım Yayınları.

Atacan, Fulya (2004). Otoriteryanizm Kıskacında Mısır, İstanbul, Bağlam Yayınları.

Birdal Alper, Yiğit Günay (2012). "Arap Baharı" Aldatmacası, Yazılama Yayınevi, İstanbul.

Cleveland, William (2011). Modern Ortadoğu Tarihi, İstanbul, Agora Kitaplığı.

Çevik-Ersaydı, B. Senem, Bora Baskak, Mehmet Şahin (2012), Yeni Dünya Düzeni, Arap Baharı ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Duman, Sabit (2010). Modern Ortadoğu'nun Oluşumu, İstanbul, Doğu Kütüphanesi.

El Benna, Hasan (2012). Hatıralarım(Müslüman Kardeşler), İstanbul, Beka Yayınları.

Goldschmidt Jr, Arthur, Lawrence Davidson (2007). Kısa Ortadoğu Tarihi,İstanbul, Doruk Yayımcılık.

Gözkaman, Armağan, Perihan Paksoy (2014). Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler, Detay Yayıncılık, Ankara.

Güler, Zeynep (2004). Süveyş'in Batısında Arap Mlliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık, İstanbul, Yeni Hayat Kütüphanesi.

Kışlakçı, Turan (2012). Arap Baharı, Mana Yayınları, İstanbul.

Koç, Melike Bileydi (2006). İsrail Devleti'nin Kuruluşú ve Bölgesel Etkileri(1948-2006), İstanbul, Günizi Yayıncılık.

Kor, Zahide Tuba (2014). Ortadoğu Konuşmaları, Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı, Küre Yayınları, İstanbul.

Mansfield, Peter (2012). Ortadoğu Tarihi, Ankara, Say Yayınları.

Özcan, Mesut (2003). Sorunlu Miras Irak, İstanbul, Küre Yayınları.

Pargater, Aliso (2010). Müslüman Kardeşler Muhalefetten İktidara, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Bürosu (1975). Ankara.

Sander,Oral (1989). Siyasi Tarih(1918-1994), Ankara, İmge Kitabevi.

Süer, Berna, Ayşe Ömür Atmaca, Arap İsrail Uyuşmazlığı, Ankara, ODTÜ Yayıncılık.

Telci, İsmail Numan (2013). Mısır Devrimi Sözlüğü Devrim, Darbe ve İktidar Mücadelesi, Açılım Kitap.

Uçarol, Rıfat (2008). Siyasî Tarih(1789-2001), İstanbul, Der Yayınları.

Yılmaz, Hakan (2008). Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler, İstanbul, Timaş Yayınları.

Yılmaz, Türel (2009). Uluslararası Politikada Ortadoğu, Ankara, Barış Platin Kitabevi.

Yılmaz, Mustafa Selim (2014). İslami Düşünce Tarihinde Bir Anlama Biçimi Olarak Selefîlik Üzerine Bir Deneme, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, S.532-553.

Erdeğer, Bülent Şahin (2012). Devrim Sürecinde Ortadoğu, İstanbul, Ekin Yayınları.

Yavuz, Celalettin, Serdar Erdurmaz (2012). Arap Baharı ve Türkiye, Berikan Yayınevi, Ankara.

## 2. Makaleler, Bildiriler ve Diğer Basılı Yayınlar


Abraham, Itty (2008). "From Bandung to NAM: Non- alignment and Indian Foreign Policy, 1947- 65". Commonwealth&Comparative Politics, Vol 46, No:2, 195-219.

Akbaş, Zafer (2011). "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi". History Studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı.

Akçay, Ekrem Yaşar (2013). "İran-Irak Savaşının Bölgeye Etkileri". Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi, Sayı:3, 105-121.

Akbıyık, Nihat, Musa Öztürk (ty). "Sivil Toplum ve Sosyal Medya Perspetifind "Arap Baharı" ve "Wall Street'i İşgal Et" Eylemler.". 1003-1027.

Al-Awadi, Hesham (2004). "Pursuit of Legitimacy The Muslim Brother and Mubarak, 1982-2000". London, Tauris Academic Studies.

Altunışık, Meliha (2007). "Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları". İstanbul Tesev Yayınları.

Altunışık, Meliha Benli (2013). "Ortadoğu'da Bölgesel Düzen ve Arap Baharı". Ortadoğu Analiz, Cilt 5, Sayı 53, 71-78.

Altunışık, Meliha Benli (2009). "Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken". Ortadoğu Etütleri, Cilt I, Sayı I, 69-81.

Aly, Abdel Monem Said (2014). "Post Reveolution Egyptian Foreign Policy". Brandeis University Crown Center For Middle East Studies, Massachusetts, No:86, 1-9.

Arı, Tayyar, Engin KOÇ (2014). "Müslüman Kardeşler Hareketinin Mısır Hükümeti ile Paradoksal İlişkilerinin Analizi". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 42. Sayı, Ekim, 225-232.

Arafat, Alaa Al-Din, (2009). "The Mubarak Leadership And Future Democracy In Egypt". USA, Palgrave Mcmillan.

Aras, Bülent (ty). "Arap Otoriterliğinin Dönüşümü". Ortadoğu, Cilt 6, Sayı 63: 32-35.

Asseburg, Muriel (2012). "Protest, Revolt and The Regime Change in the Arab World". SWP Research Paper, Berlin.

Artokça, İzzettin (2013)."Kıptiler". Stratejik Rapor, No 51, Ankara.

Ataman, Muhittin (2006). "Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler" .

Ayhan, Veysel (2011). "Mısır Devriminin Ayak Sesleri". Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 26.

Babacan, Mehmet Emin, Haşlak İrfan, Hira İsmail, Sosyal Medya ve Arap Baharı.

Batatu, Hanna (1983). "Egyptian, Syrian, Iraqi Revolutions". Washington, Center For Contemprorary Arab Studies.

Beck, Martin, Simone Hüser (2013). "Explanations For The Arab Spring, Center For Mellemoststudier". Syddansk Universitet.

Beinin, Joel (2012). "The Rise of Egypt Workers". The Carnegie Papers, Washington, 1-25.

Behr, Timo, Mika Aaltola (2011). "The Arab Uprising, Causes, Prospects and Implications". The Finnish Intitute of International Affairs.

Bhuiyan, Serajul I. (2011). "Social Media and Its Effectiveness in the Political Reform Movement in Egypt". Middle East Media Educator.

Brownlee, Jason (2010). "The Muslim Broothers: Egypt's Most Influential Pressure Group". History Compass 8/5.

Borshchevskaya, Anna (2016). "Russia in the Middle East". The Washington Institute For Near East Policy, Washington.

Buhuiyan, Serajul I. (2011). "Social Media and Its Effectiveness in the Political Reform Movement in Egypt". University of Wollongong Australia, Sayı:1, 14-20.

Busse Jan, Itamar Gazala, Rem Korteweg, Roby Nathanson, Werner Puschra (2016). "Russia in the Middle East: EU&Israeli Perspectives". Israeli European Policy, Network.

Büyükkara, Mehmet Ali (2015). "Arap Devrimleri Süreci ve Selefiler". Ortadoğu Dergisi, Cilt 7, Sayı 70, 10-13.

Cop, Burak (2015). "Ortadoğu'da Diktatörlük Sonrası Seçim Sistemi Tasarımı: Mısır ve Irak". İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:53, 87-101.

Çildan, Cihan, Mustafa Ertemiz, Evren Küçük, H. Kaan Tumuçin, Duygu Albayrak (t.y.). Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü.

Çakmak, Cenap (2007). "Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü mü?". Akademik Ortadoğu, Cilt 2, Sayı 1.

Çakmaktaş, Nurullah (2014). "Siyaset ve Apolitizm Arasında Mısır'da Selefi Hareket: ed-Da'vetu's-Selefiyye Örneği". Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s.1-30.

Dalacoura, Katerina (2012), "The 2011 Uprisings in the Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications". International Affairs, USA.

Dalar, Mehmet (2010). "Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketinin Demokrasi Anlayışı ve Sisteme Etkisi". Alternatif Politika, Sayı 1.

Darraj, Susan Muaddi (2007). "Modern World Leaders, Hosni Mubarak". New York, Chelsea House Publishers.

Darwisheh, Housam (2015), "Regime Survival Strategies and the Conduct of Foreign Policy in Egypt". Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization, Volume:2, 43-64.

Demir,Yeşim (2012). "Müslüman Kardeşler Örgütünün Son Dönemde Ortadoğudaki Etkinliği Ve Siyaseti". Jass Studies, Cilt 5, Sayı 6.

Efegil, Ertan (2013), "Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar". Ortadoğu Analiz, Cilt 5, Sayı 51, 19-28.

Efegil, Ertan (2013), "Ortadoğu'daki Gelişmelerin Analizi: Libya, Tunus, Bahreyn, Mısır ve Suriye". Ortadoğu Analiz, Cilt 5, Sayı 59, 10-22.

Elarzo, Hasan Muzaffer (ty), "Arap Baharı Problemler ve Çözüm Önerileri". Ortadoğu Dergisi, Cilt 6, Sayı 62, 22-23.

Eldin, Kamal, Osman Salih (t.y). "The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings".

Erenler, Muharrem (2012), "Russia's Arab Spring Policy". Bilge Strateji, Cilt 4, Sayı 6.

Erenler, Muharrem (2012). "Russia'a Arab Spring Policy". Bilge Strateji, Cilt 4, Sayı 6, 167-191.

Ermağan, İsmail (2013). "Hindistan'ın Ortadoğu Politikası". Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 2.

Fayid, Ammar Ahmed, (2014). "Mısır'da Selefiler: Dini Meşrutiyetten Siyasal Meşrutiyete" Şu Kitapta: Haz./Ed Beşir Musa Nafi, İzzuddin Abdu'l-Mevla, el-Havvas Takıyye, Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler. Beşiktaş: Yarın Yayınları, 51-77.

Felsberger, Stefanie (2012), The Future of Egyptian Foreign Policy: To What Extend Will Egypt's Foreign Policy Change Under President Morsi?". Austria Institut für Europa-Und Sicherheitspolitik, 1-4.

Güçtürk, Yavuz (2016), "Devrimden Darbeye Mısır'da İnsan Hakları". SETA.

Göngen, Mehmet Ali (2014), "Arap Baharı Karşısında ABD'nin Tutumu". Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 33, 1-18 (DERLEMEDİR BAK)

Görgün, Hilal (2001). "Bir İktidar Mücadelesinin Anatomis: Enver Sedat ve Muhalifleri". İslam Araştımaları Dergisi, Sayı 6.

Grimm, Jannis, Stephan Roll (2012), "Egyptian Foreign Policy Under Mohamed Morsi". German Institute for International and Security Affairs, 1-4.

Hanna, Micheal Wahid, Brian Katulis (2013). "Preparing for Strategic Shift on U.S. Policy Toward Egypt". Center for American Progress, 1-27.

Hassan, Samira F. (2015), "Social Media and The Arab Spring".

Heineman Jr., Ben H., (2011), "Why Egypt's Economy Matters?". The Atlantic, USA.

Isaac, Sally Khalifa (2012), "Egypt's Transition, How Is It Under Brootherhood Rule?". Istituto Per Gli Studi Di Politica Internazionale, No:138, 1-6.

Jubril A., Shittu (2013), "Tales of a Brootherhood: A Transition in Egyptian". Foreign Policy, 1-24.

Kalabalık, Abdullah Aydoğan (2013). "Mısır'da Değişim Süreci ve Yeni Anayasa Arayışı". Seta Analiz, Sayı 66, 1-25.

Kanat, Kılıç Buğra (2014). "Obama'nın İkinci Döneminde Amerikan Dış Politikası". Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı 93.

Katz, Mark N. (2016). "The Russian Approach to Middle East Conflicts and the Arab World". Mediterrean Yearbook.

Katz, Mark N. (2016), "The Russian Approach to Middle East Conflicts and the Arab World". Mediterranean Year Book, 28-32.

Kemaloğlu, İlyas (2012), "Rusya'nın Ortadoğu Politikası". Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:23, Temmuz 2011.

Kemaloğlu, İlyas (2012). "Rusya'nın Ortadoğ Politikası". Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 125.

Kibaroğlu, Mustafa (2011), "Arap Baharı ve Türkiye". Adam Akademi,Sayı 2, 26-36.

Klein, Margarete (2012), "Russia and the Arab Spring". German Institute for International and Security Affairs, Sayı 3.

Klein, Margarete (2012), "Russia and the Arab Spring". German Institute For International and Security Affairs, Sayı 3.

Koçak, Konur Alp (2013), "Mısır: Demokratikleşme Yolunca İki Adım İleri Bir Adım Geri". Yasama Dergisi, Sayı:23.

Koldaş, Umut, Nur Köprülü, "Arap İntifadası mı? Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel ve Uluslararası Dinamikleri".

Köprülü Nur, İlker Salih Ebrem, "Lübnan'da Çoklu Güç Paylaşımı Ve Ortaklıkçı Demokrasi Zemininin Arap Ayaklanmaları Sonrası Geleceği". Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt 8, Sayı 1.

Kubat, Mehmet (2004). "Selefi Perspektifin Tarihselliği". İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt:17, Sayı:3.

Kurt, Veysel (2014). "Tunus, Mısır, Libya ve Suriye: Orduların Arap Baharı'na Etkisi". Sayı:102, SETA, İstanbul.

Kurt, Selim (2014). "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası". Tarih Okulu Dergisi, Sayı 19, 167-196.

Louis, Wm Roger, Avi Shlaim (2012) "The 1967 Arab- Israeli War Origins and Consequences". New York, Cambridge University Press.

Lynch, David (2008). "The Broother's Dilemma". Brandeis University Crown Center For Middle East Studies, No:25, January.

Mitchell, Richard P. (1993). "The Society Of The Muslim Brothers". Oxford, Oxford University Press.

Malashenko, Alexey (2013). "Russia and the Arab Spring". Carnegie Moskow Center.

Malashenko, Alexey (2013). "Russia and the Arab Spring". Carnegie Moscow Center, Moskova.

Marcovitz, Hal (2014). "The Arap Springs Uprisings". Reference Point Press, USA, 1-96.

Matesan, Ione E. (2012). "The Impact of the Arab Spring on the Islamist Strategies". Journal of Strategic Security.

Meringolo, Azzurra (2015). "From Morsi to Al-Sisi: Foreign Policy at the Service of Domestic Policy". Istituto Affari Internazionali, No:8.

Oğuzlu, Tarık (2011). "Arap Baharı ve Yansımaları" Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 36, 8-16.

Ottoway, Marina (t.y.), "Between Democratic Values and State Interests: The United States and Egypt After the Uprising". Woodrow Wilson International Center for Scholars, USA, 199-208.

Ottoway, Marina (2015). "Al- Sisi's Egypt The State Triumphant". Italian Institute for International Political Studies, 15-28.

Oweidat, Nadia, Cheryl Benard, Dahle Stahl, Walid Kildani, Edward O'Connell, Audra K. Grant (2008). "The Kefaye Movement A Case Study of a Grassroots Reform Initiative".National Defense Research Institute.

Örtlek, Muhammed (2014). "Mısır'ın Referandumları Referandumların Mısır'ı, 2012 ve 2014 Anayasa Referandumlarının Değerlendirilmesi". Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi.

Özkoç, Özge (2012). "Arap Dünyasında Demokratikleşme Süreçleri ve Siyasal İslam: Müslüman Kardeşler ve En-Nahda Hareketi Üzerinde Bir Karşılaştırma". Mülkiye Dergisi, Sayı: 40(1), 29-56.

Öztürkler, Harun (2012). "Mısır Ekonomisinin Genel Özellikleri". Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 38.

Özkan, Mehmet (2014). "Mısır Dış Politikası Dünü, Bugünü, Sorunları". Seta Analiz, Sayı 88, 1-24.

Parker, John W. (2015). "Understanding Putin Thought a Middle Eastern Looking Glass". Institute For National Strategic Studies, No:19, Washington.

Plattner, Marc F., Lucan Way, Zoltan Barany (2011). "Comparing the Arab Revolts" Journal of Democracy, Cilt 22, Sayı 4.

Presidential Election in Egypt (2012), The Carter Center, Atlanta.

Rozsa N. Erzsebet (2012). "The Arab Spring Its Impact on the Region and on the Middle East Conference". Academic Peace Orchestra Middle East, No:9/10.

Sedra, Kamal (2013). "The Role of the Social Media&Networking in Post-Conflict Settings, Lessons Learned From Egypt". World Bank/TDRP- African Development Bank Conference.

Serbest, Bürkan (2017). "Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı". MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 6, Sayı 4.

Serbest, M. Bürkan (2017). "Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı". Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6 Sayı 4, 689-711.

Shihade, Magid, Christina Flesher Fominaya, Laurence Cox, (2012). "The Season of Revolution: The Arab Spring and European Mobilizations". A Journal For and About Social Movements, Sayı 4(1), 1-16.

Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (2016). "25 Ocak Devrimi'nin Beşinci Yılında Mısır".

Sınmaz, Kadriye (2016). "Mısır Kriz Raporu, Bir Darbenin Muhasebesi". İstanbul, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Araştırma 29.

Siddiqui, Fazzur Rahman (2016). "Changing Contours of Egypt Foreign Policy in the Aftermath of Uprising". Indian Council of World Affairs, 1-18.

Smith, Ben (2012). "Egypt's Presidential Election 2012". House of Commons Library.

Smith, Ben (2016). "Egypt Under Sisi". House of Commons Library, Number 7146, 1-19.

Şahinoğlu, Muhammet Cemal, Ahmet Ateş (2017). "Ortadoğu'da Darbelerin Arka Planı: Mısır Örneği". TESAM Akademi Dergisi, Sayı: 4(1), 97-131.

Tandoğan, Muhammed, Osman Kağan Yücel (2017). "Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 53, 107-120.

Telatar, Gökhan (2015), Rusya ve Arap Baharı: Batı İle Yeni Soğuk Savaş Mı?, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 175- 202.

Telatar, Gökhan (2015). "Rusya ve Arap Baharı: Batı ile Yeni Soğuk Savaş Mı?". AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 175-202.

Telatar, Gökhan (2012). "Barack Obama'nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu". Alternatif Politika, Cilt 4, Sayı 1, 54-83.

Telci, İsmail Numan, (2014). "Mısır Devimi Süresince İşçi Hareketinin Rolü". Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 81-112.

Telci, İsmail Numan, (t.y.). Mısır Devrimi'ndeki Sosyal Aktörlerin Pozisyonları: Bir Mikro-Düzey Analiz.

Telci, İsmail Numan, (2011). "6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru mu?". Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 28.

Telci, İsmail Numan (2013). "Devrim Sonrası Mısır'da Güç Mücadelesi:"İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet". Ortadoğu Analiz, Cilt 5, Sayı 49, 79-89.

Telci, İsmail Numan (2014). "Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa". Seta Analiz, Sayı 86, 1-26.

Teti, Andrea (2011). "Political Parties and Movements in Post-Revolutionary Egypt". Istituto Per Gli Studi Di Politica Internazionale, No:42, 1-18.

Tığlı, İbrahim (2011)."Mısır'da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler". Dünya Bülteni Araştırma Masası, 2011, İstanbul.

Tığlı, İbrahim (t.y.) "Mısır'da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler". Dünya Araştırmaları Masası.

Uygur, Hakkı (2012). "İran ve Arap Baharı". Siyasi, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, SETA Analiz, Sayı:52, 1-28.

Ünal, Yaşar (2015). "Selefi Zihniyetin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine". Dini Araştırmalar, Temmuz- Aralık, Cilt 18, Sayı 47, S.55-78.

Yaşar, Nebahat Tanrıverdi (2012). "Mısır'daki Geçiş Sürecinin Aktörler Üzerinden Değerlendirilmesi". Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 44.

Yaşar, Nebahat Tanrıverdi (2013). "Geçmişin Gölgesinde Mısır'da Darbe". Ankara, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:168.

Yıldırım, Ramazan (2013). "Cemaatten Partiye Dönüşen Selefilik". Seta Yayınları, Sayı 73.

Yıldırım, Ramazan, Tarık Abdülcelil (2012). "Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya". Ocak, sayı 2, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, SETA.

Yorulmaz, Semir (2013), "Mısır'da Son Dönemde Önde Gelen Laik-Liberal-Solcu Hareketler". Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:167, Ankara.

Xu, Tina (t.y.). "The Arab Spring". Social Media and Human Rights.

Zısser, Eyal (ty). "Ortadoğu- Geçiş ve Halefiyet- Süreklilik Ve Değişim". Avrasya Dosyası.

9 Bedford Row (2015). "The Egyptian Experience of the Muslim Brotherhood in Power 2012-2013". London, Rapor No:2.

Zikibayeva, Aigerim (2011). "What Does the Arab Spring Mean For Russia, Central Asia and the Caucasus?". Center For Strategic and International Studies.

Malfait, Seppe (2013). "A Vision For Building the Egyptian Nation, A Discourse Theoretical Analysis of President Morsi's Hegemonic Renaissance Project". Universiteit Gent, Master Thesis, Belgium.

### 3. Elektronik Kaynaklar

Akgün, Birol, Gökhan Bozbaş, Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği(t.y.)http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu14makale/birol_akgun_gokhan_bozbas.pdf

Anwar el-Sedat Biography (t.y.), Erişim 2 April 2014 http://www.biography.com/people/anwar-el-sadat-9469060#the-real-road-to-peace

Ataman, Muhittin, Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler (2006), Ortadoğu Yıllığı, 401- 431 http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/17_degerler_ve_cikarlar_abdnin_ortadogu.pdf

Badoura, Sara (t.y.) The Role of Social Media in the Arab Spring file:///C:/Users/ozgec/Downloads/Badoura%20(8).pdf

Çeçen, Anıl, Arap Dünyasında Nasır Önderliği (t.y.), Avrasya Dosyası, 186- 200 http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/186-200%20anil.PDF

Dinçer, Osman Bahadır, Gamze Coşkun (Mayıs, 2011) Tunus ve Mısır'da Sancılı Dönüşüm, No:6 https://books.google.com.tr/books?id=k7y4AgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Egypt, ty: http://www.state.gov/documents/organization/160456.pdf

Erdem, Mustafa, Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma (t.y) http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/781/10023.pdf

Egypt's Islamist Party Wins the Elections, Erişim: 21 January 2012 http://www.bbc.com/news/world-middle-east-16665748

El-Adawy- Adel (2013), Egypt's Evolving Foreign Policy, Erişim 17 October 2013https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/egypts-evolving-foreign-policy

Hasan El Benna (t.y.) https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/16/C16005594.pdf

History of the Muslim Brootherhood in Egypt, Erişim: 13 June 2007 http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=799

Howard, Philip N., Aiden Duffy, Deen Freelon vd. (2011), Opening Closed Regimes? What Was The Role of Social Media During the Arab Spring? https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/117568/2011_Howard-Duffy-Freelon-Hussain-Mari-Mazaid_PITPI.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Katz, Mark N. (2012), Russia and the Arab Spring, Erişim 3 April 2012 http://www.mei.edu/publications/russia-and-arab-spring,

Kıpti Nedi, (t.y.) http://www.filozof.net/Turkce/tarih/dinler-tarihi/14356-kipti-nedir-kimdir-kime-denir-kiptilik-tarihi-ozellikleri-hakkinda-bilgi.html?showall=&start=4

Kirkpatrick, David D. (2013), Army Outs Egypt President: Morsi is Taken Into Military Custody, Erişim 3 July 2013 https://www.nytimes.com/2013/07/04/world/middleeast/egypt.html

Layep, Soraya, Revolutions and the Arap Spring, A Comparative Analysis Between Egypt, Tunusia and Libya, Erişim 26 January 2015 file:///C:/Users/ozgec/Desktop/TEZ%20KAYNAKLAR/2.%20bölümde%20kullanılacak%20kaynaklar/SORAYA%20LAYEP.pdf

Lutterbeck, Dereck (t.y.), The Role of Armed Forces in the Arab Uprisings https://www.um.edu.mt/__data/assets/pdf_file/0015/150405/Chapter_9_-_Derek_Lutterbeck.pdf

Mısır'da Mursi ve Şefik Yarışacak, Erişim: 28 Mayıs 2012,http://www.aljazeera.com.tr/haber/misirda-mursi-ve-sefik-yarisacak

Purtaş, Fırat (t.y.). "Rusya ve Arap Ortadoğusu". Akademik Ortadoğu, 45-75 http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu4%20makale/firat_purtas.pdf

Walsh, John, Egypt's Muslim Brootherhood, Erişim: 6 January 2003, http://hir.harvard.edu/perspectives-on-the-united-statesegypt-s-muslim-brotherhood/

Presidental Election in Egypt, The Carter Center, (t.y.),https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/election_reports/egypt-final-presidential-elections-2012.pdf

Portre: Muhammed Mursi, Erişim 20 Şubat 2014, http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-muhammed-mursi

President Morsi Overthrown in Egypt, Erişim: 4 July 2013, https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/07/20137319828176718.html

Shehata, Said, Egypt's Al- Wafd Party, Erişim: 25 November 2011, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15899546

Six April Youth Movement (t.y.).
https://shabab6april.wordpress.com/about/shabab-6-april-youth-movement-about-us-in-english/)

Storck, Madelline, A Role of Social Media in Political Mobilisation: A Case Study of the January 2011 Egyptian Uprising, Erişim 20 December 2011
file:///C:/Users/ozgec/Downloads/The_Role_of_Social_Media_in_Political_Mobilisation_-_Madeline_Storck.pdf

Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (2016), 25 Ocak Devrimi'nin Beşinci Yılında Mısır
http://sdam.org.tr/image/foto/2017/11/24/25-Ocak-Devriminin-Besinci-Yilinda-Misir_1511529268.pdf

Taşkesen, Abdullah (t.y.). Arap Dünyasında Demokratikleşme Hareketleri
http://dergipark.gov.tr/download/article-file/17782

Telci, İsmail Numan (2017). Mısır, Devrim ve Karşı Devrim [Elektronik Sürüm] Ankara: Seta Kitapları
https://books.google.com.tr/books?id=BblUDwAAQBAJ&pg=PP1&dq=m%C4%B1s%C4%B1r+devrim+ve+kar%C5%9F%C4%B1+devrim+ismail+numan+telci&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjDo4KDhq_iAhWr8aYKHUSdBWIQ6AEIODAD#v=onepage&q=m%C4%B1s%C4%B1r%20devrim%20ve%20kar%C5%9F%C4%B1%20devrim%20ismail%20numan%20telci&f=false

The White House, Barack Obama (t.y.).
https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/barack-obama/

We Are All Khalid Said, (t.y.) http://www.elshaheeed.co.uk/